

Anne Heinonen

**YLEISTEN KIRJASTOJEN JA
MEDIAKASVATUKSEN YHTEINEN
TULEVAISUUS**
Mediakasvatustyön rooli yleisissä kirjastoissa

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Master's Degree Programme in Digital Literacy Education
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2019

ABSTRACT

Anne Heinonen: Yleisten kirjastojen ja mediakasvatuksen yhteinen tulevaisuus
– Mediakasvatustyön rooli yleisissä kirjastoissa
Pro Gradu -tutkielma
Tampere University
Master's Degree Programme in Digital Literacy Education
Marraskuu 2019

Tässä pro gradu -tutkielmassa lähtökohtana on tarkastella suomalaisten yleisten kirjastojen mediakasvatustoimintaa: millaista toiminta on ollut, mikä sitä määrittää ja millaiseksi se tulevaisuudessa saattaisi kehittyä. Taustalla on keskustelu siitä, miten esimerkiksi digitalisaatio ja e-aineiston kasvu vaikuttavat kirjastojen palveluihin ja miten mediakasvatukselle käy sen seurauksena. Tutkimuksen päätavoitteena onkin pohtia, millainen rooli mediakasvatustoiminnalla on tulevaisuuden yleisessä kirjastossa.

Tutkielma on luonteeltaan laadullinen. Sen aineisto on kerätty sähköisesti elämysmenetelmää soveltaen. Vastaajat ovat työnsä tai opiskelunsa kautta kiinnostuneita kirjastoissa tehtävästä mediakasvatustyöstä ja jäseninä Facebookin Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmässä. He saivat pohdittavakseen tilanteen, jossa kirjasto on tulevaisuudessa joko saanut lisää resursseja tai on lakkautettu kokonaan. Vastaajat kirjoittivat omat tarinansa mielikuvitustaan käyttäen esimerkiksi siitä, miten kehyskertomuksen tilanteeseen oli päädytty tai mitä sen jälkeen voisi tapahtua. Aineisto on analysoitu teemoittelun ja tyypittelyn avulla.

Analyysin tuloksena seuloutui esiin kirjaston tulevaisuuteen vaikuttavia uhkia ja mahdollisuuksia. Suurimmat uhkatekijät liittyvät yhteiskunnallisiin muutoksiin, esimerkiksi eriarvoistumiseen ja resurssien vähenemiseen. Digitalisaatio osoittautui vastauksissa sekä uhkaksi että mahdollisuudeksi. Kirjastotoiminnan mahdollisuuksia ovat sen lisäksi muutos ja uudistuminen sekä yhteistyö tai yhdistyminen muiden toimijoiden kanssa. Kirjaston mediakasvatus on tulevaisuuden visioissa tärkeä osa kirjaston palveluita ja sellaisenaan tasa-arvoa toteuttava tekijä.

Johtopäätöksenä on, että kirjastotoiminta voi säilyä tulevaisuuden suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta siinä on tapahduttava muutoksia. Mediakasvatus voi sekin säilyä osana kirjastojen palveluita. Sitä ei kuitenkaan tulevaisuudessa toteuteta niinkään mediakasvatuksena, sillä se on jo nyt liittynyt osaksi kirjastojen muuta toimintaa, jossa se on mukana yhtenä pedagogisesti perusteltuna tavoitteena. Nämä tavoitteet voidaan usein ilmaista erilaisten lukutaitojen kautta.

Keywords: mediakasvatus, yleiset kirjastot, eläytymismenetelmä, medialukutaito, informaatiolukutaito

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Mediakasvatus ja kirjasto	7
2.1 Mediakasvatuksesta	8
2.1.1 Mediakasvatus aikansa kuvastajana.....	12
2.1.2 Mediakasvatus hallinnon näkökulmasta	14
2.2 Lähtökohtana kirjaston asiakkaiden mediankäyttö	18
2.2.1 Lapset, nuoret ja media	21
2.2.2 Yhdessäolo mediaympäristössä	27
2.3 Kirjastot suuntaa etsimässä	29
2.3.1 Laeista ja muista velvoitteista – kirjastoa hallinnoidaan	37
2.3.2 Lastenkirjastotyö	41
2.4 Mediakasvatuksesta kirjastoissa	45
2.5 Yhteenvedoa ja tutkimuskysymys	53
3 Tutkimuksen toteuttaminen – Eläytymismenetelmällä Facebookissa	55
3.1 Metodeina eläytymismenetelmä, teemoittelu ja tyypittely	56
3.2 Tutkimuksen kulku – kehyskertomuksia mediakasvatusverkostolle	60
3.1.1 Vastaajat.....	64
3.1.2 Aineisto	67
4 Tutkimuksen tulokset	69
4.1 Kirjastojen lakkauttamisen ja selviytymisen teemat	71
4.1.1 Kirjastotoimen lakkauttamiseen liittyviä teemoja.....	72
4.1.2 Kansalaisyhteiskunnan aktiivinen tukija - kirjaston selviytymisen teemat	76
4.1.3 Muutoksen teemat kirjastojen tulevaisuudessa	78
4.2 Mediaan ja mediakasvatukseen liittyvät teemat.....	84
4.3 Tyypitellyt tarinat tulevaisuuden kirjastosta	87
5 Johtopäätökset.....	90
5.1 Ajatuksia jatkosta.....	96
6 Tutkimuksen arviointi	97
 Lähdeluettelo.....	100
Liitteet.....	116

1 JOHDANTO

Tavallista tiistaita lokakuussa 2019 helsinkiläisen kirjaston lasten- ja nuortenosastolla leimaa monikulttuurisuus ja digitaalisuus. Päivä alkaa viikkopalaverilla, jossa käydään läpi kaikkia osastoja koskevat ajankohtaiset asiat. Asiakkaille aamun kaksi ensimmäistä tuntia ovat omatoimiaikaa, eikä henkilökohtaista palvelua taata, ellei siitä ole erikseen sovittu. Osastolla on 12 laitetta, joiden toiminta varmistetaan, esimerkiksi puhelin, jonka ohjelmalla ohjailaan osaston logistiikkaa, lainausautomaatti ja neljä alle 15-vuotiaille tarkoitettua internet-konetta. Alle kouluikäisiä ja alakoululaisia kiinnostavaa sisältöä on ladattu lisäksi kahdelle tablettitietokoneelle. Päivä alkaa vironkielisellä draamasatutunnilla ja pian sen loputtua lähikoulun kolmas luokka tulee kirjastoon tutustumaan kirjallisuuden lajeihin. Päivän ensimmäisinä asiakkaina on usein päiväkotiryhmiä tai vanhempia pienten lasten kanssa. Heistä osa käy nopeasti hakemassa uudet kuvakirjat palauttamiensa tilalle ja toiset viettävät jonkin aikaa yhdessä lueskellen ja kirjoja katsellen. Tabletit otetaan heti käyttöön ja usein kuulee keskusteluista, että perheillä on sääntöjä, jotka liittyvät erityisesti sähköisten pelien pelaamiseen. Aikaisemmin säännöt vaikuttivat liittyvän elokuvien katseluun ja vielä aikaisemmin siihen, montako kirjaa lapsella on lupa lainata kotiin mukaan.

Työpäivä jatkuu kirjastopalveluiden esittelyllä. Kirjastoon on tulossa tutustumaan S2-ryhmä ammattioppilaitoksesta. Osa heistä on jo löytänyt kirjaston palvelut, mutta osa ei vielä ole kirjastoa käyttänyt. Ryhmän opettaja on kertonut, että opiskelijoilla on vielä haasteita ymmärtää suomea. Tämänkertaisen ryhmän opiskelijat puhuvat äidinkielenään kahdeksaa eri kieltä, joten heille esitellään tarkemmin Monikielistä kirjastoa¹ sekä e-lehtipalveluita, joiden kautta pääsee lukemaan viimeisimpiä uutisia eri maista. Päivän kuluessa asiakkaille tehdään kirjastokortteja, neuvotaan kirjastonkäyttöä, etsitään lainattavaa ja tehdään varauksia. Aineistoa liikutellaan myös laatikoittain, sitä tulee kuormassa palautuksina kelluvasta kokoelmasta ja varauksina odottamaan noutamista tai uutuuksina odottamaan lainauskuntoon käsittelyä – palautettua aineistoa nostellaan takaisin hyllyihin ja lähteviä varauksia etsitään hyllystä monta kertaa päivän mittaan. Osastolla on usein

¹Valtakunnallinen Monikielinen kirjasto tarjoaa kirjastopalveluita Suomessa harvinaisia kieliä puhuvalle väestölle (ks. Monikielinen kirjasto -verkkosivu.).

harjoittelijoita, tällä viikolla TET-oppilas ja kieliharjoittelija², joiden työntekoa suunnitellaan ja ohjataan. Iltapäivällä viedään kirjaston nukketatterirekvisiitta seuraavan päivän esityspaikalle ja kutsutaan koululuokkia KuMuKi-vinkkaukseen.³ Osastolta osallistutaan koko henkilöstön kouluttamiseen uuden sähköisen työkalun käytössä, sitä pitää pohjustaa kuten myös osallistumista Kirjamesuille ja lukuohjaajakoulutukseen. Työhuoneeseen on ilmestynyt puolan- ja ranskankielisiä kirjalahjoituksia tutkittavaksi, mutta ne jäävät odottamaan kiireetöntä viikkoa. Iltavuorossa on yksi työntekijä, joka opastaa pelikoneella ja joutuu ottamaan kantaa esimerkiksi siihen, minkä ikäiselle voi lukea satuja tai saa näyttää ensimmäisen Harry Potter -elokuvan. Hän palvelee asiakkaita ja lopuksi kerää lautapelit ja pehmolelut paikoilleen seuraavaa päivää varten.

Tutkielmani tavoitteena on herättää keskustelua siitä, millainen rooli mediakasvatustoiminnalla on tulevaisuuden kirjastoissa. Vaikka siinä pyritään löytämään vastauksia ajallisesti pääasiassa tästä hetkestä eteenpäin, esimerkiksi yleisessä kirjastossa on kyse pitkäikäisestä instituutiosta, jossa historiallakin on vaikutuksensa siihen, millaisiksi asiat ja käytänteet ovat muodostuneet. Tutkielmallani on kaksi kiintopistettä, suomalainen yleinen kirjasto ja mediakasvatus kirjastoammattilaisten tekemänä. Käytännön työelämän näkökulman tuo tutkimusaineisto: se koostuu kahdenkymmenen kirjastoalalla mediakasvatusta tekevän ammattilaisen ajatuksista siitä, millaiseksi he kokevat kirjastojen tulevaisuuden. Aineisto on kerätty käyttämällä sosiaalitieteissä kehitettyä eläytymismenetelmää ja soveltamalla sitä sosiaalisen median ympäristössä.

Kirjasto on vuosikymmeniä ollut oleellinen osa niin suomalaista taajamamaisemaa kuin sen sivistystä ja kulttuuria. Vaikka sekä kirjastojen määrä että kirjastokäynnit ovat laskeneet 2000-luvun aikana, kirjastot ovat edelleen varsin käytetty palvelu. Vuonna 2018 Suomessa oli 737 yleistä kirjastoa, joista kirjattiin yhteensä yli 50 miljoonaa asiakaskäyntiä ja yli 38 miljoonaa käyntiä kirjastojen verkkosivuilla⁴ (Kirjastotilasto). Suurena pysyneestä käyttöasteesta huolimatta kaksituhattaluvun murrokset, lama ja digitalisoituminen, ovat nostaneet esiin keskustelua kirjastojen tarpeellisuudesta ja ennakointia kirjastojen katoamista. Esimerkiksi marraskuussa 2016 uutisoitiin kunnan budjettia Enontekiöllä rakentaneen sivistyslautakunnan ehdotuksesta lakkauttaa kunnan kirjasto- ja

² TET-oppilaat ovat perusasteen yläkoululaisia, joilla opetussuunnitelman mukaan on yhden tai kahden viikon työelämäntutustumisjakso. Kieliharjoittelijoilla viitataan maahanmuuttajille kursseja tarjoavien aikuisoppilaitosten opiskelijoihin. Jakson tarkoituksena on harjoitella käytännön kielitaitoa ja tutustua suomalaisen työelämän arkeen.

³ Vinkkaus on kirjojen ja muun aineiston esittelyn metodi, jolla houkutellaan tutustumaan aineistoon. KuMuKi viittaa esitykseen, jossa on käytetty kuvallista materiaalia, musiikkia ja kirjallisuutta.

⁴ Kirjastotilasto-haku koko maata koskien:

Fyysiset käynnit v. 2001: 64 558 128 ja v. 2018: 49 824 877.

Verkkokäynnit v. 2001: 29 304 128 ja v. 2018: 38 036 350,98.

Toimipisteet (pää-, sivu- ja laitost kirjastot yhteensä) v. 2001: 895 ja v. 2018: 720.

Kirjastotautot v. 2001: 199 ja v. 2018: 135.

kulttuuritoimi. Ehdotus jäi toteutumatta, sillä lakisääteistä kirjastotointoa ei voi lakkauttaa. (YLE uutiset 2016.) Keskustelu kirjastojen tarpeellisuudesta ja uhka kirjaston sulkemisesta on eri puolilla Suomea saanut kirjastonkäyttäjät ryhtymään aktiivisiksi, keräämään adresseja ja nimilistoja kirjaston säilyttämiseksi tai jopa perustamaan yhdistyksiä oman lähikirjaston tueksi. Julkiseen keskusteluun kirjastojen kohtalosta on liittynyt myös kirjastoalan vaikuttajia, ja muiden muassa Suomen kirjastoseuran ja Suomalaisen tieteellisen kirjastoseuran puheenjohtajat julkaisivat vuonna 2006 artikkelikokoelman Kirjaston kuolema (ks. Relander & Saarti 2006). Vaikka siinä muistutetaan kirjastojen tuottavan lainsäädännölläkin tasa-arvoisesti kaikille turvattuja palveluita, jotka auttavat kansalaisia kohti kriittistä ja aktiivista tietoyhteiskunnan jäsenyyttä, artikkeleissa nähdään myös muutoksen tarpeellisuus. Kirjastoissa tulisi vakavasti pohtia, mitä tai keitä varten ne ovat olemassa, ja huomioida jo kirjaston löytäneiden asiakkaiden tarpeet. (Tuomi & Saarti 2006, 21–25.)

Nyt kun lähestytään 2020-lukua, kirjastot ovat edelleen olemassa ja näyttävät hyvin samanlaisilta kuin pari vuosikymmentä sitten. Kirjastoissa saatetaan kansalaisten käyttöön se media, joka kulloinkin on ajankohtaista. Luetteloidaan ja luokitetaan informaatiota riippumatta välineestä ja muodosta, johon se on tallennettu ja palvellaan kansalaisia tiedonhakutarpeissa. Tarjotaan elämyksiä, tuetaan lukuharrastusta ja lukutaitoa välittämällä tietoa mediasisällöistä kuten jo vuosikymmeniä. Kirjastotyössä on kuitenkin tapahtunut muutoksia. Se näkyy selvimmin tietokoneiden äärellä tehtävän työn lisääntymisenä. Äänimaisemasta on kadonnut puhelinten pirinä, mutta hätkähdyttävintä on yhden ennen hyvin keskeisen kirjastopalvelun väheneminen: tietopalvelun kysyntä kirjastojen tiskillä on aikaisempaan verrattuna lähes olematonta. Vaikka osa tietopalvelusta on siirtynyt erilaisiin verkossa ylläpidettäviin palveluihin, kirjastoissakin on jouduttu sopeutumaan esimerkiksi siihen, että tiedon säilytys ja tiedonhankinta ovat keskittyneet yhä enemmän internetiin. Ihmiset pystyvät nykyään löytämään tietokoneillaan ja älypuhelimensa avulla itse vastauksen suureen osaan sen kaltaisista kysymyksistä, joiden selvittelyyn aikaisemmin tarvittiin kirjastonhoitajan ammattitaitoa. Digitalisoituminen on tuonut uusia työskentelymuotoja ja kirjastoala on päivittynyt samalla kun kirjastoihin on haettu uudenlaista osaamista ja ammattitaitoa. Sähköinen media on asettunut osaksi kirjastojen aineistoa, palveluita ja työvälineitä. Digitalisaatiosta löydettiin kirjastotyötä ja yleistä tiedonvälitystä helpottavia puolia, ja sosiaalisesta mediasta on tullut vahva osa monen kirjaston toimintakulttuuria. Kirjastoista on astuttu ulos kohtaamaan asiakkaita muuallakin kuin kirjastoissa. Lisäksi yhteistyö erilaisten yleisten, yksityisten ja järjestösektorin toimijoiden kanssa on lisääntynyt – mutta vieläkö huoli kirjastopalveluiden kohtalosta ei ole hälvennyt.

Yhtä aikaa 2000-luvun kirjastomurroksen ja muutosten kanssa kirjastotyöhön alettiin sisällyttää mediakasvatusta. Muistan hyvin ensimmäiset perustelut mediakasvatuksen tarpeellisuudesta kirjastoissa, ne liittyivät lasten suojelemiseen sähköisen median haitallisilta vaikutuksilta. Suojeluperustelun jälkeen mediakasvatuksella haluttiin jakaa tietoa ja tiedostamista, joiden kautta mediaa käyttävä lapsi saisi mediatajua ja osaisi toimia järkevästi ollessaan median parissa. Suomen kirjastoseuran hallinnoimassa Kirjasto, media ja lapset -hankkeessa ryhdyttiin rakentamaan kirjastojen mediakasvatuksen tueksi valtakunnallista aluekouluttajaverkostoa. Tapaamiset ja koulutukset olivat innostavia, ja samalla innolla jatkettiin mediakasvatuksen viemistä eteenpäin. Kun työtaakan lisääntyminen ja varsinkin mediakasvatus-sanan herättämä ajatus kasvattajana toimimisesta aiheutti vastustusta, mediakasvatuksen perusteluiksi haettiin voimakkaasti kirjastonäkökulmaa ja parhaimmillaan koko kirjastotyö nähtiin mediakasvatuksen ilmentymänä. Mediakasvatuksen käsite juurtui kirjastoihin ja se on vähitellen liitetty osaksi monen kirjaston peruspalveluja ja pedagogista toimintaa. Sillä tosin voidaan tarkoittaa hyvin erilaisia asioita, mutta usein mediakasvatuksesta kuulee puhuttavan sosiaalisen median, pelaamisen, tietokoneiden tai mobiililaitteiden käytön yhteydessä. Suuri osa kirjastojen suunnitelmallisesta mediakasvatustyöstä tehdään koulujen ja päiväkotien kanssa yhteistyössä, mutta yhtä lailla myös aikuisväestölle on tarjolla mediakasvatustoimintaa, kun kirjastoissa järjestetään esimerkiksi ohjausta tietokoneiden ja internetin käytössä.

Kirjastojen mediakasvatuksen kannalta on kiinnostavaa, että vuoden 2017 alussa astui voimaan uusi kirjastolaki ja lisäksi vuosien 2015–2016 aikana kaikilla opetustoimen tasoilla uusittiin opetussuunnitelman perusteet. Ovatko ne suunnanneet kirjastossa toteutettavaa mediakasvatusta? Millaista tukea ja inspiraatiota ne antavat mediakasvatustoiminnan sekä kirjastojen ja koulujen mediakasvatusyhteistyön jatkamiselle ja kehittämiseksi? Kun mediakasvatus kirjastoihin juurruttamisen alkuvuosina aiheutti hämmennystä, tilanne vaikuttaa tänä päivänä rauhalliselta – ehkä jopa liian rauhalliselta. Uutta kiinnostusta on herättänyt pajatoiminta,⁵ josta aluksi puhuttiin mediakasvatuksen rinnalla. Nykyään pajatoimintaa kutsutaan usein myös makerspace-palveluksi, josta on versonut monenlaisia tapahtumia ja tekemistä. Asiakkaiden käyttöön on esimerkiksi hankittu suurtulostimia, ompelukoneita ja saumureita, ja pajoissa voi tehdä tarroja ja kankaalle painettavia printtejä tai kokeilla, miten 3D-tulostus tapahtuu. Makerspace-toiminta ei enää suoraan tuo mieleen mediakasvatusta ja muutenkin mediakasvatuksen sijaan kuulee enemmän puhuttavan kirjastojen pedagogisesta toiminnasta.

⁵ Pajatoiminnan tai verastotoiminnan perusideana on tarjota yhteiseen käyttöön työkaluja ja koneita, esimerkiksi ompelukoneita, sekä tila, jossa niitä voi käyttää.

Helsingin uuden keskustakirjaston ensimmäinen kokonainen toimintavuosi on 2019. Keskustakirjasto Oodin on sanottu kuvastavan uutta kirjastoajattelua ja kirjastolain henkeä. Se palvelee asiakkaitaan kolmessa kerroksessa, joista ylimmästä löytää kirjat ja alimmasta yhteistyökumppaneiden toimintaa, esimerkiksi Kansallisen audiovisuaalisen instituutin pyörittämiä elokuvanäytöksiä. Keskimmäinen kerros on varattu kaikelle muulle: on makerspace-toimintaa kaupunkiverstaalla, musisointia ja filmailua studioissa ja kokkailua varattavissa olevassa keittiötilassa. Asiakkaiden käytössä on ryhmätyötiloja yhdessä toimimiseen, sekä tilaa keskittyä, oleilla ja tavata muita ihmisiä. Vaikka kritiikki on kyseenalaistanut sitä, onko keskustakirjasto edes kirjasto, kävijälaskurit ja lainauslukemat kertovat, että asiakkaat ovat ottaneet keskustakirjaston palvelut vastaan paremmin kuin hyvin: kävijöiden ensimmäinen miljoona laskettiin, ennen kuin kirjasto oli ollut auki edes neljää kuukautta.⁶ Oodin ensimmäiset kuukaudet ennakoivat paremmin kuin mikään muu kirjaston tulevaisuutta: Onko kirjasto siis muuttumassa kulttuuriverstaaksi? Oliko kirjastojen mediakasvatus sittenkin vain hetken ilmiö, jonka avulla on päästy pahimman sähköisen median tuoman murroksen yli, vai onko perusteita sille, että mediakasvatusta voi ja kannattaa edelleen kehittää osana yleisten kirjastojen palveluita?

Kirjastojen mediakasvatuksesta on kirjoitettu pro gradu -tutkielmia ja internet-haku poimii esiin lisäksi ammattikorkeakoulujen opinnäytetöitä. Muunlaista tutkimustietoa on vain vähän, eikä esimerkiksi aiheeseen liittyviä väitöskirjoja ole tehty. Rajaakin kuitenkin ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt oman työni lähteistön ulkopuolelle. Viimeisimpiä pro gradu -tutkielmia, joissa käsitellään yleisten kirjastojen mediakasvatustoimintaa, ovat tehneet esimerkiksi Sara Lahtinen, Pirjo Sallmén, Milla Helminen ja Joni Alava. Lahtisen pro gradu -tutkielma (2018) käsittelee yleisten kirjastojen aikuisille tarjoamaa mediakasvatusta. Siinä havaittiin, että kirjastoissa tarjottava aikuisten mediakasvatuskoulutus painottuu teknologiaan ja sitä kirjastoilta myös toivotaan. Lahtinen peräänkuuluttaa kirjastojen mediakasvatussuunnitelmien laatimista ja verkostoitumista mediakasvatustoimijoiden kanssa. Sallmén (2016) on tutkinut yleisiä kirjastoja kolmantena tilana, epämuodollisen oppimisen paikkana. Hän kartoitti kirjaston roolia mediakasvatuksen toimijana ja havaitsi, että mediakasvatusta pidetään osana kirjastotyötä, mutta kirjastoissa ei ole selkeää käsitystä siitä, kenen tehtäviin mediakasvatus kirjastossa kuuluu. Mediakasvatustyön ajatellaan voivan edistää osallisuuden kulttuuria: asiakkaat saavat tietoa, aineistoja ja oppimisen kokemuksia. Sallmén toivoo

⁶ Tieto on Oodin lehdistötiedotteesta 25.3.2019. Kirjasto avattiin 5.12.2018, mutta vaikka avajaiskuukausi rajattaisiin pois ja katsottaisiin vain kävijöiden määrää ensimmäisenä toimintavuotena, kirjaston käyttö on suomalaisittain ollut jopa yllättävän runsasta, vuoden 2019 miljoonas kävijä asteli Oodin ovista toukokuun alussa. Tieto julistettiin kesken kansainvälisen Reshape 2019 -konferenssin.

kirjastojen mediakasvatustyölle yhteisiä sisältölinjauksia. Helminen (2016) on tutkinut kirjastojen satutuntitoimintaa ja on todennut sen hyväksi ympäristöksi toteuttaa mediakasvatusta. Mediakasvatukselliselle satutunnille keskeistä on muun muassa toiminnan tavoitteellisuus ja lasten osallistuminen satuhetkeen. Helmisen mukaan erityisesti lastenkirjastotyön parissa työskenteleville pitäisi olla tarjolla mediakasvatuksellista ja pedagogista koulutusta. Alavan (2015) tutkimus liittyi pelikasvatukseen, ja sen tuloksena oli, että pelikasvatus ja -koulutustoiminta nähdään kirjastoissa tärkeänä osana kasvatuksellista ja sivistävää tehtävää. Uhkaksi toiminnalle nimettiin johdon vähäinen tuki ja resurssien puute.

Tutkielmallani on yhteys omaan työhistoriaani Olen työskennellyt neljällä vuosikymmenellä yleisessä kirjastossa ja erikoistunut lasten- ja nuorten kirjastotyöhön. Ensimmäisen kosketuksen kirjastojen mediakasvatukseen sain osallistuessani Suomen kirjastoseuran Kirjasto, media ja lapset – hankkeen koulutuksiin. Myöhemmin olin hankkeessa työntekijänä kokoamassa ohjeita kirjastojen mediakasvatuksen tueksi. Toisissa hankkeissa olen ollut suunnittelemassa ja toteuttamassa aikuisryhmien tiedonhallintataitojen vahvistamista sekä kirjastojen kouluyhteistyötä. Lisäksi toimiminen mediakasvatusta tekevässä järjestössä, Mediakasvatuskeskus Metka ry:ssä, on antanut minulle vielä yhden näkökulman käytännön mediakasvatustyöhön. Esittelen tutkielmani toisessa luvussa sen neljä kulmakiveä: mediakasvatus, mediankäyttö, yleisen kirjaston toiminta ja kirjastoissa tehtävä mediakasvatustyö. Aineistosta ja sen antamista vastauksista kerron luvuissa kolme ja neljä, viidennessä luvussa esitän johtopäätökset ja kuudenteen lukuun olen kirjoittanut tutkimuksen arvioinnin.

2 MEDIAKASVATUS JA KIRJASTO

Käytännössä kirjastojen olemassaolo on aina perustunut mediaan, siihen, että on olemassa fyysisiä, informaatiota kantavia esineitä, jotka voidaan koota yhteen, jotta olemassa oleva informaatio on sitä tarvitsevan tavoitettavissa. Kirjastossa mediasta puhutaan kirjastoaineistona, jonka aineistolajeja ovat esimerkiksi kirjat, lehdet, nuotit ja kartat. Tekniikan kehitys on tuonut lisää tallennemahdollisuuksia ja kirjastojen hyllyillä ne ovat näkyneet esimerkiksi c-kasetteina, videokasetteina, dvd- ja cd-rom-levyinä ja konsolipeleinä. Osa aineistolajeista syrjäytyy, kun uusia innovaatioita tulee tilalle. Tietotekniikan kehittyminen ja tietoteknisten laitteiden ja niiden käytön yleistymisen ovat tuoneet kirjastoihin edellisten lisäksi sähköisen aineiston, jonka tarjonta kasvaa jatkuvasti niin määrällisesti kuin aineistolajien näkökulmasta. E-kirjojen ohella kirjastokortin haltijalla on mahdollisuus saada käyttöönsä muutakin aineistoa, jota ei voi käsin kosketella ja jonka käyttäjällä on oltava hallussaan sähköinen väline – tietokone, tabletti, lukulaite tai älypuhelin – voidakseen hyödyntää e-lehtiä, e-kielikursseja tai esimerkiksi e-soitinkouluja.

Tietotekniikan yleistymisen ja sähköisen aineiston tarjoaminen kirjastoissa on tekijä, joka on kahdella tapaa tutkielmani taustalla. Ensiksikin muun kuin painetun median tarjoamisen myötä myös kirjastoissa löydettiin mediakasvatuksen tarve. Toisaalta sähköisten aineistojen määrän kasvu ja se, että jokaisen oma mobiililaittekin tarjoaa mahdollisuuden päästä kasiksi valtaisaan määrään informaatiota, on johtanut pohtimaan koko kirjastolaitoksen olemassaoloa. Vaikka tällä hetkellä suomalaisen kirjastonkäyttäjän mediamaisemassa on painetulla kirjallisuudella vahva ensimmäinen sija,⁷ jo pelkkä sähköisen aineiston tule kirjastoon on saanut luomaan mielikuvia sellaisesta tulevaisuudesta, jossa kaikki informaatio, niin viihdyttävä kuin tietoja tarjoava, on sähköistä ja omilta laitteilta käytettävissä. Siitä on helppo päätyä pohtimaan, tarvitaanko kirjastoja enää tai jos tarvitaan, missä ne olisivat ja minkälaisia tarkoituksia ne täyttäisivät.

Esittelen tässä luvussa neljä näkökulmaa, jotka mielestäni yhdessä vaikuttavat siihen, miten ja millaiseksi kirjastojen mediakasvatus on kehittynyt ja mihin suuntaan se voisi olla menossa. Ensin

⁷ Esimerkiksi vuonna 2016 kirjastoista lainattiin e-kirjoja noin 400 000 kertaa. Se ei kuitenkaan ole edes yhtä prosenttia siitä, miten paljon lainattiin painettuja kirjoja (Mäkinen 2017, 286–290).

pohdin mediakasvatusta ja sitten otan esiin kirjastojen mahdolliset asiakkaat ja yleiset mediankäytön tottumukset. Lopuksi tarkastelen suomalaista yleistä kirjastoa, sekä sitä, millaisia tehtäviä sille yhteiskunnassa on annettu ja säädetty sekä mitä on kirjastojen mediakasvatustoiminta.

2.1 Mediakasvatuksesta

Mediakasvatuksen kenttä on laaja, ja niin tutkimuksen kuin käytännön kannalta mediakasvatuksen lähtökohtaa ja päämäärää värittää se näkökulma, ympäristö tai yhteiskunnallinen tai kulttuurinen tilanne, jossa mediakasvatusta pohditaan tai toteutetaan. Jo pelkästään termillä *media* voidaan tarkoittaa paitsi mediavälineitä – kuten kirjoja, lehtiä, televisiota, pelikonsoleita tai kännykkää – myös mediasisältöjä kuten tarinoita, elokuvia, mainoksia, pelejä ja musiikkia. Anglosaksisen käytännön mukaisesti suomeksikin puhutaan mediasta tai massamediasta, kun tarkoitetaan joukkoviestimiä. Termin alkuperä on sanassa medium, jota on käytetty ilmaisun tavasta ja yhteydestä, jossa se on tuotettu ja otettu vastaan. Latinan kielessä sana media on monikkomuoto sanasta medium, mutta suomen kielessä media-sanaa voidaan käyttää sekä yksikkö- että monikkomuotona. (Kotilainen 1999, 31–32.) Media voidaan myös määritellä laajemmin merkityksiä välittäväksi rakenteeksi, jolla on joitakin esitykseen, tulkintaan ja käyttöön liittyviä tapoja (Kotilainen 2009, 7). Kun mediaan liitetään yhtä monitulkintainen sana kasvatustiete, se tuo mukanaan merkityksiä, jotka kertovat muun muassa vuorovaikutuksesta, käytännön tekemisestä, tavoitteellisesta toiminnasta ja pyrkimyksestä edistää kasvatettavan kasvuprosessia (ks. esim. Siljander 2002, 25–32).

Mediakasvatuksella ei ole yhtä yksiselitteistä määritelmää, ja lisäksi monitieteisen tutkimusalan käsitteistölle tuo haasteita juuri sen moninaisuus. Käytössä on useita osittain päällekkäisiä termejä, jotka liittyvät siihen tutkimusperinteeseen, jonka lähtökohdista mediakasvatusta kulloinkin tehdään. (Ks. Kotilainen 1999, 31). Käytössä ovat esimerkiksi termit mediataito, mediakompetenssi, mediataju, medialukutaito, mediaosaaminen, mediasivistys, digitaalinen lukutaito, monilukutaito ja informaatiolukutaito. Termien lukutaito-osa vaatii suomenkielisessä ympäristössä täsmennyksen. Suomessa *lukutaidon* tulkitaan herkästi viittaavan konkreettiseen lukemisen taitoon, mutta mediakasvatuksen ja sen läheisten käyttöalueiden kohdalla lähtökohtana on englannin kielestä käännetty sanasta *literacy*, joka tarkoittaa sekä luku- että kirjoitustaitoa. (Kupiainen & Sintonen

2009, 31–33.) Lukutaidon lisäksi termeissä on joskus käytetty esimerkiksi kielitaito-sanaa⁸ (Ks. esim. Suoninen 2004; Kupiainen & Sintonen 2009, 31–32; Merilampi 2014, 131–147). Aikaisemmassa tutkimuksessa mediakasvatus on usein määritelty ”kasvatukseksi ja opiksi mediasta median parissa” (Kotilainen 2001, 49; Buckingham 2003, 4; Kupiainen, Sintonen & Suoranta 2007, 6; Kupiainen & Sintonen 2009, 15) eli tarkoitus on esimerkiksi median avulla oppia asioita mediasta. Lisäksi mediakasvatuksessa ei ole kyse pelkästä tekemisestä tai valmiin toistamisesta, vaan siihen liittyy myös oman tekemisen analyyttinen ja reflektioiva pohtiminen (Kupiainen & Sintonen 2009, 15–16, 33–34). Mediakasvatuksessa mediaa ja sen käyttöä voidaan katsoa välineiden kautta sekä eettisestä ja esteettisestä näkökulmasta. Kansalaisten mediateknisten perustaitojen ohella mediakasvatuksella tähdätään itseilmaisuuksiin ja aktiiviseen osallisuuteen sekä laadukkaan digitaalisen kulttuurin luomiseen. Näiden rinnalle Sintonen (2005, 28) nostaa mediakasvatuksen tehtäväksi mediakulttuurin käyttäjän kasvattamisen vastuuseen ja kriittiseen mediaymmärrykseen. Mediaesitysten kriittisestä analyysistä on kyse esimerkiksi silloin, kun pystytään tunnistamaan mediassa viestinnän muotoja ja itseen kohdistuvia vaikuttamispyrkimyksiä.

Teoksessa *Medialukutaidot osallisuus mediakasvatus* (2009) Kupiainen ja Sintonen liittävät mediakasvatukseen sosiokulttuurisesta näkökulmasta kahteen suuntaan menevän toiminnan, erilaisten tekstien vastaanottamisen ja omaehtoisen tuottamisen sekä mediasisältöjen analyyttisen tarkastelun. Tekstit voivat olla esimerkiksi kirjallisia, visuaalisia, audiovisuaalisia, digitaalisia ja sosiaalisia. Mediakasvatus on tavoitteellista toimintaa ja vuorovaikutusta, jonka avulla halutaan kehittää kulttuurissa toimivien henkilöiden *medialukutaitoa*. Sillä tarkoitetaan taitoa vastaanottaa ja tuottaa erilaisia kulttuurisia mediatekstejä – pelkkä oleskelu ympäristössä, jossa on mediaa, ei tuo medialukutaitoa. Medialukutaidon avulla henkilö ymmärtää ja osaa hyödyntää mediakulttuurin ilmiöitä laajasti, syvällisesti, eettisesti ja yhteisöllisesti. (Mts. 15–16, 30–31.) Buckingham (2003) korostaa, ettei medialukutaito ole vain toiminnallista taitoa, vaan siihen liittyy kyky ymmärtää mediatuotosta ja taito käyttää siihen liittyvää mediavälinettä, joka voi olla tv-ohjelmalle esimerkiksi kamera. Medialukutaito on kriittistä lukutaitoa, johon liittyy mediatekstin analysointi, arviointi ja sen kriittinen pohdinta. Medialukutaitoinen osaa siis käyttää, tuottaa ja tulkita mediaa, mutta hänellä on myös kyky ymmärtää sitä laajemmin ja analyyttisemmin. (Mts. 37.) Medialukutaidon avulla vahvistuu tietoisuus itsestä median käyttäjänä mediakulttuurissa, ja samalla voimistuu kyky torjua

⁸ Tieteen termipankissa kielitieteen *mediakielitaito* määritellään kyvyksi ”tulkita, arvioida ja hahmottaa erilaisia mediatekstejä”. Sen mukaan mediakielitaito on mediakasvatuksen keskeisiä tavoitteita ja samalla voidaan viitata kykyyn nauttia viestinnästä niin yksilön elämyksinä kuin yhteisön kokemuksina. Mediakielitaidon lähikäsitteiksi mainitaan *tekstivalmiudet* ja *monilukutaito*. (Tieteen termipankki, mediakielitaito, 11.5.2019.)

median negatiivisia vaikutuksia. Medialukutaito on sosiaalisia taitoja ja elinikäistä oppimista, jota kaikilla tulisi olla oikeus oppia osana uusia kansalaistaitoja. Medialukutaito paitsi edistää kriittistä ja luovaa ajattelua myös voimaannuttaa ja tekee ihmisestä tiedostavamman kuluttajan ja ohjaa hänet herkemmin havaitsemaan yhteiskunnallista eriarvoisuutta. (Kupiainen & Sintonen 2009, 13–15, 94.)

Medialukutaidon rinnalle tavallista laajempaan käyttöön on tullut vuonna 2016 käyttöön otetussa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (OPS 2014, 22–23.) esitelty *monilukutaito*-termi, jolla tarkoitetaan ”tekstien tulkitsemisen, tuottamisen ja arvottamisen taitoja”. Laaja-alaisen tekstikäsityksen mukaan informaatiota kantavat tekstit voivat olla sanallisia, kuvallisia, auditiivisia, numeerisia tai kinesteettisiä tai näiden symbolijärjestelmien yhdistelmiä – monilukutaitoon liittyvistä monenlaisista lukutaidoista. Monilukutaitoinen osaa hankkia, tuottaa, muokata ja yhdistää tietoa eri välineillä, esittää ja arvioida sitä tekstimuodosta, ympäristöstä ja tilanteesta riippumatta. Monilukutaitoa kehitetään kaikissa oppiaineissa ja se muodostuu yksilön vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, jolloin monilukutaidon voi nähdä kulttuuriin kasvamisena. Se kehittyy havainnoinnista kohti aktiivista osallistumista ja kulttuuriin vaikuttamista. Monilukutaitoon liittyvät myös *osallisuus* ja vastuullisuus, ja sen voi nähdä olevan yhteydessä kaikenlaiseen elämässä selviytymiseen.⁹ (Kumpulainen ym. 2018, 4, 6–8.)

Mediaympäristöllä tarkoitetaan käytettävissä olevien mediavälineiden lisäksi niiden käyttötapoja ja sitä roolia, jonka ne saavat henkilön sosiaalisessa elämässä, ja lisäksi niitä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia puolia, joita rooleilla on. Mediaympäristöä television kannalta tutkinut Koivusalo-Kuusivaara (2007, 204–210) kirjoittaa mediaympäristön neljästä näkökulmasta. Hän käyttää termiä *välineellinen mediaympäristö* kertoessaan mediavälineistä sekä niiden määrästä ja käytön useudesta. *Sosiaalisen mediaympäristön* näkökulma liittyy muun muassa siihen, miten mediasisällöistä keskustellaan muiden kanssa, ja *kulttuurisella mediaympäristöllä* Koivusalo-Kuusivaara viittaa kansallisiin mediakulttuurin piirteisiin ja esimerkiksi mediasisältöjen ympärillä markkinoitaviin oheistuotteisiin. *Symbolinen mediaympäristö* liittyy mediasisältöjen tulkintaan ja siihen, mistä näkökulmasta tulkinnat tehdään. Median käyttäjä liittyy tulkinnassaan yhteen mediasisällön piirteitä tai tapahtumia ja esimerkiksi omia kokemuksiaan, jotka taas muokkaavat sitä merkitystä, jonka käyttäjä mediasisällölle antaa.

⁹ Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan Playful Learning Centerin kehittämishankkeessa *Monilukutaitoa opitaan ilolla (MOI)* on osoitteessa www.monilukutaito.com julkaistu runsaasti monikanavaisia työpajaohjeita opetushenkilöstön sekä kirjaston ja muiden kulttuuritoimijoiden hyödynnettäväksi.

Kaiken käytännön työssä tehtävän mediakasvatuksen ytimessä on se, että henkilön tietoisuus omasta *mediasuhteestaan* kasvaa ja hänelle muodostuu käsitys siitä, mitä omaan mediaympäristöön liittyy sekä siitä, että näiden käsitteiden kuvaamat asiat tai tilanteet ovat muuttuvia. Kun puhutaan mediasuhteesta, puhutaan median merkityksestä ihmisille. Ihmisellä tai ihmisryhmällä voi olla monia rooleja – myös yhtä aikaa – suhteessaan mediaan. (Kotilainen 2009, 7–8.) Näihin voi kuulua esimerkiksi median yleisöinä oleminen sen kuluttajana tai käyttäjänä tai toimiminen median tuottajana tai tekijänä tai se voi olla niistä kumpikin. Sosiokulttuurisesti ajateltuna merkitykset välittyvät mediasuhteessa median esitysmuotojen kautta ja ne toimivat vastavuoroisesti siinä vuorovaikutuksessa, joka käyttötilanteessa muodostuu median yleisöjen ja tuotantokäytäntöjen välille. Siihen vaikuttaa muun muassa se, millaisesta mediasta on kyse, miten sitä käytetään ja millaiset mediataidot käyttäjällä on. Mediasuhde paitsi muuttuu, se myös kehittyy tai vaihtelee välineestä, sisällöstä ja tilanteesta toiseen. (Kotilainen 2009, 7–10; Ks. myös Sassi 2009, 22–25.)

Mediakasvatuksen termien käytön ja tulkitsemisen haasteita lisää sen kansainvälisyys. Mediakasvatus on paitsi globaali ilmiö myös kenttä, jolla tehdään yhä enemmän maiden välistä yhteistyötä niin tutkimuksen ja yliopistokoulutuksen saralla kuin käytännön mediakasvatustyössä. Se osaltaan lisää termien määrää ja niiden tulkintaa, joka tekee niiden mahdollisimman täsmällisestä käytöstä entistä tärkeämpää. (Ks. esim. Palsa 2016; Pekkala 2016, 25; Ruokamo, Kotilainen & Kupiainen 2016; Vilmilä 2015, 8,20.) Mediakasvatukseen liittyvistä termeistä ja määritelmistä, erityisesti medialukutaidosta ja sen kansainvälisestäkin moninaisuudesta kirjoittanut Palsa (2016, 51–52) huomauttaa, että vaatimus arvioida kansainvälisten termien käyttökelpoisuutta kulloisessakin kontekstissa tai ylipäätään olla täsmällinen ei ole käsitteiden kritisoimista. Suosituksi tullut monikäyttöinen termi toimii eri tilanteissa ja useista näkökulmista, mutta tarkkuus käsitteiden käytössä vie eteenpäin medialukutaidon yhteistä ymmärtämistä. Ikonen (2002, 1, 6) pohtii artikkelissaan kasvatusta ja sen tavoitteita. Kun kasvatustieteilijät tuntuvat juuttuneen määrittelemään kasvatusta, hän kysyy, olisiko ehkä parempi miettiä kasvatuksen sijaan sitä, mikä on se hyvä, jota kasvatuksella tavoitellaan. Ajatusta muunnellen myös mediakasvatuksessa kiinnostavaa on se, mitä mediakasvatuksella kulloinkin tavoitellaan. Kupiainen (2015, 66) rohkaisee mediakasvatuksen termien moninaisuuteen kompastunutta ja toteaa, etteivät erilaiset lukutaito-termit ole toistensa kilpailijoita, vaan oleellisempaa on katsoa asiaa laajemmin ja ottaa tavoitteeksi ”löytää yhteinen voimavara ja suuntaa, jolla voidaan tukea lasten ja nuorten kykyjä toimia täysivaltaisina kansalaisina medioituneessa yhteiskunnassa”.

2.1.1 Mediakasvatus aikansa kuvastajana

Mediakasvatuksen historia kuvastaa kulloisenkin ajan mediakulttuuria. Jos mediakasvatusta ajatellaan olleen yhtä kauan kuin on ollut medioita, viestintävälineitä, ja kriittistä suhtautumista niihin, mediakasvatuksen historian voi ulottaa sanomalehdistön syntyyn 1600-luvulla ja modernin joukkoviestinnän syntyyn 1800-luvun alussa. Vuosisadan loppupuolella Suomessa tuotiin vakavasävyisen kansanvalistuksen nimissä kulttuuria rahvaalle ja 1900-luvun taitteessa alkoi massakulttuurin aika elokuvien, radion ja äänilevyjen myötä. Massakulttuurin kulloisetkin uusimmat ilmiöt ovat alusta alkaen saaneet vastaansa niitä moraalisesti arveluttavina pitäviltä kritiikkiä, ja mediakasvatuksen tehtävä olikin pitkään suojella erityisesti lapsia ja nuoria uusien medioiden haitoilta. (Kotilainen & Kivikuru 1999, 13; Kupiainen ym. 2007, 3–4.) Artikkelissa Suomalaisen mediakasvatuksen vuosikymmenet Kupiainen, Sintonen ja Suoranta (Kupiainen ym. 2007) ovat koonneet yhteen aikakausien mediakulttuurin ja niihin liittyvän mediakasvatuksen ja myös termit, joita mediaan liittyvästä kasvatuksesta on kulloinkin käytetty. Viisikymmentäluvun mediakasvatuksessa pohdittiin joukkoviestintää ja arveluttavana pidettiin mahdollisuutta vaikuttaa joukkoviestinnän kautta ihmisten aatteisiin ja ostotottumuksiin. Mediakasvatuksesta käytettiin nimitystä *audiovisuaalinen kansansivistystyö*, jota tehtiin suojelullisesta näkökulmasta. Kansansivistystyössä korostettiin muun muassa eroa taiteen ja ajanvietteen välillä. Lehti oli vahva media ja joukkoviestinnällä ylipäättään koettiin olevan suuri vaikutus sen käyttäjiin, pohdittiin esimerkiksi elokuvan vaikutuksia katsojiin ja koko yhteiskuntaan. (Kupiainen ym. 2007, 4–6.)

Kuusikymmentäluvulla ihmisiä johdatettiin kohti tietoyhteiskuntaa. Populaarikulttuuri ja television yleistymisen kodeissa toivat mukanaan keskustelut television haitoista lapsille ja nuorille, joille ryhdyttiin vaatimaan korkeatasoista kulttuuria. Mediankäyttöä lähestyttiin kansansivistysmielessä *elokuva- ja sanomalehtikasvatuksena*. Seitsemänkymmentäluvulla mediakasvatuksessa, jota kutsuttiin *joukkotiedotus- ja audiovisuaaliseksi kasvatukseksi*, korostettiin kriittisyyttä aikakauden keskeisiä mediamuotoja, televisiota ja massamediaa kohtaan. Vuosikymmenen lopulla alkoi uuden nuorisokulttuurin nousu, jonka myötä esimerkiksi televisiossa alettiin 1980-luvulla esittää kansainvälisiä musiikkiohjelmia nuorille. Heille oli tarjolla aiheeseen liittyvää harrastustoimintaa esimerkiksi kunnallisissa videopajoissa, joissa saattoi tehdä omia videoita. *Ilmaisukasvatuksessa tai viestintäkasvatuksessa* haluttiin korostaa eettisiä ja esteettisiä näkökulmia erityisesti videoiden ja musiikkivideoiden, audiovisuaalisen kulttuurin ja elokuvien yhteydessä. Myös kansalaisten tietoyhteiskuntataitoja haluttiin kehittää eteenpäin. Viestintäkasvatus-termi otettiin käyttöön myös kouluopetuksessa. Vaikka joitain mediakasvatuksellisia puheenvuoroja oli kuultu 1950-luvulta

lähtien, varsinainen mediakasvatustutkimus vakiintui Suomeen 1980-luvulla. Tutkimustoimintaa leimasi aluksi vahva tiedotusopin perinne, josta tutkimuksen keskeinen näkökulma siirtyi 1990-luvulla mediatutkimukseen. Siinä nostettiin esiin katsojaryhmät ja lasten oma mediankäyttö. Viestintäkasvatuksessa pohdittiin lisäksi muun muassa median lumovoimaa ja mediaa arjen osana. Informaatioteknologia innosti, kouluissa järjestettiin ATK-tunteja ja kotikäytössä yleistivät kännykkä ja tietokone. (Kupiainen ym. 2007, 3–16, 23–24.)

Seuraavan vuosituhaten alkaessa mediakasvatuksessa kiinnostus kohdistui erityisesti uusiin medioihin sekä lasten ja nuorten mediasuhteisiin. Termeiksi vakiintuivat eurooppalaislähtöinen mediakasvatus (media education) ja medialukutaito (media literacy), joka on erityisesti Yhdysvalloissa käytetty termi. (Kupiainen ym. 2007, 5, 18.) Lukutaitoisuudesta on tullut eräänlainen kantatermi,^{10 11} jota on käytetty monenlaisten uusien medioiden yhteydessä – on myös käytetty muotoa *uudet lukutaidot*. Monilukutaito on kulkeutunut vuoden 2014 opetussuunnitelmien perusteista muihinkin yhteyksiin mediakasvatuksen termiksi. Käytännön mediakasvatuksessa otettiin 2010-luvun lopulla otetta monenlaisista mediaympäristön ilmiöistä, esimerkiksi loppuvuodesta 2018 julkaistun Mediametkaa! -kirjasarjan viimeisen osan artikkeleissa ajankohtaisia mediakasvatuksen teemoja ovat pelikasvatus, nettikiusaaminen, yksityisyydensuoja, tekoäly, viestintäkulttuuri digitaalisessa mediassa, koodaaminen, tubettaminen ja tubettajat, mainonnan lukutaito ja muun kaupallisen vaikuttamisen käsittely, mediakuplat, valemedia ja muu disinformaatio. (Mediametkaa! 2018.)

Tutkimuksena mediakasvatus on monitieteistä, ja yliopistoissa¹² se on osa kasvatustieteiden tai media- ja viestintätieteiden tiedekuntia. Mainittujen alojen lisäksi tutkimuksessa korostuvat taideaineet, audiovisuaalinen kulttuuri, kielitiede, sosiologia, filosofia ja psykologia. (Kotilainen,

¹⁰ Kansalaismediaa tutkinut Catharine D'Ignazio on kirjoittanut kasvavasta kuilusta, jonka toisella puolella ovat teknistä dataa hyödyntämään kykenevät, ja toisella ne, jotka eivät siihen pysty. Hän peräänkuuluttaa *luovan datanlukutaidon* (*creative data literacy*) opettamista kaikille: henkilö, joka ei hallitse dataa, on helposti vain datan keräilyn kohde. Datanlukutaitoinen hallitsee datan keräämisen, tallentamisen ja analysoinnin ja voi myös olla mukana hyödyntämässä dataa. Tällainen datanlukutaito liittyy tasavertaiseen toimimiseen yhteiskunnassa. (D'Ignazio 2017, 2–5, 11.)

¹¹ Suomen kielessä sanan *lukeminen* merkitys on jo vanhastaan laajentunut, sillä sanalla on alkujaan tarkoitettu luettelemista ja määrien laskemista. Helsingin Sanomien Kieli-ikkunassa Eronen (1998) kirjoitti lukemisen-sanan merkityksistä: tekstien lukemisen lisäksi sillä tarkoitetaan lähes minkä tahansa merkkien ymmärtämistä ”... vaikkapa kasvoilla viivähtäviä ilmeitä, joita toinen voi lukea kuin avointa kirjaa.”

¹² Mediakasvatus on näkynyt jollakin tavalla opettajakoulutuksessa 1970-luvulta alkaen. Lapin yliopistossa alettiin opettaa mediakasvatusta sivuaineena vuonna 1997 ja Tampereella vuonna 2006. Kummassakin on nykyään mediakasvatuksen kansainvälinen maisteriohjelma. Helsingin yliopistossa mediakasvatuksen opintoja on tarjolla kasvatustieteen laitoksen Mediakasvatustieteiden keskuksessa. Mediakasvatuksen opintoja on ollut tarjolla lisäksi Turun ja Jyväskylän yliopistoissa sekä Åbo Akademiassa ja Taideteollisessa korkeakoulussa. Lisäksi mediakasvatusta voi opiskella ammattikorkeakouluissa. (Kupiainen ym. 2007, 18.)

Sintonen, Tuominen, Uusitalo & Vainionpää 2005, 15; Kotilainen 1999, 31.) Näille aloille sijoittuvaa tutkimusta yhdistää media, erilaiset viestimet ja medioitunut kulttuuri, yksilöiden mediasuhde, sen kasvu ja kehitys tai yhteisöt suhteessa mediaan tai mediakulttuuriin ilmiöihin ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Osa mediakasvatustutkimuksista liittyy median ja yhteiskunnan rakenteisiin, ja mediakasvatuksen tutkimuskenttään kuuluu myös poliittisten rakenteiden ja taloudellisten tekijöiden vaikutus mediakulttuuriin. (Kotilainen & Suoranta 2005, 73, 75.) Tutkijoiden kiinnostus kohdistuu usein käytännön ilmiöihin, jotka eivät rajaudu yhteen tieteenalaan. Kotilainen ja Suoranta (2005) hahmottelivat mediakasvatuksen monitieteelliselle tutkimuksen heimot, joista teknologisen heimon kiinnostus kohdistuu erityisesti informaatio- ja kommunikaatioteknologioiden merkitykseen opetuskäytössä. Suojelun heimon näkökulma on normatiivinen, medioita arvottava ja joskus moralisoivakin. Toiminnan ensisijainen tarkoitus on suojella lapsia huonolta medialta. Kulttuurintutkimuksen heimo on kiinnostunut mediasta monipuolisesti ja tulkitsee ja analysoi sitä inhimillisistä lähtökohdista, ja kriittinen heimo pohtii emansipatorisesti median vallan rakenteita. Se pyrkii selvittämään, miten media manipuloi ja toisaalta, miten vastarinta rakentuu ja miten ihmisten omatoimisuutta voidaan tukea. Vaikka tutkijoiden toimintakenttä on laaja, tutkijoita on vähän ja tutkimuksen tarve kasvaa koko ajan niin kansallisesti kuin kansainvälisesti viestintäteknologian kehittyessä ja yhteiskunnan medioitumisen edetessä. (Mts. 74–76.)

2.1.2 Mediakasvatus hallinnon näkökulmasta

Niin tutkimuksen kuin käytännön mediakasvatustoimijoiden kannalta päättäjien mielenkiinto mediakasvatusta kohtaan saattaa merkitä resurssien tuloa – tai niiden riittämättömyyttä. Koulutuspolitiikan näkökulmasta yhteiskunnallinen kiinnostus mediaympäristöjen muutoksiin näkyy esimerkiksi siinä, mitä nostetaan opetussuunnitelmiin. Vaikka opetussuunnitelmat tehdään koulujen toimintaa varten, niillä on vaikutusta myös muihin lasten ja nuorten kanssa toimiviin tahoihin tai ainakin niistä ollaan muualla tietoisia.¹³ Mediakasvatuksen historia perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa alkaa vuodesta 1970 (OPS 1970, ref. Loukola 2010, 2–3), kun mukaan kirjattiin joukkotiedotuskasvatus. Opetussuunnitelmien perusteiden teksteistä väitellyt Rokka (2011) kirjoittaa, että vuoden 1985 opetussuunnitelmassa joukkotiedotusta hyödyntämällä harjoitettiin eri oppiaineissa kriittistä tiedonhallintaa ja joukkotiedotuskasvatus liittyi myös

¹³ Esimerkiksi kirjaston ja koulun yhteistyöllä on pitkä tausta ja pidän epätodennäköisenä sitä, että opetussuunnitelmista ei olisi oltu tietoisia lasten- ja nuorten kirjastotyötä mietittäessä myös ennen oman kirjastourani aikaa. Oman urani ajalta, 1980-luvun loppupuolelta alkaen, tiedän, että opetussuunnitelmat on otettu huomioon kirjastotyössä.

kuvallisen viestinnän opetukseen (mts. 257–259). Seuraavassa, vuoden 1994 opetussuunnitelmassa, oli aihekokonaisuuksia, joissa mediakasvatussisältöjä liittyi tietotekniikan käyttötaitoon ja viestintäkasvatukseen. Oppilas nähtiin viestien vastaanottajana, viestintäympäristössä osallistujana ja kokijana sekä viestijänä, vaikuttajana ja tiedonhankkijana. Aihekokonaisuudet eivät olleet pakollisia ja niitä saattoi käsitellä oppiainerajat ylittävinä teemoina tilanteen mukaan. (Loukola 2010, 2–3; Rokka 2011, 259–26.)

Vuoden 2004 Opetussuunnitelman perusteissa (OPS 2004) mediakasvatus liittyi kahteen aihekokonaisuuteen. Viestintä ja mediataidossa kehitettiin median käyttötaitoja, ilmaisutaitoja, vuorovaikutusta ja ymmärrystä median merkityksestä ja samalla sillä tähdättiin kriittiseen tiedonhankintaan ja -hallintaan. Ihminen ja teknologia -aihekokonaisuudessa tavoiteltiin sekä teknisiä käyttötaitoja että teknologian merkityksen ja eettisyyden pohtimista omassa arjessa ja laajemmin yhteiskunnassa. Oppilasta ohjattiin seuraamaan yhteiskunnan tapahtumia ja toimimaan erilaisissa viestintätilanteissa, joissa hän osaisi tulkita ja arvioida mediatekstejä. Mediataidoista tuli ensimmäistä kertaa pakollinen osa perusopetusta, sillä aihekokonaisuudet oli sisällytettävä koulun toimintaan. (OPS 2004, 38–41, 42–43; Loukola 2010, 3; Rokka 2011, 261–263.)

Koulun arjessa aihekokonaisuuksilla tavoiteltu muutos toteutui hitaasti. Kun opetus on lähtenyt opettajien mediakokemuksista, jotka usein eroavat oppilaiden mediamasta ja -kokemuksista, on syntynyt hankalasti ylitettävä railo koulujen ja media- tai nuorisokulttuurin välille. Opetussuunnitelmien seurannassa pohdittiin esimerkiksi sitä, miten koulu voisi tukea oppilaiden osallisuutta huomioimalla mediaympäristöt, joissa oppilaat toimivat ja tuottavat tietoa. Kun lasten ja nuorten ilmaisu ja yhteisöllisyys ovat muuttuneet entistä mediavälitteisemmäksi, miten oppimisesta tulisi arvoja pohtivaa ja eettistä ja kriittistä ajattelua kehittävää. (Kupiainen ym. 2007, 4, 16–19; Loukola 2010, 1–6.). Syksyllä 2016 käyttöön otetussa perusopetuksen opetussuunnitelmassa (OPS 2014) ovat mukana monilukutaito sekä tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen seitsemän laaja-alaisen osaamisalueen joukossa. Monilukutaito liittyy kaikkien oppiaineiden opetukseen arjen kielitaidoista aina eri tiedonalojen tapaan käyttää kieltä.

Opetuksen keskushallinto on ollut Suomessa vahva mediakasvatuksen suuntaaja. Opetussuunnitelmien lisäksi ministeriöillä ja opetushallituksella on ollut useampia mediakasvatusta kehittäneitä hankkeita, joista yksi oli Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmassa toteutettu selvitys *Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet* (OM 5/2005), jossa kartoitettiin keskeiset mediakasvatustoimijat ja mediakasvatuksen mahdollisuudet. Raportissa esitettiin

Kansallisen mediakasvatusinstituutin perustamista koordinoimaan toimintaa ja muun muassa edistämään toimijoiden verkostoitumista, tutkijakoulutusta ja kansainvälistä yhteistyötä. (Mts. 13–17, 76.) Mediakasvatus 2005:ssa todettu tilanne, jossa koulujen eritasoiset välineet ja erot opettajien mediapedagogiikan taidoissa tekevät mediataitojen opetuksen tilasta eriarvoistavaa, oli yhtenä lähtökohtana opetusministeriön julkaisemalle raportille *Ehdotus toimenpideohjelmaksi mediataitojen ja -osaamisen kehittämiseksi osana kansalais- ja tietoyhteiskuntataitojen edistämistä* (OPM 29/2007) Raportissa nimettiin mediataidot tietoyhteiskunnan kansalaistaidoiksi ja esitettiin vuosille 2008–2011 kansallisen mediakasvatusohjelman perustamista, jotta sen avulla voitaisiin parantaa mediakasvatuksen toteuttamisen mahdollisuuksia oppilaitoksissa (mts. 11, 13).

Vuonna 2013 julkaistiin kulttuuripoliittinen ohjelma edistämään medialukutaidon kehittämistä. Raportissa *Hyvä medialukutaito. Suuntaviivat 2013–2016* (OKM 11/2013) määritettiin tavoitteeksi Suomessa toteutettava lapsi- ja nuorisolähtöinen arjen mediakasvatus, jonka periaatteita ovat esimerkiksi yhdenvertaisuus ja moniarvoisuus, johdonmukaisuus, suunnitelmallisuus, hankkeiden tulosten vakiinnuttaminen sekä yhteistyö muiden toimijoiden kanssa ja toimijoiden profiloituminen. Muuttuva mediakulttuuri kaipaa uusia suuntaviivoja. Opetus- ja kulttuuriministeriö on antanut Kansalliselle audiovisuaaliselle instituutille tehtäväksi valmistella mediakasvatuksen uudet kansalliset linjaukset. Tätä kirjoitettaessa, lokakuussa 2019, luonnokseen liittyvät lausunnot on juuri annettu (KAVI 2019).¹⁴ Medialukutaito Suomessa. Kansalliset mediakasvatuslinjaukset - luonnokseen on kirjattu muun muassa linjausten visio ja tavoitteet sekä taustaksi suomalaisen mediakasvatuksen vahvuuksia, arvoja ja kehitystrendejä. Luonnoksessa käydään läpi mediakasvatustoimijoiden rooleja, mutta toimijakohtainen kuvaus käytännön mediakasvatuksesta valtionhallinnossa lisätään linjauksiin myöhemmin. Pää tavoitteiden mukaan Suomessa tulisi toteuttaa kattavaa, laadukasta ja systemaattista mediakasvatusta. (Medialukutaito Suomessa, luonnos 2019, 2, 7–9). Luonnoksessa korostetaan medialukutaitojen tärkeyttä, mutta muistutetaan, että mediakasvatuksen lisäksi tarvitaan muita kansallisia toimenpiteitä ratkottaessa yhteiskunnan ongelmia. Mediankäyttö on laajentunut ja muuttuu koko ajan, ja mediataitoja tarvitaan yhä laajemmin. Myös mediakasvatusta on kehitettävä, eikä mikään mediakasvatustoimija yksinään voi kattaa koko mediakasvatuksen tarvetta. Tarvitaan yhä enemmän toimijoiden yhteistyötä, jossa jokaisen toimijan on kuitenkin tunnettava hyvin omat vahvuutensa. (Mts.3–4, 12–14.) Luonnoksessa on otettu lisäksi kantaa mediakasvatuksen haasteisiin nyky-yhteiskunnassa, esimerkiksi

¹⁴ Luonnos ja lausunnot ovat tällä hetkellä luettavissa Lausuntopalvelussa, <https://www.lausuntopalvelu.fi/Proposal/Participation/DownloadProposalAttachment>

resurssipulaan, yhteistoiminnan ongelmiin kuten verkostojen toimimattomuuteen, osaamisen jakamiseen organisaatioissa ja organisaatioiden välillä sekä alueelliseen epätasa-arvoon. Hyvä mediakasvatustoiminta edellyttää erityisosaamista ja jatkuvaa täydennyskoulutusta. (Mts. 13–14, 18.)

Yhteiskunnalliseen näkökulmaan mediakasvatuksesta¹⁵ liittyy ajatus osallistuvasta ja aktiivisesta kansalaisesta. Kun Suomessa 2000-luvun alussa laajakaistaverkko oli levinnyt jo lähes kaikkien ulottuville, tietotekniikkaa ryhdyttiin valjastamaan kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien käyttöön. Hallitus käynnisti samana vuonna kaksi ohjelmaa, joissa kummassakin nostettiin esiin mediakasvatuksen merkitys tavoitteiden toteuttamisessa. *Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmalla 2003–2007* (ks. OM 2007, 13–15) edistettiin muun muassa aktiivista kansalaisuutta ja kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja ehdotettiin että mediataidot tuodaan osaksi koulujen kansalais- ja yhteiskuntataitojen opetusta. *Tietoyhteiskuntaohjelmalla 2003–2007* (Ks. VNK 2007, 9, 15, 25, 30–37, 49, 54–60, 66, 82, 94) puolestaan haluttiin kehittää Suomen tietoteknistä kilpailukykyä, tukea kansalaisten tietoteknistä osaamista ja medialukutaitoa, sekä kehittää alueellista tasa-arvoa sähköistämällä julkishallinnon palveluita. Ohjelma sisälsi samalla runsaasti toimenpiteitä yleisten kirjastojen digitaalisten valmiuksien lisäämiseksi. Ohjelmien yhdessä vuonna 2004 järjestämä mediakasvatusseminaari poiki tarpeen selvittää mediakasvatuksen tilanne Suomessa ja se toteutettiin Mediakasvatuksen kehittämistarpeet -projektina, jonka raportti julkaistiin nimellä Mediakasvatus 2005 (OM 5/2005; ks. s. 17).

Digitaalisesta kulttuurista koettua uhkaa on haluttu myös suitsia hallinnollisella tasolla. Vuosituhannen alussa opetusministeriössä valmisteltiin toimintaohjelma mediaväkivallan haittojen torjumiseksi ja lasten ja nuorten mediaturvallisuuden varmistamiseksi (OPM 10/2004). Taustalla oli huoli nopeasti kehittyvän digitaalisen viestinnän kasvusta ja monipuolistumisesta ja se, että erityisesti nuoret käyttivät sähköistä mediaa aktiivisesti. Kulttuuriministeri Karpelan käynnistämässä hankkeessa haluttiin suojella alaikäisiä median rikoslaissa kielletyiltä tai muuten haitallisilta sisällöiltä. Ohjelmaluonnoksessa esitettiin esimerkiksi kansainvälistä yhteistyötä internetissä leviävän rikollisen sisällön torjumiseksi ja media-alan itsesääätelykeinojen edistämistä. Eri tahojen tuottama mediakasvatus nähtiin ohjelmassa yhtenä keinona luoda valmiuksia uusien välineiden käyttöön ja samalla taata lapsille ja nuorille turvallinen mediaympäristö. Ohjelman

¹⁵ Yksi yhteiskunnallinen näkökulma kansalliseen mediakulttuuriin löytyy vielä lainsäädännöstä. Säädöksiä on esim. sananvapaudesta, joukkotiedotusvälineiden itsesäätelystä ja lasten suojelemisesta, kuvaohjelmien tarkastamisesta ja ikärajoista sekä tekijänoikeudesta.

pohjalta kansalliset tv-yhtiöt uudistivat mm. aikarajat, joiden mukaan sijoitellaan lapsille haitallinen ohjelmasisältö. (OPM 10/2004, 5–19; OKM 29/2007, 20.) Muista hankkeista nostan esiin vielä opetus- ja kulttuuriministeriön vuosina 2006–2009 rahoittaman Lapset ja media -ohjelman kolme hankekokonaisuutta, joissa paneuduttiin kirjastoissa,¹⁶ verkossa ja saamelaisten parissa toteutettavaan mediakasvatukseen. Sen kautta esimerkiksi toteutettiin Mediamuffinssi, jossa järjestettiin koulutuksia varhaiskasvattajille ja julkaistiin materiaaleja alle 8-vuotiaiden mediakasvatukseen *Mediametkaa*-kirjasarjassa (ks. *Mediametkaa!* 2006 ja 2007).

2.2 Lähtökohtana kirjaston asiakkaiden mediankäyttö

Digitaalinen Suomi 2017 -verkkojulkaisussa Nurmela ja Kohvakka (2017, 149–154) kertovat tietojen ja viestintätekniikan yleistymisestä suomalaisissa kotitalouksissa. Digitaaliset välineet ja palvelut olivat 1990-luvulla uusia ja niiden hallinta vaati vielä erityistaitoja. Yleinen taloudellisen tilanteen koheneminen tuki osaltaan laitteiden hankintaa: kun vuosikymmenen alussa 10 prosenttiin kotitalouksista oli hankittu matkapuhelin ja pöytätietokone, vuosikymmenen puolivälissä matkapuhelimia oli jo 40 prosentissa kotitalouksista, tietokoneiden määrä oli tuplaantunut ja joka kymmenennestä kodista sai modeemilla yhteyden internetiin. Kotona tietokoneen ja -verkon äärellä olivat erityisesti nuoret miehet ja pojat, mutta tietotekniikan käyttöönotto työpaikoilla tasasi tilannetta ja toi naisetkin harjoittelemaan uuden tekniikan käyttöä. Myös kirjastot tarjosivat mahdollisuuden käyttää tietokoneita ja internetiä. Vaikka tietokone vielä esimerkiksi vuonna 1996 hankittiin kotiin usein nuorten miesten harrastusvälineeksi, lapsiperheissä tietokoneen äärelle päästettiin lapsetkin. Heille tietokone valjastettiin viihteeksi, mutta samalla ajateltiin tietokoneen käytön olevan tulevaisuudessa tärkeä taito. Tietokoneen tai internetin kotikäyttö rinnastui television katseluun, eikä tiedon määrästä oltu vielä yleisesti huolestuneita. Tilasto Eräiden laitteiden yleisyydestä kotitalouksissa vuosina 1998–2016 (SVT1.) kuvastaa hyvin sitä, että Suomessa koteihin on jo pitkään hankittu laitteita, joiden avulla on mahdollista seurata mediaa ja joukkoviestimiä monipuolisesti. Vuoden 2016 lopussa lähes kaikista kotitalouksista löytyi televisio (96 %), pöytätietokone tai tabletti (89 %) sekä matkapuhelin (99 %), joista suuri osa on älypuhelimia (84 %). Lisäksi 93 prosenttia haastatelluista 15–79-vuotiaista kertoi, että kotiin on hankittu internetyhteys.

¹⁶ Lapset, media ja kirjasto -hankkeesta ks. luku 2.4.

Tietotekniikasta on tullut osa lapsiperheiden kotien varustelua niin, että nyt peruskoulun aloittavat lapset ovat jo syntymästään asti eläneet mediaympäristössä, jossa on tietokone ja televisio. Vuoden 2016 lopussa lähes 90 prosentissa suomalaisista kotitalouksista oli jonkinlainen tietokone. Kun tarkastellaan alle 45-vuotiaiden ikäryhmiä tai toisaalta kotitalouksia, joissa on enemmän kuin kaksi henkilöä, tietokone on käytännössä hankittu kaikkiin kotitalouksiin¹⁷ (SVT 2). Tilanne on ollut melko samanlainen jo koko 2010-luvun. Myös esimerkiksi Lasten mediabarometri 2011 -hankkeessa todettiin, että tietokone on 97 prosentilla niistä lapsiperheistä, joissa oli alakouluikäisiä lapsia. (Hirvonen 2012, 19). Suomalaisten ajankäyttötilastot (SVT3) kertovat tietoteknisten taitojen muutoksesta 2000-luvulla: kun vuosituhaten alussa 12,1 prosenttia vastaajista ilmoitti harrastavansa vapaa-ajallaan ATK:ta, kymmenen vuotta myöhemmin ATK:n harrastajia oli jo 42 prosenttia yli 10-vuotiaista suomalaisista.

Teknologian kehityksen myötä puhelimiin on saatu yhä parempi internetyhteys, minkä ansiosta netin käyttö ei ole sidottu paikkaan tai aikaan. Vuoden 2016 tilastossa (SVT 2) koko osallistujajoukosta 65 prosenttia ilmoitti käyttävänsä internetiä puhelimestaan ja vuoden 2017 tilastossa (SVT 4) joukko on kasvanut 88 prosenttiin. Suomalaiset ovat muutenkin aktiivisia internetin käyttäjiä, sillä lähes jokainen 16–54-vuotias vastaaja on kertonut käyttäneensä nettiä ja 55–64-vuotiaistakin 91 prosentilla netti on ollut käytössä. Kaikista yli 16-vuotiaista suomalaisista 73 prosenttia käy useamman kerran päivässä netissä (SVT 4). Siinä missä nuoremmat ikäluokat ovat jo olleet lähes kokonaan internetin käyttäjiä, tilastossa näkyvä vuotuisen käytön kasvu tapahtui erityisesti tutkimusjoukon vanhimmissa ikäryhmissä. Kuitenkin 65 vuotta täyttäneistä jo yli puolet kertoi käyvänsä netissä useammin kuin kerran päivässä. Vaikka kaikkein vanhimpien tutkimukseen osallistuneiden ryhmässä, 74–85-vuotiaat, nettiä käytti vain 16 prosenttia, he, jotka nettiä käyttivät, olivat siinä aktiivisia. (SVT 2.)

Aikuisväestö käyttää nettiä monenlaiseen toimintaan, sieltä käsin haetaan tietoa ja palveluita ja siellä viestitellään ja asioidaan. Esimerkiksi yli 80 prosentilla 16 vuotta täyttäneistä suomalaisista on käytössään sähköposti ja verkkopankki. Mitä virallisten asioiden hoitoon tulee, tilastoista voi päätellä, että huoli ikääntyneiden mahdollisuuksista pärjätä itsenäisesti digitalisoituvassa maailmassa on todellinen ongelma: 75 vuotta täyttäneistä vain 30 prosentilla on käytössä verkkopankki. Virallisten lomakkeiden täyttämisen hoitaa netin kautta 30 prosenttia yli 64-vuotiaista ja vain joka kymmenes 75-vuotias tai sitä vanhempi. Lähes 80 prosenttia kansalaisista lukee netistä

¹⁷ Tilasto on joulukuulta 2016.

television ja lehtien uutissivustoja ja hakee tietoja tuotteista ja palveluista. Yhteisöpalveluiden suurimmat käyttäjäryhmät löytyvät alle 45-vuotiaista, joista 81–96 prosenttia kertoi seuraavansa sosiaalisen median palveluita. Kaikista vastanneista reilut 60 prosenttia käytti yhteisöpalveluita ja loppuvuoteen 2017 ajoittuvassa kyselyssä noin 64 prosenttia 55–64 vuotiaista ja 44 prosenttia sitä vanhemmasta ikäryhmästä kertoi käyttävänsä sosiaalista mediaa. (SVT 2, SVT4.)

Sosiaalisen median käyttöä ja käyttäjiä seuraavat myös palveluiden ylläpitäjät. Esimerkiksi Troot Network -videoverkosto¹⁸ julkaisi heinäkuussa 2018 sivuillaan tulokset kyselystä, jossa oli tuhannen käyttäjän antamista tiedoista etsitty vastauksia 15–35-vuotiaiden mediankäyttöön. Kyselyn yhteenvedossa (Troot Network 2018b) kerrotaan, että medioiden seuraaminen on vastaajille ylipäättään merkittävää, sillä noin puolelle vastaajista television katselu, Facebookin ja Instagramin käyttö ja elokuvissa käynti oli erittäin tai jokseenkin tärkeää. Vastaajille kaikista tärkeimmät mediat löytyivät internetistä. Netin televisiopalveluiden¹⁹ seuraamisen koki erittäin tai jokseenkin tärkeäksi 68 prosenttia vastaajista²⁰, musiikin toistamiseen tarkoitetun Spotifyn käyttämisen 59 prosenttia, ja lähes yhtä moni piti YouTube -videoiden katselua itselleen tärkeänä. Kaiken kaikkiaan 91 prosenttia vastaajista kertoi kyselyssä katsovansa tubettajien eli yksittäisten henkilöiden tai ryhmien tuottamaa YouTube-sisältöä. Tubettajat tavoittivat erityisesti nuoret, sillä 15–21-vuotiaiden ikäryhmässä 75–62 prosenttia kertoi seuraavansa joka päivä tubettajien ohjelmia. Raportissa todetaan, että verrattuna kahden edellisen vuoden kyselyihin ikäryhmän tavoitettavuus on kasvanut vuosi vuodelta. Tubettajien seuraaminen laski iän myötä ja yli 30-vuotiaista vastaajista enää vajaa kolmannes oli vastannut seuraavansa tubettajien ohjelmia päivittäin. (Troot Network 2018b.) Tubettajien ohjelmien sisällöistä katsojia kiinnostivat tutoriaalit²¹, erilaiset testailut ja terveelliseen syömiseen liittyvät sisällöt sekä haastevideot ja videot, joilla on samaistuttavaa arkista pohdintaa. Kun kartoituksessa kysyttiin mainostamisesta YouTube-videoissa, vastausten mukaan mainontaan suhtauduttiin ylipäättään positiivisesti. Kaikkein myönteisimmin vastaajat ajattelivat Tube-videoiden kaupallisesta yhteistoiminnasta. Katselijoista 80 prosenttia piti tuotteiden esille tuontia videoissa hyödyllisenä, niihin kiinnitetään huomiota ja ne muistetaan hyvin – puolet niistä 15–35-vuotiaista, jotka muistivat nähneensä tubettajan kaupallisen yhteistyön, kertoi sen perusteella myös ostaneensa

¹⁸ ”Troot Network on YouTube-videoverkosto, joka tekee vaikuttajamarkkinointia ja tapahtumia sekä tarjoaa videomarkkinointia verkostonsa kanavissa. Teemoiltaan vaihtelevat tubettajamme tuottavat poikkeuksetta laadukasta, persoonallista ja asennerikasta sisältöä.” (Troot Network 2018a.)

¹⁹ Esimerkiksi Netflix, Katsomo.fi (Troot Network 2018b).

²⁰ Viestintäviraston kuluttajatutkimuksessa (2016) vuodelta 2016 arvioidaan, että 69 prosenttia yli 15-vuotiaista suomalaisista katselee ohjelmia maksuttomista netti-tv-palveluista.

²¹ Tutoriaali on ”opas tai opetusaineisto, tyypillisesti oppikirjaa lyhyempi yhtenäinen opastava esitys jostakin aiheesta”. (<https://www.suomisanakirja.fi/tutoriaali>)

mainostetun tuotteen. (Troot Network 2018b.) Omat havaintoni nykypäivän somenkäytöstä saavat edellä referoidun YouTube-kyselyn tulokset vaikuttamaan ainakin suuntaa antavilta. Kysely jättää kuitenkin avoimeksi tärkeitä kysymyksiä kartoituksen motiiveista ja luotettavuudesta – alkaen esimerkiksi siitä, miten kyselyn vastaajat on valittu. Samalla se nostaa esiin mediakasvatuksen paikkoja, kuten esimerkiksi sen, miten nuoret tunnistavat ja tulkitsevat kaupallisen yhteistyön roolin tubettajien videoilla.

Tekesin, Kuluttajatutkimuskeskuksen ja Helsingin yliopiston tietojenkäsittelylaitoksen tutkimushankkeessa Smarter Social Media Analytics (SSMA) on vuosina 2016–2018 selvitetty sosiaalisen median analysoimisen haasteita. Jos tutkimuksella onkin kerätty tietoa sosiaalisen median palveluiden käyttömääristä, siinä ei juurikaan ole saatu tietoa niissä syntyvien keskusteluiden sisällöistä. SSMA-hankkeessa havaittiin, että yhdistämällä automaattinen laskennallinen tekstianalyysi ihmistulkintaan, voidaan suuria keskusteluaineistoja käydä tietokoneajolla läpi niin, että analyysin tuloksena aineistosta nousee esiin ilmiöitä ja trendejä. Keskustelujen pohjalta voi siis tehdä ennakoita. Edellytyksenä sille on, että tutkimuksen kaikki osapuolet, sekä tekijät että tilaajat, ymmärtävät tutkimuksen lähtökohdat ja käytettyjen menetelmien vaikutukset ja tuntevat sosiaalisen median alustoja ja kulttuureita. (SSMA 2018, 2–3, 6–7, 9–14.) Tämän tapaisilla tutkimuksen keinoilla voitaisiin silti päästä lähemmäs esimerkiksi niitä sosiaalisen median keskustelu ympäristöjä, joiden läpi käyminen niiden suuren koon vuoksi on muuten hankalaa.

2.2.1 Lapset, nuoret ja media

Suomessa lapset kasvavat vauvaiästä lähtien ympäristössä, jossa he saavat monipuolisesti kokemuksia erilaisista medioista ja mediavälineistä. Sen lisäksi, että kaikille ikäryhmille on tarjolla mediaa, lapset ovat vauvaiästä alkaen kodin mediaympäristössä läsnä muiden perheenjäsenten käyttäessä medioita. Lasten mediankäyttöä ja sen kehitystä 2000-luvulla on tutkittu muun muassa Tampereen yliopistossa vuosina 2007–2016 toteutetussa pitkittäistutkimuksessa Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos. Hankkeessa on julkaistu esimerkiksi teokset ”*Mä oon nyt online*” (Noppari ym. 2008), *Naamatusten verkossa* (Uusitalo, Vehmas & Kupiainen 2011) sekä

Mobiilimuksut (Noppari 2014).²² Samoin *Lasten mediabarometri* -tutkimuksissa on vuodesta 2010 alkaen selvitetty lasten mediankäyttöä.²³

Tutkimuksissa on kysytty erityisesti kirjojen ja lehtien, television, internetin, kuva- ja äänitallenteiden, digitaalisten pelien sekä mobiililaitteiden käytöstä. Lapset ja nuoret sopeutuvat käyttämään monenlaisia medioita – myös samanaikaisesti – ja ottavat käyttöön uusia mediamuotoja eri tarkoituksiin sekä vaihtelevat niitä helposti tarpeen mukaan (Noppari 2008, 39–40; Uusitalo ym. 2011, 10). Suurin median käyttöä muuttava tekijä on kuitenkin lapsen ikä, joka vaikuttaa mediasuosikkeihin, käyttötaitoihin ja -tarkoituksiin. Vaikka kaikille tutkimuksessa käsitellyille medioille löytyi käyttäjiä kaiken ikäisistä lapsista, jokaiselle ikäryhmälle löytyi samalla suosikkeja. Alle kaksivuotiaiden mediankäytössä painottui kirjojen lukeminen, radion tai äänitteiden kuuntelu ja tv:n tai kuvataallenteiden katselu. Hieman vanhemmilla, 3–4-vuotiailla, mediankäyttö monipuolistuu ja oma maku alkaa vaikuttaa mediavalintoihin. Tässä iässä kuvaohjelmien katselu ohittaa radion tai äänitteiden kuuntelun. Ne eivät silti katoa lasten mediavälineistä, sillä 72 prosenttia kaikista tutkimukseen osallistuneista lapsista kuunteli ainakin viikoittain radiota tai äänikirjoja. (Suoninen 2011, 40.) Seuraavan ikäryhmän, 5–6-vuotiaiden, lempimediaa ovat kirjat ja kuvataallenteet, ja niiden lisäksi he tutustuvat digitaalisten pelien pelaamiseen ja netin käyttöön.

Alakouluikäiset käyttävät mediaa monipuolisesti, ja se on oleellinen osa heidän elämäänsä. Suurin osa 7–8-vuotiaista tuli viikoittain käyttäneeksi kaikkia tutkimuksissa kysytyjä medioita ja samalla tässä ikävaiheessa digitaalisten pelien, internetin ja matkapuhelimen käyttö yleistyy. Mediasisältöjen saavuttamisen kannalta ei ole niinkään merkitystä sillä, mikä mediaväline lapsella on käytettävissä, sillä sama sisältö on usein saatavissa monissa muodoissa ja eri välineillä. Mediankäyttö alkaa itsenäistyä, kun vanhemmat lasten kasvaessa löysentävät mediankäytölle asettamia rajoituksia. (Uusitalo ym. 2011, 10, 34; Suoninen 2011, 42–43.) Viidesluokkalaisten eli noin 11-vuotiaiden mediankäyttö alkaa suosikkisisällöiltään ja kasvavilta käyttömääriltään siirtyä kohti nuorten mediankäyttöä. Alakoulun viimeisiltä luokilta alkaen lapsille hankitaan aiempaa enemmän mediavälineitä omaan käyttöön. (Hirvonen 2012, 51–53; Pääjärvi 2012, 64.)

²² Ks. tutkimuksen hankesivu http://www.uta.fi/cmt/tutkimus/comet/tutkimus/lasten-ja_nuorten_mediaympariston_muutos/index.html

²³ Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos –hankkeen tutkimusten kohteena olivat kunakin vuonna 5-, 8-, 11- ja 14-vuotiaat lapset ja nuoret. Mediabarometrissä selvitettiin 0–8-vuotiaiden lasten mediankäyttöä.

Kun lasten mediankäyttöä lähestytään medialajien kautta, kirjoilla on ollut vahva suosituimman median sija. Mediabarometrin tutkimushaastatteluissa selvitettiin 0–8-vuotiaiden mediankäyttöä, ja iästä riippumatta kaikista mukana olleista lapsista yli 97 prosentille joko luettiin ääneen tai he lukivat itse viikoittain. Joka päivä lukemisen parissa vietti aikaa 75 prosenttia lapsista. (Kotilainen 2011, 68; Suoninen 2011, 38–40.) Naamatusten verkossa –tutkimuksessa myös jokainen 11–14-vuotiaista haastatelluista kertoi lukevansa kirjoja, vaikkakin noin 11 vuoden iässä lukemisen merkitys monella väheni (Noppari 2014, 39). Perheissä suhtauduttiin lukemiseen positiivisesti, ja vanhemmat pyrkivät usein säilyttämään lukutottumuksen kaiken ikäisillä lapsillaan elävänä: he lukivat ääneen kirjoja pienemmille lapsilleen tai soittivat heille äänikirjoja, ja koululaisilleen he suosittelivat itse nuorena lukemiaan kirjoja ja sarjakuvia (Uusitalo ym. 2011, 4, 39). Noin 60 prosentissa tutkimuksessa mukana olleista perheistä tilattiin lapsille omia lehtiä. Yleinen lehtisuosikki oli Aku Ankka, mutta varhaisnuorilla sen rinnalle nousivat nuortenlehdet sekä varsinkin pojilla urheilu- ja musiikkilehdet. Puolet varhaisnuorista kertoi lisäksi lukevansa päivittäin sanomalehtiä. (Uusitalo ym. 2011, 4, 37–38.) Vuoden 2010 kyselyn jälkeen lehtien tilaaminen oli tutkimusperheissä vähentynyt ja joissain perheissä oli siirrytty lukemaan esimerkiksi sanomalehdestä verkkoversiota (Noppari 2014, 12, 18).

Kirjojen suosion kannalta merkittävää saattaa olla se, että lukeminen kuuluu tiettyinä ajankohtina toimitettaviin rituaaleihin perheen arjessa, esimerkiksi mikään ei ole vielä vaimentanut suomalaisen lapsiperheen mediarutiineihin sisältyvää iltasatujen lukemisen perinnettä. (Ks. esim. Uusitalo ym. 2011, 4; Walamies 2011, 50, 54.) Kirjojen sisältymistä lapsiperheiden arkeen on Suomessa jo pitkään tuettu myös viranomaistyöllä. Sitä on pidetty niin tärkeänä, että jokaisen syntyvän lapsen myötä vauvaperheille tarjottavaan äitiyspakkaukseen²⁴ on 1980-luvulta lähtien sisällytynyt vauvan vaatteiden ja tarvikkeiden ohella ensikirja. (Suvilehto 2014, 10.) Varsin monen suomalaisen lapsen ensimmäinen oma media on siis jo vuosikymmeniä ollut kirja. Lasten oma lukutaito kehittyi iän myötä niin, että Lasten mediabarometrin mukaan (Suoninen 2011, 38–40) tutkimukseen osallistuneista kuusivuotiaista lapsista 10 prosentilla oli kohtalainen lukutaito. Seitsemänvuotiaista noin 30 prosenttia ja kahdeksanvuotiaista 88 prosenttia osasi lukea kohtalaisesti. Lähes kaikki lapset lukutaidosta riippumatta selailivat tai lukivat kirjoja tai lehtiä itsenäisesti ainakin viikoittain. Tutkimusryhmän ikäluokalle, alle kahdeksan vuotiaille, erityisesti kuvitetut kirjat ja sarjakuvat

²⁴ Äitiyspakkausten historia Suomessa alkaa 1930-luvulta. Aluksi pakkausta jakoi sosiaalishallitus ja myöhemmin Kansaneläkelaitos (Kela) neuvolatoimen kautta. Äitiyspakkausten tarkoituksena on ollut tukea perheitä vauvan ensi kuukausina tarvitsemilla vaatteilla ja tarvikkeilla. Pakkauksen vaihtoehtona on raha-avustus, mutta sen valitsee vuosittain vain noin 5 % ensisynnyttäjistä. Vuodesta 1982 lähtien pakkaukseen on sisällytynyt myös ensikirja ja ensimmäisen äitiyspakkaukseen liitetyn ensikirjan oli kustantanut Lääkintöhallitus. (Haataja & Koskenvuo, 2017; Suvilehto 2014, 10.)

olivat tärkeitä. Kuvittamattomia tekstejä kyllä luetaan 5–6-vuotiaille, mutta enemmän ne alkavat kiinnostaa kouluikäisiä lapsia. Lastenlehtiä tai sanomalehtiä luki 10–20 prosenttia tutkimusryhmän lapsista.²⁵

Toinen tärkeimmistä lapsille suunnatuista medioista ovat kuvaohjelmat. Niiden katselu kasvoi parin ensimmäisen ikävuoden aikana niin, että jo 2-vuotiaista ja sitä vanhemmista lapsista yli 90 prosenttia katseli viikoittain televisio-ohjelmia ja kuvataallenteita. Niistä suosituimpia olivat lasten animaationsarjat ja -elokuvat, joita katsoi viikoittain yli puolet lapsista, sekä lasten makasiiniohjelmat eli Pikku Kakkosen tyyppiset television lastenohjelmat, joissa on monenlaista sisältöä. Niitä seurasi viikoittain jopa 80 prosenttia kaikista kyselyyn osallistuneista lapsista. Kolmannes katseli luonto-, eläin- ja tiedeohjelmia ja neljännes lapsista seurasi viikoittain urheilua, uutisia ja muita ajankohtaisohjelmia tai komediasarjoja ja -elokuvia. Osa lapsista, noin viidennes, katseli romanttisia sarjoja ja elokuvia ja saippuasarjoja. (Suoninen 2011, 18–19.) Neljävuotiaaksi asti tyttöjen ja poikien katselemat ohjelmat olivat samantyyppisiä, mutta sen jälkeen pojat alkoivat seurata enemmän urheiluohjelmia ja tosi-tv-ohjelmia ja tytöt perinteisiä lastenohjelmia, luonto-ohjelmia ja varhaisnuorten sarjoja. Ehdottomat suosikkiohjelmat olivat kuitenkin yhteisiä: television Pikku kakkonen -lastenohjelma ja Muumit-animaationsarja (Noppari 2014, 27–28; Suoninen 2011, 17–22, 44). Myöhemmin, esimerkiksi 14-vuotiaana, tv-lähetysten rinnalla alettiin katsoa ohjelmia tallennettuina tai tilausvideopalveluiden tai netin kanavien kautta (Noppari 2014, 13, 39–41.)

Musiikilla on sijansa lasten sosiaalisessa mediaympäristössä. Uusitalon ym. (2011) tutkimuksessa lasten mediaympäristön muuttumisesta havaittiin, että alle kouluikäisillä lapsilla muun perheen tai kavereiden musiikkivalinnat vaikuttavat voimakkaasti omiin musiikkisuosikkeihin (mts. 4, 40). Vain noin 30 prosenttia lapsista kertoi viikon aikana kuuntelevansa itse valittua musiikkia kotona ja esimerkiksi automatkoilla kuunneltiin yleensä aikuisten valitsemaa musiikkia. Myös päiväkodeissa käytetään paljon musiikkia ja monet lastenlaulut tulevat pienempien suosikeiksi sitä kautta. (Uusitalo ym. 2011, 47.) Kun lapsilta kysyttiin, millaista musiikkia he kuuntelevat, 5–8-vuotiaat pojat saattoivat kertoa kuuntelevansa suomalaisia artisteja ja rockartisteja ja tytöt ulkomaisia naisartisteja (Walamies 2011, 50). Oma musiikkimaku kehittyy vähitellen. Vaikka osa lapsista kuunteli esimerkiksi 11-vuotiaana edelleen toisten suosittelemia kappaleita, osalla oli jo omia suosikkilaulajia ja -yhtyeitä. Fanittamisessa näkyvät sekä suosikit että eriytyminen nuoren sukupuolen mukaan niin, että tytöt kertoivat seuraavansa Idolsin kaltaisissa pop-ohjelmissa

²⁵ Nykypäivän lukemisen haasteista katso enemmän s. 41–42.

menestyneitä artisteja ja pojat kuuntelivat enemmän rock- ja rap-musiikkia. (Uusitalo ym. 2011, 52.) Pari vuoden kuluttua, noin 14-vuotiaan elämässä, musiikki usein on jo merkittävässä roolissa. Äänitteiden kuuntelu koetaan perheissä ilmeisen tärkeäksi, sillä lasten oman huoneen medioitumisen on todettu alkavan juuri äänitteiden kuuntelua varten hankittavista laitteista. Ensimmäinen lapselle hankittava medialaite on usein radio tai cd-soitin musiikin ja satuäänitteiden kuuntelua varten. Sellainen löytyi esimerkiksi puolelta 5-vuotiaista ja lähes 80 prosentilta 11-vuotiaista. Siitä eteenpäin musiikkia kuunnellaan yhä enemmän internetistä ja kännykällä. (Noppari ym. 2008, 29–31; Walamies 2011, 50).

Vuonna 2010 kerättyssä barometriaineistossa internet osoittautui lasten mediavälineeksi, jonka käyttö lapsilla kasvaa nopeasti ikävuosien mukana. Vaikka nuorimmat netinkäyttäjät olivat kuuden kuukauden ikäisiä, yleisemmin alle 2-vuotiaista arvioitiin vain muutaman käyttäneen itse internetiä. Pari vuotta vanhempien lasten kohdalla arvio oli kolmannes, mutta koulunsa aloittaneista 7–8-vuotiaista jo 84 prosenttia oli käyttänyt nettiä ja harjoitteli myös itsenäistä internetin tai tietokoneen käyttöä. Heidän iässään tyttöjen ja poikien netinkäytön toistuvuudessa ei enää juurikaan havaittu eroa, mutta alle kouluikäisinä pojat käyttivät nettiä useammin kuin tytöt. (Suoninen 2011, 25–27, 44; Uusitalo ym. 2011, 4, 34.) Netinkäytön havaittiin ylipäättään kasvaneen Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos -hankkeen tutkimuskierrosten välillä. Perheiden laitteiden määrä oli usein kasvanut ja lisäksi kosketusnäytöllisen teknologian yleistymisen huomattiin aikaistavan etenkin pienimpien lasten netinkäyttöä. (Noppari 2014, 12–13, 18–20.)

Nuorimmat internetin käyttäjät vierailivat tavallisesti tietyillä tutuilla ja vanhempien hyväksymillä nettisivuilla silloinkin, kun käyttivät nettiä itsekseen. Suurin syy netin käyttöön oli pelien pelaaminen, ja lähes yhtä yleistä oli käydä lastenohjelmien kotisivuilla. Samoin tv-ohjelmien ja elokuvien katselu internetissä oli tuttua kahdelle kolmannekselle alle 8-vuotiaista. Sosiaalisen median palveluita oli käyttänyt viidennes alle 8-vuotiaista, mutta esimerkiksi omia piirustuksia tai valokuvia oli netissä julkaissut vain harva. Nuorista suurin osa oli tuottanut verkkoon sisältöjä, esimerkiksi ladannut kuvia tai kommentoinut kavereiden lisäämiä sisältöjä. (Ks. Noppari 2014, 75–92; Uusitalo ym. 2011, 5.) Tutkimusten varhaisnuoret 11–14-vuotiaat käyttivät netin videosivustoja ja sähköpostia ja chat-palveluita sekä käyttivät nettiä tiedonhakuun. Etenkin tyttöjä kiinnostivat myös pelaamista ja yhteisöpalveluita yhdistävät sivustot. (Suoninen 2011, 25–27, 44; Uusitalo ym. 2011, 4, 33–34.) Internetin ja sosiaalisen median palveluilla on 11–14-vuotiaille suuri merkitys, he olivat aktiivisia, ja esimerkiksi 14-vuotiaat hallitsevat käyttämänsä palvelut ja toimivat niissä hyvinkin itsenäisesti ja ilman aikuisten valvontaa. (Uusitalo ym. 2011, 4, 34–35.)

Mediabarometrissä oli kysytty vanhemmilta lasten digitaalisten pelien pelaamisesta. Perheiden pienillä koululaisilla, 7–8-vuotiailla, digitaaliset pelit olivat jo käytössä, heistä lähes 90 prosentin kerrottiin pelanneen niitä ainakin joskus. Samoin kuin internetin käytössä, digitaalisten pelien pelaamisessa ikäryhmä vaikutti voimakkaasti pelaamisen yleisyyteen. Aivan pikkulapset eivät juurikaan pelanneet digitaalisia pelejä, mutta 3–4-vuotiaista jo kolmannes ja 5–6-vuotiaista tutkimukseen osallistuneista kaksi kolmannesta pelasi esimerkiksi konsolipelejä, tietokonepelejä tai pelejä mobiililaitteilla. Lapset hahmottivat pelaamiselle monia syitä. He kertoivat pelaavansa, koska heitä kiinnosti kilpailu, pelissä eteneminen ja siinä kehittyminen, viihtyminen, yhdessä tekeminen ja yhteenkuuluvuus, itseilmaisu, elämykset, voittaminen ja omasta osaamisesta arvostuksen saaminen. (Noppari 2014, 61–70.) Pelien kohdalla havaittiin selvästi, että tytöt ja pojat ovat mieltyneet erilaisiin pelityyppeihin (ks. Uusitalo ym. 2011, 73; Suoninen 2011, 30–35, 44). Lisäksi pojat pelasivat useammin kuin tytöt ja pelaamisella oli heille suurempi merkitys (Suoninen 2013, 166–168).

Suomalaiset lapset eivät voi muistaa sellaista mediaympäristöä, jossa puhelinta pystyi siirtämään korkeintaan puhelinjohdon pituisen matkan ja kirjoitettujen viestin perille toimittaminen saattoi viedä päiviä tai viikkoja. Nykylapsen mediatodellisuudessa puhelin on keskeinen ja monikäyttöinen laite ja ihmiset – myös lapset ja nuoret itse – ovat periaatteessa aina tavoitettavissa ja media on käytössä lähes koko ajan. Vuonna 2010 Mediabarometrin haastatteluissa vanhemmat kertoivat hankkivansa lapsille oman kännykän tavallisimmin silloin, kun lapset aloittavat koulun: 7-vuotiaista 82 prosentilla ja 8-vuotiaista 94 prosentilla oli oma kännykkä. Sitä nuoremmillakin saattoi olla mahdollisuus käyttää esimerkiksi vanhemman puhelinta, eikä tilanne juurikaan ollut muuttunut vuoden 2013 tutkimuksessa. Lähes kaikki lapset, joille oli hankittu oma kännykkä, käyttivät siitä ainakin viikoittain. Vanhemmat kokivat kännykän tuovan turvaa lapselle, joka koulunkäynnin myötä alkoi liikkua enemmän kodin ulkopuolella, ja muutenkin perheenjäsenet ovat kännykän avulla tavoitettavissa ajankohdasta ja paikasta riippumatta. (Noppari ym. 2008, 80–81; Noppari 2014, 47, 54–55; Suoninen 2011, 36–37, 44.)

Kun puhelimen käytöstä kysyttiin vuonna 2007, todettiin, että lapset käyttivät kännykkää eniten puheluiden soittamiseen ja tekstiviestien lähettämiseen. Kolme vuotta myöhemmin puhelimella oli muitakin käyttötarkoituksia: sillä pelattiin, otettiin valokuvia ja kuunneltiin musiikkia, se toimi kalenterina ja kellona. (Noppari ym. 2008, 80–81; Suoninen 2011, 36–37, 44.) Sen jälkeen kännyköiden nettiyhteyden ja erityisesti kosketusnäytöllisten älypuhelimien yleistyttyä puhelimen käyttömahdollisuudet ovat entisestään monipuolistuneet. Oma puhelin on varhaisnuorille ja nuorille

usein paitsi yhteydenpitoon tarkoitettu väline ja tie nettiin myös itseilmaisun keino ja paikka, jossa viihdytään. (Noppari 2014, 47.) Tilastokeskuksen kartoituksessa vuoden 2017 tieto- ja viestintätekniikan käytöstä kerrotaan matkapuhelimen olevan nyt laite, jolla useimmiten käytetään internetiä (mts. 1). Kartoituksen 16–89-vuotiaista vastaajista yli puolet oli kertonut lukevansa verkkolehtiä tai tv-kanavien uutissivuja ja sähköposteja, pelanneensa pelejä, katselleensa kuvia tai videoita, kuunnelleensa musiikkia sekä osallistuneensa yhteisöpalveluihin. Neljännes vastaajista oli tehnyt verkko-ostoksia kännykällään. (SVT 2017, 8–9.)

2.2.2 Yhdessäolo mediaympäristössä

Sen lisäksi, että lapset ovat pienestä saakka läsnä muiden käyttäessä mediaa, lasten omassa mediankäytössä sosiaalisuus on konkreettista, koska mediaa käytetään useimmiten muiden ihmisten kanssa. Vuoden 2010 Mediabarometrissa vanhempia pyydettiin arvioimaan sekä sitä, kenen seurassa lapset käyttävät mediaa, että sitä, kenen seurassa lapset mieluiten olisivat median äärellä. Mitä pienemmistä lapsista on kyse, sitä vahvemmin mediankäyttö on kytköksissä sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja siihen, mitä muut tekevät. Lasten mediabarometrin mukaan alle 2-vuotiaat käyttävät mediaa lähes aina aikuisten tai vanhempien sisarustensa seurassa. (Suoninen 2011, 22–23, 40.) Kolmesta kuuteen ikävuoteen lapset katselivat kuvaohjelmia, ja käyttivät nettiä mieluiten aikuisten seurassa, ja vanhempien arvioiden mukaan he halusivatkin tehdä niin. Koulun aloittaneille 7–8-vuotiaille toiset lapset olivat mieluisinta ja yleisintä kuvaohjelmien katseluseuraa. Nettiä samanikäiset käyttivät tavallisimmin yhä aikuisseurassa, vaikka olisivat halunneet seuraksi muita lapsia. Digitaalisten pelien kohdalla mediankäyttöseura vaihtuu aikuisista toisiin lapsiin hieman aikaisemmin: 3–4-vuotiaat pelasivat ja myös halusivat pelata aikuisten kanssa, mutta 5–8-vuotiaat olivat silloin mieluiten toisten lasten seurassa. (Suoninen 2011, 22–23, 25–28, 33–34.)

Median vaikutus näkyy lapsilla niin puheenaiheissa kuin leikeissä. Neljän ja kahdeksan ikävuoden välillä mediankäytön erityispiirre ovat medialeikit (Uusitalo 2011, 40, 62–71; Walamies 2011, 51–52; Noppari ym. 2008, 57–64.) Niillä tarkoitetaan yksin tai yhdessä toisen kanssa leikittäviä leikkejä, joissa elokuvista, tv-ohjelmista tai pelatuista digitaalisista peleistä siirtyy hahmoja, tapahtumia tai juonenkulkua osaksi leikkejä. Medialeikkeihin voi tulla aineksia muunlaisistakin ohjelmista, kuten lasten näkemistä uutisista. Kun lapset jo noin viiden vuoden iässä alkavat kiinnostua omalle sukupuolelleen markkinoiduista mediasisällöistä, tyttöjen ja poikien medialeikit alkavat samalla selvästi erottua toisistaan sukupuolen mukaan. Tyttöillä medialeikit liittyvät usein hoivaamiseen tai ulkonäköön ja poikien leikeissä on enemmän taistelua ja voimainkoitoksia. Mediasisältöjen käsittely

leikkimällä vähenee iän myötä, mutta media antaa yhä aineksia oman identiteetin rakentumiselle. Internetin ja sosiaalisen median käyttö jatkuu aktiivisena ja varhaisnuoret, kuten aikuisetkin, saavat mediasta samaistumisen kohteita, kielenkäytön tai toiminnan tapoja. Noin yhdentoista vuoden ikään mennessä leikkien tilalle on tullut digitaalisten pelien pelaaminen, harrastukset ja kaverien kanssa oleminen. Naamatusten verkossa -teoksen (Uusitalo ym. 2011, 5, 34–35, 40–41 43, 53, 91–92) mukaan lasten mediankäytössä alkaa silloin näkyä itsenäistyminen ja sosiaalinen verkostoituminen. Verkostot rakentuvat aluksi pääasiassa ennestään tutuista henkilöistä, sukulaisista, kavereista ja koulukavereista, joiden kanssa esimerkiksi käytetään chat-palveluita, pelataan ja jaetaan linkkejä. Teini-iässä koulutehtävät, harrastukset ja muut menot vievät aikaa ja median käyttö vähenee. Netissä etsiydytään yhteisöpalveluihin, haetaan uusia verkkotuttavuuksia ja netistä tulee yhteisöllisyyden väline.

Lapset ja nuoret oppivat medialaitteiden käyttöä kotona perheen parissa tai kavereiltaan ja moni opettelee median käyttöön liittyviä asioita itseksensä. Kodin arjessa opitaan samalla medialukutaitoa, samalla tavalla kuin opitaan äidinkieli, vähitellen ja informaalisti tilanteissa, joissa mediankäyttö on esillä. (Uusitalo ym. 2011, 118–120). Koulun rooli median käyttöön ohjaamisessa oli pieni, eivätkä lapset oikeastaan edes ajattele, että mediataitoja pitäisi oppia koulussa. Kun Lasten mediabarometrin (Hirvonen 2012, 34–35) haastatteluissa kysyttiin esimerkiksi kuvaviestien lähettämisestä kännykällä ja dvd-soittimen, digikameran tai internetsivujen käytöstä, vain yksittäiset lapset tai korkeintaan 10 prosenttia lapsista oli saanut opastusta koulussa. Kouluopetuksen osuus nousi hieman vain, kun kysyttiin internetin hakukoneiden käytöstä. Viidesluokkalaisista vastaajista lähes kaikki olivat opetelleet hakukoneiden käyttöä, mutta silloinkin vain viidennes vastaajista kertoi saaneensa opastusta siihen koulusta. Muita verkkopalveluita, kuten videopalveluita, pelisivustoja tai yhteisöpalvelimia käyttävät olivat usein opetelleet niiden käyttöä itse. (Ks. myös Uusitalo ym. 2011, 118, 122, 134–135).

Perheiden mediankäyttöön liittyy usein sääntöjä, joilla rajoitetaan esimerkiksi mediankäyttöaikaa, tiettyjen sisältöjen käyttöä tai määritellään, keiden kanssa saa olla tekemisissä netin välityksellä (ks. esim. Hirvonen 2012, 41–47 tai Uusitalo ym. 2011, 125–128). Vuoden 2011 Lasten mediabarometrin mukaan lapset eivät tavallisesti koe kotien mediasääntöjä ikävinä, vaan kolme neljästä piti niitä sopivina ja vain hyvin harva olisi halunnut, ettei olisi sääntöjä ollenkaan (Hirvonen 2012, 47–53; Pääjärvi 2012, 64). Median käyttö, kuvaohjelmien katsominen tai pelien pelaaminen yhdessä muiden kanssa tai kommentointi ja nauraminen koettiin miellyttäväksi ja perhettä tai myöhemmin samoin kavერიipiiriä yhdistäväksi ajanvietteeksi (Noppari 2008, 74–79, Uusitalo ym.

2011, 41–42). Vaikuttaa hyvin tavalliselta, että kun keskustellaan median vaikutuksista lapsiin, kiinnitetään huomiota erityisesti mediasisältöjen aiheuttamiin kielteisiin vaikutuksiin kuten pelkoihin. Niin Lasten mediabarometreista kuin lasten ja nuorten mediaympäristön muutoksia selvittäneen tutkimussarjan julkaisuista välittyy kaiken ikäisten lasten mediankäyttöön liittyen vahvasti myös hyvä mieli, nauttiminen ja ilo. Mediasta oppiminen tai esimerkiksi peleissä olevien haasteiden selvittäminen lisäävät median tuottamaan hyvää oloa.

2.3 Kirjastot suuntaa etsimässä

Kirjastolaitoksen juuret ovat tiedeyhteisöissä ja tutkimuksessa. Tieteellisten kirjastojen tehtävänä on ollut ja edelleen on tukea korkeakouluja, opiskelua ja tiedettä ja tutkimusta (ks. esim. OKM 1). Yleisten kirjastojen olemassaolo sen sijaan liittyy kirjoihin ja lukemiseen, vaikkakin muutaman sadan vuoden aikana kirjastojen tehtävä ja yhteiskunnallinen merkitys ovat vaihdelleet paljon omaa aikaansa kuvastaen. Nyt, lähestyttäessä 2020-lukua, kirjastotoimi on laajentunut ja monipuolistunut, mutta kirjallisuuden, lukutaidon ja -harrastuksen tukeminen on edelleen yleisten kirjastojen toiminnan ydintä. Oman tutkielmani taustaksi etsin tietoja siitä, miksi kirjastoja on olemassa, millainen tehtävä niille milloinkin on annettu ja mitä ne merkitsevät kirjastonkäyttäjille.

Suomalaisilla on yhä lukijakansan maine, mikä johtuu muun muassa siitä, että rahvasta johdateltiin kohti lukemisen taitoa jo vuoden 1686 kirkkolaista alkaen. Silloin säädettiin seurakuntien tärkeäksi tehtäväksi opettaa lapsille tavaamista ja lukutaitoa ja vanhemmat määrättiin päästämään lapsensa tähän opetukseen. Lukuopetuksella tähdättiin erityisesti Katekismuksen teksteistä selviytymiseen ja luetun ymmärtämiseen²⁶, ja kansalaisten piti osoittaa oppimisen tulokset lukukinkereillä – rangaistuksen uhallä. (Kirco-Laki 1686, § X, § XI, § XXII). Vaikka saavutettu lukutaito jäi helposti pinnalliseksi ja mekaaniseksi, usein lähinnä ulkoluvuksi, kansalla oli kuitenkin jo koko 1700- ja 1800-luvun ollut kokemuksia lukutaidosta ja sen opettamisesta.²⁷ Sekä ensimmäiset suomenkieliset julkaisut että ensimmäiset tiedot kirjojen lainauksesta ovat nekin kirkon piiristä. Kirkonkirjastoista

²⁶ Kyse oli vain lukemaan opettamisesta, kirjoitustaitoa ryhdyttiin opettamaan rahvaalle vasta parisataa vuotta myöhemmin.

²⁷ Kun 1800-luvulla kansanvalistusaatteen myötä alettiin toteuttaa kansanopetusta, tilanne oli Suomessa paljon helpompi kuin esimerkiksi eteläisen Euroopan maissa. Vaikka kansakoulut levisivät hitaasti, Suomessa oli siihen mennessä jo vuosisatojen ajan vaadittu aikuisilta lukutaitoa. (Ks. Mäkinen 2009 b, 119.)

on 1600-luvun lopulta alkaen lainattu seurakuntalaisille uskonnon harjoittamiseen liittyviä kirjoja. (Mäkinen 2009a, 31–33.)

Lukemisesta tuli 1700-luvun mittaan eurooppalaisen sivistyneistön muotivillitys, joka levisi osaksi Suomenkin aateliston, oppineiden ja muiden säätyläisten elämäntapaa. Kun aikaisemmin oli ollut tapana lukea samaa kirjaa useita kertoja, uusi lukemisen kulttuuri teki lukuharrastuksesta ajanvietettä, jossa luettiin paljon ja säännöllisesti paitsi tietokirjoja myös kaunokirjallisuutta, esimerkiksi runoja, näytelmiä tai uudenlaista kirjallisuutta edustavia porvarillisia romaaneja.²⁸ Vaikka moderni lukuharrastus, lukuhimo, herätti huolta ja paheksuntaa liiallisesta lukemisesta, kaupungeissa oli keksittävä keino saada asukkaille luettavaa. Kasvavaa kirjojen tarvetta tyydyttämään perustettiin lukusosieteetteja ja lukuseuroja. Niiden ylläpitämät yleensä ruotsinkieliset kirjakokoelmat oli tarkoitettu lähinnä seuran jäsenten käyttöön, mutta joistakin seuroista muutkin kaupunkilaiset saivat lainata kirjoja maksua vastaan.²⁹ Lukuharrastus levisi jonkin verran alempiin yhteiskuntaluokkiin, vaikkakaan lukemisen ei ajateltu soveltuvan rahvaalle. Lainausrakenteeseen tarvittavan rahan ja suomenkielisen kirjallisuuden puute johtivat kuitenkin siihen, että lukeminen pysyi ylempien säätyjen harrastuksena. Lukuseuroja toimi 1790-luvulta lähes 1900-luvun alkuun yhteensä 14 paikkakunnalla ja lisäksi kirjakauppiat perustivat kaupunkeihin kaupallisia lainakirjastoja. (Mäkinen 2009a, 33–35, 43–47, 68–70; Mäkinen 2009b, 73–74; Paro 2015; Ylikangas 1994.)

Kansanvalistusaate ja nationalismi kuohuttivat poliittista keskustelua 1800-luvun alun Ruotsissa ja Suomessa. Kirjastojen kehittymiseen oli vaikutusta kummallakin aatteella: fennomaanit ajoivat suomenkielisen kirjallisuuden asiaa ja painottivat sekä sen kustantamisen että sen lukemisen tärkeyttä. Kansanvalistusta kannattavat säätyläiset taas kokivat velvollisuudekseen kohottaa kansan sivistyksellistä tasoa ja 1800-luvun alkupuoliskolla se innoitti heitä tukemaan kansakoulujen sekä rahvaalle suunnattujen kirjastojen perustamista. Kiiwaassa keskustelussa kansanvalistus- ja kansallisuusaatteista kirjastoja puolustettiin kansalle sopiviksi esimerkiksi sillä, että kirjojen tarjoaminen rahvaan luettaviksi vähentäisi viinan kirouksia ja lisäisi siveellisyyttä. Kansanvalistuksen vastustajat puolestaan pelkäsivät lukutaidon johtavan vääränlaisen tiedon äärelle

²⁸ Mäkinen (2009a, 34–35) mukaan sanomalehdet totuttivat erityisesti miehiä säännöllisen lukemisen tapaan. Lukijat saattoivat tehdä yhteistilauksia ja kierrättää lehden numeroita lukuringeissä. Naisten lukuinto suuntautui romaaneihin ja runoja lukivat sekä miehet että naiset.

²⁹ Suomalaisen yleisen kirjaston historian on laskettu alkaneen lukuseuroista, kun ”Muutamia henkilöitä perustivat toisena elokuuta 1794 huvikseen ja ajankulukseen Kirjastoseuran eli ns. Luku-kirjaston Vaasan kaupunkiin”. Lainausta on suomennos Vaasan hovioikeuden asessorin Olof Langensteinin vuonna 1802 Ruotsin kanslerinvirastolle (Ylikangas, 1994).

ja kohti rahvaan poliittista aktivoitumista. Yhä pidettiin uhkana myös sitä, että lukuhimo voisi vallata tottumattomat lukijat. (Mäkinen 2009b, 74–79, 117–118.)

Ensimmäiset suomalaiset kansankirjastot perustettiin 1830-luvulla, kun lukuseuroja perustanut sivistyneistö, kuten papit ja ylioppilaat, ryhtyi viemään kirjakokoelmia rahvaan saataville. Vuosisadan puolivälin mennessä maakunnissa oli noin viisikymmentä kirjastoa ja kymmenessä vuodessa niiden määrä kolminkertaistui. Kansankirjastot olivat pieniä, ja niihin hankitut kirjat tarjosivat tietoa, valistusta ja korkeaa moraalia, sillä kaunokirjallisuuden ei katsottu soveltuvan talonpoikien käyttöön. Kansa ei vielä kirjastoistaan suuremmin innostunut. Lainaaminen jäi vähäiseksi, vaikka varattomien kirjastonkäyttöä tuettiin myöntämällä helpotusta lainausmaksuihin. Laimean kirjastonkäytön taustalla saattoi vaikuttaa tottumuksen puute, sillä jonkinlaisesta lukutaidosta huolimatta kirjat eivät kuuluneet talonpoikien arkeen. Syiksi epäiltiin lisäksi sitä, että kansankirjastojen kokoelmat olivat tylsiä, eikä niissä juuri ollut suomenkielistä kirjallisuutta.³⁰ (Mäkinen 2009b, 79–83, 94–97, 107–114; ks. myös Virrankoski 2016, luku: Suomalaisuuden aate.) Vuonna 1829 säädetty ennakkosensuuriasetus ja myöhempi kielisäädös vaikeuttivat noin kymmenen vuoden ajan suomenkielisen kirjallisuuden julkaisutoimintaa ja uusien kirjastojen perustamista.³¹

Valistusaatteiden myötä lukuhimon pelon rinnalle nousi 1850-luvulla uusi ajatus siitä, että rahvaallakin, eikä vain säätyläisillä, on paitsi oppimisen halua, myös ”läslust”, lukuhalu, joka on herätettävissä ja jonka herättäminen on sivistyneistön velvollisuus. (Mäkinen 2009b, 122–128.) Sen myötä muun muassa kansanmielisten pappien ja ylioppilaiden pitäjänkirjastokampanja kasvatti voimakkaasti kirjastojen määrää 1850–70-luvuilla. Kirjastoja perustettiin ensin maaseutupitäjiin, joissa valtaosa kansasta asui, mutta lopulta myös kaupunkeihin. (Mäkinen 2009c, 139–146.) Kirjastoasian ensimmäisiin edistäjiin kuuluivat kansallismieliset fennomaanit³²: He yhdistivät ajatusketjuksi kansalliskirjallisuuden, kansankirjallisuuden, rahvaan lukuhulun, kansakoulun ja kirjaston. Kansanvalistajilla ja nationalisteilla oli nimekkäitä kannattajia, joista esimerkiksi V.J.

³⁰ Suomenkielistä kaunokirjallisuutta oli kansankirjastojen aikaan niukasti saatavilla. Esimerkiksi *Kalevalan* ensimmäinen laitos, joka tavoitti vain pienen lukijakunnan, julkaistiin 1835 ja nykykirjastoistakin löytyvä *Uusi Kalevala* vuonna 1849. Ensimmäiseksi suomalaiseksi ammattikirjailijaksi mainitun Aleksis Kiven ainoa romaani *Seitsemän veljestä* on vuodelta 1870. (Ks. esim. Kalevalaseura ja Kansallisbibliografia.)

³¹ Vuoden 1829 sensuuriasetuksella pyrittiin valvomaan hallitukseen kohdistuvaa arvostelua. Poliittinen kriisi 1840-luvun lopun Euroopassa johti siihen, että Venäjän keisari Nikolai I antoi vielä vuonna 1850 Kielisäädöksen, jonka mukaan suomeksi sai julkaista vain taloudellisia ja uskonnollisia kirjoja. Säädös kumottiin vuonna 1860 ja ennakkosensuuri vuonna 1865. (Virrankoski 2016, luvut Suomi mukautuu keisarin ja byrokratian valvontaan, Venäjän suurpoliittinen asema heikkenee.)

³² Yleisten kirjastojen historiassa mainitaan snellmanilaisten fennomaanien lisäksi Yrjö Koskisen johdolla toimivat koskislaiset fennomaanit. He painottivat itseopiskelua, lukemista ja kirjastoja, joita pitäisi olla paitsi pitäjissä myös kylissä. (Ks. Mäkinen 2009d, 151–165.)

Snellman puhui lukemisen opettamisen puolesta ja esitti lukutaidon herättävän elinikäisen tiedonjonon. Rahvaalle tulisi olla tarjolla sivistyneistön julkaisemaa kansankirjallisuutta, kansanomaisia kirjasia niin kauno- kuin tietokirjallisuudesta, joissa kerrottaisiin yleistajuisesti valikoiduista tieteen saavutuksista. (Mäkinen 2009d, 151–152.)

Koulu ja kirjasto nähtiin toistensa aisapareina: kun kansakouluissa rahvaan lapset oppivat lukemaan kansankirjallisuutta ja ymmärtämään lukemaansa, pitäisi luettavaa sen jälkeen löytyä kansankirjastoista edistämään lukuharrastusta ja itsensä sivistämistä (Mäkinen 2009d, 151–162). Ajatus näkyy vuonna 1866 annetussa kansakouluasetuksessa³³, joka velvoitti kuntia ja erityisesti kaupunkeja perustamaan kansakouluja ja rakentamaan koulujen yhteyteen vähitellen kansankirjastoja, josta oppilaat ja muut opinhaluiset kansalaiset saisivat hyödyllistä luettavaa. Kansakouluasetus määritteli kansankirjastojen toimintaa autonomian ajan loppuun ja sen myötä lukemisen opetus ja kansankirjastojen toiminta alkoivat siirtyä seurakunnilta kuntien vastuulle. Asetuksen velvoite edistyi hitaasti. Vaikka ympäri maata oli 1900-luvun alussa pari tuhatta seurojen ja muiden tahojen perustamaa muutaman kymmenen kirjan pikkukirjastoa, kunnallisten koulujen yhteyteen niitä perustettiin hitaasti. Uusia kansakouluja oli 1800-luvun lopussa lähes joka kunnassa, mutta kirjasto löytyi jokaisesta kunnasta vasta 1950-luvulla. (Mäkinen 2009 b, 119, 124–135, 150, 161–167, 202–203, Vatanen 2002, 28; Vatanen 2009, 240–241.) Suomalaisten lukutaito ja erityisesti luetun ymmärtämisen taito herättivät yhä huolta, eivätkä kaikki olleet varmoja siitäkään, onko rahvaalla riittävää lukuhalua (Mäkinen 2009d, 185–190). Tilastoinnin kannalta lukutaitoisuus oli silti riittävää. Suomen Tilastolliseen vuosikirjaan (1903, 31) koottujen tietojen mukaan vuonna 1880 kansalaiset olivat hyvin perillä lukemisen taidosta, sillä vain alle 3 prosenttia aikuisista merkittiin tilastoon lukutaidottomiksi.³⁴

Suuriin kaupunkeihin, Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle ja Porvooseen, perustettiin kansankirjastot 1860-luvulla, ja suosio oli huikea: esimerkiksi Helsingissä avajaispäivänä ilmoittautui 40 asiakasta ja suurimmat päiväkohtaiset lainausluvut olivat alkuvaiheessa 154–186 lainaa, joka oli yli neljännes

³³ Ensimmäinen Suomea koskeva kansakouluasetus: Keisarillisen Majesteetin armollinen asetus kansakoulu-toimen järjestämisestä maassa, annettu toukokuussa 1866.

³⁴ Suomen tilastollisen vuosikirjan (1903a: 7; 1903b: 31) mukaan vuonna 1880 ”luvuntaitamattomia” yli 10-vuotiaita oli koko väestössä 2,4 %. Pelkkä lukutaito oli 85 %:lla ja luku- ja kirjoitustaitoisiksi luokiteltiin 12,6 % kansalaisista. Kieliryhmä vaikutti niin, että suomenkielisestä väestöstä 9,7 % ja ruotsinkielisistä 28,3 % osasi lukea ja kirjoittaa. Venäjänkielisistä 67,4 % ja saksankielisistä lähes kaikki olivat luku- ja kirjoitustaitoisia. Koko väestön (2 712 562 henkilöä) kieliryhmät on tilastoitu 31.12.1900. Silloin suomenkielisiä oli 86,74 %, ruotsinkielisiä 12,89 %, venäjänkielisiä 0,22 %, saksankielisiä 0,07 %, saamenkielisiä 0,05 % väestöstä ja loput 0,03 % kuuluivat muihin kieliryhmiin.

koko kokoelmasta – ja lisäksi kirjasto oli avoinna vain keskiviikkoisin ja sunnuntaisin klo 16–17.³⁵ Kirjaston aukiolotunteja kuvailtiin kiusallisen ruuhkaisiksi. Hirnin (1998, 22–29) mukaan Helsingin kansankirjaston ensimmäisten vuosien toimintakertomuksissa on mainittu kirjastonkäyttäjinä palvelusväkeä, käsityöläisten oppipoikia ja kisällejä, koulupoikia sekä sotilaita läheisestä Kaartin tarkk’ampujapataljoonasta. Kirjasto alkoi pian periä lainoista viiden pennin korvausta, mutta lasten mahdollisuus saada luettavaa koettiin silloinkin tärkeäksi. Johtokunnan päätöksellä varattomat, ahkerat ja kunnollisiksi osoittautuneet köyhät kansakoululapset saivat kirjoja lainaan maksutta. (Ks. myös Salonen 1978, 16–17.)

Suomalaisen yleisen kirjaston juuret ovat lukuseuratoiminnassa ja kansankirjastoissa, mutta sen esikuvana on amerikkalainen kirjastoaate Public Library Movement, josta kantautui ensimmäisiä tietoja Suomeen 1890-luvulla. Sen kasvatusoptimistisena ideana oli, että yhteiskunnan tulee tarjota kaikille kansalaisille ikään, asemaan, varakkuuteen tai mielipiteisiin katsomatta maksuton mahdollisuus kehittää itseään itseopiskelun avulla ja yleiset kirjastot nähtiin sosiaalisesti tärkeiksi palveluiksi. (Vatanen 2009, 223–225). Public Library -liikkeessä kirjastonkäyttäjille haluttiin tarjota uudenlainen rooli kokoelmien kannalta, sillä sen mukaan käyttäjien mielipiteet tulisi ottaa huomioon valittaessa kirjastoihin kirjoja – ajatus, joka 2000-luvun kirjastoissa on osa kirjastonkäyttäjien osallistamista kirjastojen toimintaan. Public Libraryn ideoista nykyhetkeen peilautuu samoin ajatus kaunokirjallisuuden suosittelusta: aikuisten lukemaan innostaminen ei vaadi sitä, että kirjastonhoitaja itse on lukenut paljon kaunokirjallisuutta, vaan hyvä kirjastonhoitaja hankkii lukusuosituksia varten parhaan mahdollisen asiantuntijatiedon. (Vatanen 2009, 223–224, 247–248.) Yli sadan vuoden takainen keskustelu kirjojen suosittelusta liittyy myös siihen, kuuluuko kirjastoissa ylipäättään suositella lukemista, joka nykykirjastossa kuuluu lukemisen edistämisenä työn arkeen. Sen sijaan työn käytännöissä keskustellaan yhä kirjastotyöntekijän kirjallisuuden harrastuksesta. Kun amerikkalainen kirjavinkkaus aikoinaan rantautui Suomeen, yksi sen perusehdoista oli, että lukemisen kokemuksen välittämiseksi kaikki vinkattu kirjallisuus tulee olla ainakin pariin kertaan itse luettu.³⁶ Sen sijaan 2010-luvun kirjastojen lukuvalmentajat toimivat kuin publiclibrarylaiset ja

³⁵ Tunnelmakuvia kansankirjastoista 1860-luvulta: Kirjakokoelma oli alkuaankin pieni, noin 500 nidettä, ja täydennystä ei juuri ollut varaa hankkia. Hävikki oli suurta, lainakirjat resuuntuivat käytössä nopeasti ja kirjoja varastettiin niin, että johtokunta antoi määräyksen olla laittamatta kirjoja esille lainaustiskille, ellei niitä pystytä valvomaan.

Lainausjärjestelmä oli suljettu eli asiakkaat pyysivät kirjalueteloista haluamiaan kirjoja. Koska valtaosa oli aina lainassa, saattoi joutua käymään läpi useammankin kirjan nimen, ennen kuin lainattavaa löytyi. Tampereella kirjoja lainattiin vielä ahkerammin kuin Helsingissä ja siellä luettavan valinta tapahtui toisinpäin: kirjastonhoitaja luki hyllyssä olevien kirjojen nimiä ja ensimmäisenä huutanut tai viitannut sai kirjan lainaan. (Hirn 1998, 24–28.)

³⁶ Tieto on peräisin Marja-Leena Mäkelän vinkkauskoulutuksista 1990-luvulla sekä myöhemmistä omista vinkkauskäytännöistä. Vaikka aika ei useinkaan riitä koko vinkattavan kirjavalikoiman lukemiseen useampaan kertaan, vinkkari kuitenkin yleensä lukee kaikki suosittelemansa kirjat. Suomalaisen kirjavinkkauksen uranuurtaja Mäkelä on vuonna 1995 julkaissut useita painoksia saaneen Kirjavinkkarikirjan.

kokoavat asiakkaille lukusuosituksia kaikki mahdolliset tiedonlähteet hyödyntäen eikä toiminnassa edellytetä, että työntekijä olisi itse lukenut suosittelmansa kirjat (ks. esim. Hongisto 2014). Public Library -liikkeen ideoista otettiin käyttöön esimerkiksi Deweyn kymmenluokitusjärjestelmä, jonka avulla kirjakokoelma oli mahdollista järjestää hyllyille aiheittain ja myös löytää kirjallisuutta hyllyiltä aiheen perusteella. Siihen asti hyllyjärjestys oli saattanut perustua hankintajärjestykseen tai kirjojen kuntoon (Eskola 2009, 303).

Kirjaston tehtävä 1900-luvun alussa oli edelleen valistuksellinen. Kirjastohoitoa ei pidetty ammattina, eikä siitä useinkaan maksettu palkkaa, vaan kirjastoissa työskenneltiin harrastuksena tai esimerkiksi opettajan tai seurakunnan työn ohessa. Tilanne alkoi muuttua vasta, kun kirjastonhoidolle määriteltiin pätevyysvaatimukset kirjastolaissa vuonna 1928. (Eskola 2009, 295–298.) Kirjastotyötä edistävissä Kansanvalistusseurassa ja vuonna 1908 aloittaneessa Kirjastoseurassa ryhdyttiin toimimaan kirjastojen määrän kasvattamiseksi. Erityisen tärkeinä Kansanvalistusseurassa pidettiin lasten kirjastopalveluiden järjestämistä ja sitä, että lapset tottuvat lukemaan muutakin kuin oppikirjoja. Seurasta esitettiin, että lastenkirjastoja alettaisiin perustaa koulujen ohella paikkakuntien yleisten kirjastojen yhteyteen ja silloin lapsena omaksuttu kirjastonkäyttö ja lukeminen voivat helpommin jatkua aikuisiälläkin. (Vatanen 2009, 240–244).

Kansankirjastojen toiminta oli vielä 1920-luvun lopussakin vaatimatonta ja epävakaata, kirjastoja oli tilastojen mukaan noin 1700 ja niistä lainattiin keskimäärin 20 kirjaa vuodessa. Suurin osa kansankirjastoista sijaitsi maaseutukunnissa, kaupungeissa kirjastoja oli yhteensä vain viitisenkymmentä, ja niistä vain Helsingin ja Turun kirjastoissa oli suuret kokoelmat ja kurssitettuja työntekijöitä. Kansa käytti kirjastoja erityisesti lukemiseen ja suurimpiin kirjastoihin rakennettiin sekä lukusali että lehtienlukusali. Esimerkiksi Helsingin pääkirjaston lukusaleissa saattoi päivittäin käydä jopa 1000 henkilöä. (Eskola 2009, 290–292; Vatanen 2009, 251–255.) Kansankirjastojen toimintamahdollisuudet ympäri maata alkoivat kohentua, kun valtionhallintoon perustettiin kirjastotoimisto ja kirjastotoimikunta vuonna 1921, pienet valtionavustukset yleistyivät ja kirjastojen toimintaa säättävä ensimmäinen kirjastolaki astui voimaan vuonna 1928 (ks. luku 2.3.1 s. 39). Sota-aikana kirjastoja tuhoutui ja avustukset alenivat, mutta kirjastotoimen kehittäely jatkui vireänä. Sotien jälkeen kirjastojen toiminta elpyi ja lainausluvut alkoivat nousta. Huippuvuodet koettiin 1970-luvun aikana, kun yleisten kirjastojen kirjalainat kaksinkertaistuivat 32 miljoonasta 72 miljoonaan. (Eskola 2009, 317–321; Vatanen 2009, 279–280.)

Yleisestä kirjastosta on kehittynyt suosittu ja käytetty kunnallinen palvelu. Sen toimintaa on tavallisesti selvitelty tilastoimalla esimerkiksi käyntejä, lainoja ja kokoelmia, palveluiden käyttöä tai asiakkaiden mielipiteitä niistä on tutkittu harvemmin. Seirolan ja Vakkarin tutkimuksessa vuodelta 2011³⁷ verrattiin asiakkaiden kirjaston palveluista kokemaa hyötyä verrattuna muihin informaatiota välittäviin palveluihin (OKM 21/2011). Vuoden 2018 valtakunnallisessa asiakaskyselyssä³⁸ (Seppänen 2018) puolestaan haluttiin selvittää kirjastolakiin kirjattujen tehtävien toteutumista asiakkaiden näkökulmasta. Kummassakin tutkimuksessa tuli esiin asiakkaiden tyytyväisyys kirjaston palveluihin. Vuoden 2018 asiakaskyselyssä kirjastopalvelut saivat käyttäjiltään yleisarvosanaksi 8,8 ja suurin osa, 85 prosenttia, vastaajista koki, että kirjastossa käyminen on kohentanut heidän elämänlaatuaan. Lähes yhtä moni koki hyötynensä kirjastosta etsiessään tietoja tai virikkeitä vapaa-aikaan. Kun vuoden 2011 selvityksessä kirjastoa verrattiin muihin tietoa tarjoaviin palveluihin, internet oli selvästi kirjastoa käytetympi tiedonhankinnan paikka. Vastaajien mielestä kirjasto oli kuitenkin onnistunut tehtävässään edistää yhdenvertaista tiedon saatavuutta, elinikäistä oppimista ja demokratiaa. Kirjasto koettiin taloudelliseksi ja luotettavaksi tiedonlähteeksi (OKM 21/2011, 39, 57–58; Seppänen 2018, 6, 10.)

Kirjastonkäyttö osoittautui tutkimuksissa varsin perinteikkääksi, sillä kirjastoon lähdettiin useimmiten lainaamaan ja palauttamaan aineistoa, erityisesti kirjoja, sekä käyttämään lehtiä ja muita kokoelmia. Neljä viidestä kertoi vuonna 2011 hakeneensa kirjastosta kaunokirjallisuutta, ja yli puolet vastaajista koki vuonna 2018, että lukeminen oli lisääntynyt paljon kirjaston avulla. Muiksi käyttötarkoituksiksi vastaajat nimesivät itseopiskelun, itsetuntemuksen syventämisen sekä kirjaston laitteiden käytön. Kirjastoon tullaan viettämään aikaa, tapaamaan tuttavien tai osallistumaan tilaisuuksiin. Osa asiakkaista, noin 10 prosenttia, oli hyödyntänyt kirjaston tiloja esimerkiksi opiskeluun tai kokousten järjestämiseen. (OKM 21/2011, 41–42, 60–63, 77 92– 94; Seppänen 2018, 10–11 14–16.) Kirjastossa käynnillä ei koettu olevan suurta vaikutusta tietoteknisiin taitoihin tai sosiaalisten kontaktien määrään, mutta kirjastot koettiin rauhallisiksi paikoiksi, jonka palvelut ovat toimivia ja yleisesti helposti saavutettavissa (Seppänen 2018, 10,16).

³⁷ Seirolan ja Vakkarin tutkimuksessa kysely postitettiin 6000 väestörekisteristä löytyneelle satunnaiselle 15–74-vuotiaalle henkilölle, joista 1000 palautti lomakkeen. Vastaajista 62 % oli naisia ja 38 % miehiä. Vastaajia oli tasaisesti eri ikäryhmistä. (OKM 21/2011, 24, 34–35).

³⁸ Valtakunnallisella asiakaskyselyllä 2018 tavoitettiin 29 098 kirjastonkäyttäjää, joista noin 80 prosenttia oli naisia. Vastaajien enin osa kuului tilastoryhmiin 30–44- ja 45–64-vuotiaat naiset. Miesvastaajista suurin osa oli yli 45-vuotiaita. Alle 18-vuotiaita vastaajia on vähän ja kyselyllä tavoiteltiin erityisesti aikuisasiakkaita. (Seppänen 2018, 8–9).

Suomen mediamaisema -teosten sarjassa on kartoitettu suomalaista mediaa 1980-luvulta lähtien³⁹, ja siinä joukossa kirjasto on ainutlaatuinen käyttäjilleen maksuttomana kunnallisena palveluna, joka tavoittaa valtaisan käyttäjäjoukon. Esimerkiksi vuonna 2018 kirjastoilla oli yhteensä yli 1,9 miljoonaa rekisteröitynyttä asiakasta. Kirjastoihin tehtiin yli 49,8 miljoonaa fyysistä käyntiä ja yli 38 miljoonaa verkkokäyntiä. (Kirjastotilastot 2018.) Kirjastoilla tai yhdessä toimivilla useamman kunnan kirjastokimpoilla on omat verkkosivunsa, joilta löytää tietoa paikalliskirjastojen palveluista ja voi etsiä aineistoa aineistotietokannoista – tarkistaa, missä yksittäisessä kirjastossa jokin teos on paikalla, varata lainassa olevaan aineistoon tai uusia lainoja, jotka tarvitsevat aikaa yhtä lainausjaksoa pidempään. Samat asiat hoituvat mobiilisovelluksilla, joita tällä hetkellä on ainakin pääkaupunkiseudun Helmet-kirjastoilla ja Keravan kaupunginkirjastolla (ks. Helmet Taskukirjasto; Kerava KirjastoON.) Kirjastoa internetissä käyttävä asiakas voi tutustua samalla valtakunnalliseen verkkokirjastopalveluun. Kirjastot.fi:n sivustolla on useampia palveluita, esimerkiksi kotimaisesta kirjallisuudesta ja sen tekijöistä kertova Kirjasampo⁴⁰ ja kirjastotelevison ohjelmatuotantoa esittävä Kirjastokaista (www.kirjastokaista.fi).

Kirjastojen kaikkein varhaisin tehtävä, aikuisten lukuharrastuksen tukeminen, on edelleen tärkeä ja kirjastolainkin määrittämä, mutta koskee toki nykyään koko asiakaskuntaa. Se näkyy nykyään muutenkin kuin monipuolisina kirjakokoelmina: kirjanäyttelyinä paikan päällä kirjastoissa ja verkkosivuilla tai kirjavinkkauksina, kirjailijatapaamisina sekä lukuvalmentaja-toimintana, jossa kootaan personoituja lukusuosituksia niitä toivoville. Kirjallisuuspiirejä kokoontuu ympäri maata keskustelemaan luetuista kirjoista ja Novellikoukku-toiminnassa yhdistetään kirjojen lukeminen ja niistä keskustelu käsitöiden tekemiseen. Monissa kaupungeissa kokoontuu Kielikahviloita, joissa kahvikupin äärellä kehitetään arjen kielitaitoja juttelemalla päivän aiheesta itselle vieraalla kielellä. Ensimmäisissä Kielikahviloissa opeteltiin käyttämään suomen kieltä, myöhemmin niitä on järjestetty muillakin kielillä. Kielikahviloissa keskustellessa tutustuu samalla muihin kävijöihin ja omalla työpaikallani Kielikahviloiden keskustelu jatkuu usein pitkään virallisen päättymisajan jälkeen. Kielikahviloiden asiakkaille löytyy usein kirjallisuutta omalla äidinkielellä tai kielten harrastajille kirjoja opiskelun rikastuttamiseksi. Valtakunnallisesti toimivasta⁴¹ Monikielisestä

³⁹ *Suomen mediamaisema* on ilmestynyt neljänä uusittuna painoksena tai laitoksena vuosina 2001–2017. Osmo A. Wiion ja Kaarle Nordenstrengin toimittaman teoksen aikaisemmat laitokset ilmestyivät nimillä *Suomen viestintäjärjestelmä* vuosina 1986 ja 1990 sekä nimellä *Joukkoviestintä Suomessa* vuonna 1994. (Nordenstreng & Nieminen, 2017, 7–11.)

⁴⁰ Kirjallisuusverkkopalvelu Kirjasampo.fi tai Boksampo.fi (www.kirjasampo.fi) on sivusto, jolla voi tutustua laajasti suomalaiseseen kaunokirjallisuuteen ja sen tekijöihin.

⁴¹ Valtakunnalliset Kirjastot.fi ja Monikielinen kirjasto toimivat kunnallisten kirjastojen osana, mutta saavat toimintaansa avustuksen Opetus- ja kulttuuriministeriöltä.

kirjastosta (ks. Helmet, Monikielinen kirjasto) voi oman lähikirjaston avulla tilata kirjoja joka puolelle Suomea. Monikielisen kirjaston kokoelmissa on kaiken ikäisille suunnattuja kirjoja sekä muuta lainattavaa aineistoa yli 80 kielellä sen lisäksi, että kirjastoihin on hankittu muutenkin aineistoa eurooppalaisilla kielillä. Uusin innovaatio kielenopiskelijoille on mobiililaitteille tai tietokoneelle ladattava maksuton Lango.fi-sovellus, jonka avulla voi etsiä kielikavereita.⁴² Niin Kielikahvila-toiminta kuin Monikielinen kirjasto ja Lango.fi palvelevat asiakkaita paitsi kielenoppimisen näkökulmasta myös kotouttavina ja aktiiviseen kansalaisuuteen ohjaavina palveluina.

Nykykirjasto heijastaa ympäröivää kulttuuria ja yhteiskuntaa siinä missä kansankirjastot heijastelivat omaansa. Lastenkirjastotoiminta mielletään yhä enemmän perhekirjastotoiminnaksi ja nuortenkirjastotyötä on jo pitkään toteutettu nuorisotoimen kumppanina joko tietoja jakamalla tai esimerkiksi palkkaamalla kirjastoon omia nuorisotyöntekijöitä. Kirjastojen varattavat tilat sopivat hyvin opiskelijoiden ja etätyöntekijöiden työskentelypisteiksi ja kokoontumiseen soveltuvat tilat yhdessä toimimiseen olipa kyse yhdistyksen kokouksesta tai pelihetkestä. Versta- ja pajatoiminta kannustaa omaan tekemiseen ja tarjoaa tilaisuuden tutustua sellaiseen uuteen teknologiaan, jonka kokeileminen kiinnostaa, mutta jota ei toistaiseksi ole järkevää tai mahdollista hankkia omaksi. Yhteiskäytössä olevien esineiden hyödyntäminen kirjastossa tai lainaaminen kotiin on ekologista – kaikki eivät tarvitse saumuria, lumikenkiä tai iskuporakonetta niin usein, että niitä kannattaisi hankkia omaksi. Silti kirjastot ovat yhä täynnä kirjoja: lainattavat esineet kuuluvat tilastoluokkaan muut aineistot, ja niiden osuus kirjastojen kokoelmasta on yksi prosentti (Kirjastotilastot 2018).

2.3.1 Laeista ja muista velvoitteista – kirjastoa hallinnoidaan

Yleisen kirjastolaitoksen kehittyminen miellettiin tärkeäksi osaksi kansansivistystyötä ja sitä turvaamaan säädettiin vuonna 1928 kansankirjastolaki. Siinä määrättiin valtionavustusten käytöstä ja valtion kirjastotoimikunnan ohjaavasta roolista sekä säädettiin henkilöstön pätevyysvaatimuksista ja palkasta. Ensimmäisestä kirjastolaista alkaen on haluttu, vastakkaisistakin kannanotoista huolimatta, ettei kansalaisten taloudellinen tilanne ole kirjastonkäytön esteenä, ja kirjastojen käyttö ja lainaus on säädetty maksuttomaksi. Kirjastojen oli tarkoitus valistusaatteen mukaisesti tukea kansansivistyksen kohottamista ja edistää kansalaisten itseoppimista. Asetuksen mukaan kirjastoissa

⁴² Helmet – Monikielinen kirjasto: Löydä kielikavereita Lango.fi:ssä. [https://www.helmet.fi/fi-FI/Kirjastot_ja_palvelut/Monikielinen_kirjasto/Juttuja_kirjastosta/Loyda_kielikavereita_Langofissa\(174931\)](https://www.helmet.fi/fi-FI/Kirjastot_ja_palvelut/Monikielinen_kirjasto/Juttuja_kirjastosta/Loyda_kielikavereita_Langofissa(174931))

oli pidettävä huolta lisäksi siitä, ettei kokoelmissa ole ”epäsiveellisenä tai muuten ala-arvoisena pidettävää kirjallisuutta”. (Asetus kansankirjastoista, 1928; Eskola 2009, 296–298; Kansankirjastolaki, 1928; ks. myös Okko 2008, 1.) Kansankirjastolain koettiin kaipaavan uudistamista jo pian sen voimaantulon jälkeen, mutta muun muassa sotien vuoksi toista kirjastolakia valmisteltiin pitkään ja sitä ennen ehdittiin säätää useampi lähinnä valtionavustusta täsmentävä muutosasetus. Kansankirjastolain kumonneessa vuoden 1961 kirjastolaissa päivitettiin kirjastojen valtionavustus turvaamaan yleisten kirjastojen kehitys koko maassa. Erityisesti haluttiin nostaa maaseutukirjastot samalle tasolle muiden kirjastojen kanssa ja säädettiin maakuntakirjastojen toiminnasta. Laissa ei mainittu valistusta tai omatoimisen opiskelun tukemista, vaan kirjastot määrättiin ylläpitämään tarkoituksenmukaista kirjakokoelmaa, jossa huomioidaan kunnan väestöaines ja kielisuhteet. (Kirjastolaki 1961; Mäkelä 2009g, 416–417, 426, 445; Okko 2008, 1; ks. myös Järvelin 2009.)

Kolmannessa kirjastolaissa vuodelta 1986 otetaan huomioon asiakkaiden omatoimisuus ja opiskelun tukeminen palaa kirjaston velvoitteisiin. Yleisen kirjaston tulee ”tydyttää yleistä sivistyksen, tiedon ja virkistykseen tarvetta sekä tukea opiskelua ja omatoimista tiedonhankintaa sekä kirjallisuuden ja taiteen harrastusta” (Kirjastolaki 1986, 1 §). Tekniikan kehitys oli tuonut yleiseen käyttöön muun muassa videot, mikä huomioitiin laissa määrittämällä, että kirjastoihin on hankittava käytettäväksi kirjojen ohella muita tallenteita ja tallennetun tiedon lähteitä. Kirjastonkäytön ja lainauksen maksuttomuusperiaate toistui 1980-luvun lakitekstissä. (Kirjastolaki 1986, 1 §; Mäkelä 2009g, 432–433.) Toiminnan tasapuolisuudesta muistutettiin kaksikielisten kuntien osalta ja muutenkin kirjastoja ohjattiin tutkimaan alueensa asiakasryhmiä, jotta kokoelma vastaisi kunnan väestörakennetta. Laissa määriteltiin kirjastojen toimintaa suhteessa muihin toimijoihin. Suhtautuminen esimerkiksi kouluyhteistyöhön oli taloudellinen ja totinen: kirjastojen ja koulujen yhteistyössä tulisi välttää päällekkäisyyksiä ja turhia hankintoja. (Kirjastolaki 1986, 5§, 16§.)

Ennen seuraavaa kirjastolakia alalla keskusteltiin muun muassa internetin tulosta ja valtionosuusuudistuksesta. Siinä kirjasto päätyi korkeampien avustusten saajien ryhmään. Hyöty katosi kuitenkin pian, kun lama 1990-luvun alussa vaikutti kirjastojenkin resursseihin. Sen aikana vähennettiin niin henkilöresursseja kuin määrärahoja, vaikka kirjastokäyntien määrä kasvoi samaan aikaan voimakkaasti (Mäkelä 2009g, 440–443). Kirjastoseuran hallinnoimalla Tiedon talo -projektilla vuosina 1995–1998 vietiin kirjastoihin tietoa internetistä. Projektilla onnistuttiin madaltamaan kirjastojen kynnystä hankkia internetyhteys, ja samalla se ennakoivat tulevan kirjastolain sisältöä (Suomen kirjastoseura, historia). Vuoden 1998 kirjastolaissa kirjasto sai osaltaan vastuuta kansalaisten tiedonhallinnasta ja osallistua tietoverkkojen kehittämiseen. Kirjastotoimelle

määriteltiin tavoitteeksi tarjota kansalaisten yhtäläisiä mahdollisuuksia harrastaa kirjallisuutta ja taiteita, löytää tietoja ja sivistyä sekä taata mahdollisuus elinikäiseen oppimiseen, kehittää kansalaisvalmiuksia ja kansainvälistymistä. Kirjastopalveluiden maksuttomuus oli edelleen vahvasti mukana lakitekstissä. (Kirjastolaki 1998, 2 §, 5 §; Mäkelä 2009g,444; OPM 1/2003, 9.)

Kirjasto oli näkyvästi mukana 2000-luvun alun kannanotoissa, joissa suunniteltiin yhteiskunnallisia digitaalisia palveluita. Kirjaston ja koulun yhteistyö säilyi osana tietoyhteiskunnan palveluita. Opetus- ja kulttuuriministeriön *Kirjastostrategia 2010* -julkaisussa (OPM 1/2003, 6–8, 12–15, 25–26) peruskoulu ja yleinen kirjasto nimettiin tärkeimmiksi tavoiksi tarjota kansalaisille tietoyhteiskunnan perusedellytyksiä. Siinä missä opetustoimi ohjasi tietä, kirjaston tarkoitus oli mahdollistaa vapaa kulku tiedon ja kulttuurin äärelle. Kirjastostrategian viesti kirjastojen tarpeellisuudesta on voimakas. Kulttuuri ja -sivistyspalveluna kirjasto vaikuttaa laajasti opetukseen ja oppimiseen sekä aktiiviseen kansalaisuuteen ja kaikille avoimena paikkana kirjasto edistää tasa-arvoa. Koska tiedonhallintataidot nähtiin oleellisemmaksi osaksi elinikäistä oppimista ja tietoyhteiskunnan kansalaistaitoja, kirjastojen henkilökunnan ammattiosaamisesta tuli entistä tärkeämpää. Ongelmat kirjaston roolin monipuolistamisessa ja kehittämisessä ja samalla tarve supistaa kirjastoverkkoa ja koulutetun henkilöstön määrää ovat riski, joka voi levittää digitaalista kuilua, lisää eriarvoistumista ja tiedollista syrjäytymistä. Poliittisena kannanottona Kirjastostrategiassa vaadittiin lisäksi resursseja kirjastotoimen monipuoliseen kehittämiseen. *Kirjastopalvelut kaikilla mausteilla* -julkaisussa (OPM 5/2004, 4–5, 13–17) jatkettiin keskustelua nopeasti muuttuvan tietoyhteiskunnan kirjastotoimelle tuomista haasteista. Perinteinen kirja-aineisto ja sähköiset palvelut ei sen mukaan voi pitää toisiaan poissulkevinä, vaan kumpikin vaatii kehittämistä. Sähköisen asioinnin ja kirjaston etäkäytön kehittäminen ja e-kirjat mainittiin raportissa kannatettavina uudistuksina ja ammattitaitoinen henkilökunta vahvuutena. Resurssien jälkeenjääneisyys nimettiin todelliseksi esteeksi sille, että kirjaston olisi mahdollista tuoda kansalaiset tiedontarpeineen osallisiksi uudesta informaatioyhteiskunnasta. Taloudellisempien digitaalisten palveluiden tuotanto lisäisi tietoresurssien saavutettavuutta joka puolella maata.

Kirjastojen kehittämisohjelmassa 2006–2010 (OPM 44/2006: 8–9) korostettiin edelleen kirjastoammatillista osaamista ja sitä, että kirjastot ovat aina olleet osa yhteiskunnan kehitystä. Kun kansalaisten koulutustaso nousee, olisi pidettävä huolta siitä, että kirjastojen ammattiosaaminen riittää vastaamaan myös siihen. Kun samalla kirjastojen tehtäväkentästä on tullut entistä laajempi ja vaativampi, kirjastoilta odotetaan erityisesti ajantasaista osaamista niiden ydintehtävissä. Kirjastorakennuksiinkin otettiin kantaa: sähköiset palvelut eivät poista fyysisten kirjastotilojen

tarvetta ja molempia tarvitaan kirjastoissa, jotka ovat joustavia oppimisympäristöjä. Kirjaston tehtävä yhteiskunnassa olisi edelleen taata kansalaisten tasa-arvo kulttuurin, tiedon ja sivistyksen sekä uusien kansalaistaitojen kannalta riippumatta asuinpaikasta.

Vuoden 2017 alussa voimaan tullut kirjastolaki toi kirjaston esiin osana kanaslais yhteiskuntaa ja mainitsi toiminnan lähtökohdaksi yhteisöllisyyden, kulttuurisen moninaisuuden ja moniarvoisuuden. Lailla tavoitellaan tasa-arvoisia mahdollisuuksia tietoon, sivistykseen, elinikäiseen oppimiseen ja kulttuuriin, halutaan edistää lukemisen kulttuuria ja monipuolista lukutaitoa sekä demokratiaa, sananvapautta ja aktiivista kansalaisuutta. Lisäksi kuntien on kirjastopalveluita järjestäessään huomioitava paikalliset kieliryhmät. (Kirjastolaki 2016, 2 §, 5 §, 10 §). Lakiin kirjattiin ensimmäistä kertaa selkeästi yleisen kirjaston tehtävät:

- 1) tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin;
- 2) ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa;
- 3) edistää lukemista ja kirjallisuutta;
- 4) tarjota tietopalvelua, ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon;
- 5) tarjota tiloja oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalaistoimintaan;
- 6) edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua. (Kirjastolaki 2016, 6 §.)

Laissa ei velvoiteta, mutta mainitaan mahdollisuus tehdä yhteistyötä esimerkiksi koulujen ja päiväkotien sekä muiden oppilaitosten ja yhteisöjen kanssa. Tähän lakiin kirjattiin velvollisuuksia myös kirjastojen asiakkaille ja kerrottiin seurauksista, joita voi saada, jos niiden hoitamisessa tulee ongelmia. Lainauskiellon uhka liittyy palauttamattomiin aineistoihin ja lyhyehkön käyttökiellon voi saada häiritsevistä käyttäytymisistä. (Kirjastolaki 2016 11 §, 13 §, 15 §.)

Lain tultua voimaan uutisoinnissa nostettiin näkyvimmin esiin maksuttomuusperiaatteen täydentyminen aineistovarausten maksuttomuudella. Vaikka muutos oli konkreettinen, se ei ollut kovinkaan hätkähdyttävä, sillä varauksista oli jo luovuttu esimerkiksi pääkaupunkiseudun suurten kuntien kirjastoissa. Oleellisempi muutos liittyy kirjastohenkilökunnan kelpoisuusvaatimuksiin. Kirjastoammatillisen korkeakoulu, ammattikorkea tai opistotasaisen koulutuksen saaneen henkilökunnan määrä oli aiemmin kiintiöity 70 prosenttiin (Kirjastoasetus 2013, 4 §), mutta vuoden 2016 laissa (17 §) määritellään, että kirjastoammatillisen koulutuksen saaneen ja muun henkilökunnan määrän tulee olla riittävä. Niin ikään laki antaa kunnille väljemmät mahdollisuudet palkata kirjastojen asiantuntijoita ja kirjastonjohtajia, sillä heillä tulee olla työhön tehtävään

soveltuva korkeakoulututkinto. Sekä ammattiliitot⁴³ että Suomen kirjastoseura kommentoivat lakiesityksen määrittelemiä kelpoisuusvaatimuksia. Kirjastoseura nimitti kohtaa lain kriittiseksi pisteeksi. Kirjastoammatillisesti kouluttautunut henkilökunnan vähentyminen olisi uhka kirjastopalvelujen laadulle ja se voisi suunnata työn painopisteen pois kirjastopalveluista. (Suomen kirjastoseura 2016.)

Nykykirjastot 2010-luvulla toteuttavat kirjastolain henkeä monin tavoin. Monipuoliset aineistot ja tietopalvelu, sekä kirjastojen tehtäväksi asetettu digitaalisen syrjäytymisen ehkäisy tukevat monipuolista lukutaitoa. Suomalainen yleinen kirjasto edustaa ihmisille vahvasti sekä sen tarjoama sisältöä että paikkaa: kirjastoon tullaan paitsi lukemaan ja etsimään tietoa, myös pelaamaan, soittamaan, osallistumaan tapahtumiin, painamaan paitaan printtiä tai vain oleskelemaan ja tapaamaan muita ihmisiä. Kirjastohistorioitsija Mäkinen kuvaa kirjastoja harvinaisiksi yhteiskunnan julkisiksi sisätiloiksi: sinne voi mennä ilman velvoitetta tehdä jotain (Mäkinen 2017, 283). Kirjasto on hakeutunut paikkoihin, jossa ihmiset ovat, joten ”paikka” voi nykyään olla fyysinen rakennus, jalkautunut pop-up kirjasto tapahtumassa tai esimerkiksi verkkosivu, sosiaalisen median profiili tai mobiilisovellus.

2.3.2 Lastenkirjastotyö

Lapsille suunnatut kirjastopalvelut kehittyivät kansan- ja kunnankirjastojen rinnalla omaa tahtiaan. Eskolan mukaan (2009, 306–309) vuoden 1866 kansakouluasetuksen velvoite koulujen oppilaskirjastoista sitoi lasten kirjastopalvelut ja kansakoulun yhteen vuosikymmeniksi. Siitä seurasi muun muassa se, että kirjastopalvelut puuttuivat pitkän aikaa alle kouluikäisiltä – toisaalta pienemmille suunnattuja kirjojakin oli vielä kustannettu kovin vähän. Salonen (1978, 16) kertoo artikkelissaan lastenkirjastotoiminnan historiasta, että maahan oli 1860–1870-luvuilla perustettu kirjalahjoitusten varassa kuusi lastenkirjastoa. Kansankirjastot oli kohdistettu aikuisille, ja tavallisin ikäraja niissä oli 15 tai 16 vuotta. Kun kunnat saivat koulujen kirjastoille paremman tuen valtiolta, ei lastenpalveluiden kehittämisestä kansankirjastoissa paljoakaan huolehdittu. Niissä kansankirjastoissa, joissa lapsillekin oli tarjolla kirjastopalveluita, ne saatettiin aikuisasiakkaiden häiriytymisen pelossa sijoittaa erilleen muusta kirjastosta tai järjestää omina lastenkirjastotunteinaan. (Eskola 2009, 307–308.) Lastenkirjoja oli 1800-luvun lopulla vielä vähän, mutta lukemisen tarve oli suuri. Lasten kerrottiin jonottaneen luettavaa niin sitkeästi, että esimerkiksi

⁴³ Ks. esim. Kumula (2016): Uusi kirjastolaki muuttaisi kelpoisuusvaatimuksia.

Turun kirjaston lainoista lähes puolet oli lasten tekemiä ja Tampereella kirjat luettiin nopeasti niin resuisiksi, ettei kansakoulun ensimmäisellä luokalla oleville tai vielä lukutaidottomille lapsille enää lainattu kirjoja, elleivät heidän vanhempansa sitä toivoneet. (Salonen 1978, 17–18.)

Lasten kirjastopalveluiden vitkainen järjestäminen huoletti niin koulujen kuin kirjastojen piirissä. Keskustelua käytiin esimerkiksi siitä, miten lasten kirjastopalvelut tulisi järjestää. Yleisesti ajateltiin, että kirjallisuus voi vaikuttaa lukijaansa hyvällä tai huonolla tavalla. Jos lasten kirjastopalvelut järjestettäisiin kouluilla, opettajat voisivat valvoa lasten lukemista – vanhempien taitoihin ei tässä luotettu. Toisaalta kansankirjastoilla lastenpalvelut olisivat myös koulunsa päättäneiden ja muuten koulun piirin ulkopuolella olevien lasten käytettävissä ja niiden käyttöä voisi jatkaa vielä aikuisenakin. Kirjallisuutta tarvittiin lasten henkisen kasvun tueksi ja lukutaidon kehittämiseksi. (Vatanen 2009, 242–243.) Lopulta päädyttiin siihen, että kumpiakin tarvitaan, opetusta palvelevia koulukirjastoja sekä kansankirjasten kirjojen lastenosastoja. Kun lastenkirjallisuuden kustantamisen määrä alkoi kasvaa 1900-luvun alkupuolella, alettiin kansankirjastoihinkin vähitellen perustaa enemmän lastenosastoja; esimerkiksi vuonna 1916 kolmessatoista kaupungissa oli erilliset lastenosastot. Kun kirjastotoiminnan tueksi perustettiin vuonna 1921 valtion kirjastotoimisto, lastenkirjoja ryhdyttiin hankkimaan kaikkiin kirjastoihin. Lasten lukusalienkin määrä kunnissa kasvoi, mutta vielä 1930-luvulla valtio katsoi tarpeelliseksi painottaa yleisille kirjastoille sitä, että on erittäin tärkeää huomioida lapset ja järjestää lapsille omia aukioloaikoja ja osastoja. Painostus lienee auttanut, sillä 1930-luvun lopussa lähes kaikissa kunnankirjastoissa oli jonkin verran lainattavia kirjoja lapsille. Tosin vielä 1940-luvullakin ajateltiin yleisesti, että kunnankirjastot eivät ole lapsia varten. Kirjastojen kehittäjät kuitenkin pitivät kuntien lastenkirjastoasiaa esillä, kun koulujen kirjastot suuntautuivat yhä enemmän palvelemaan oppitunteja. Uusiin lasten kirjastopalveluihin toivottiin lukusaleja paitsi lukemista varten, erityisesti sosiaalisista syistä: tarjoamaan vaihtoehto kaduilla oleiluun. (Eskola 2009, 306–309; Salonen 1978, 16, 23–24, 27–30.)

Oppilaskirjastojen ja kunnankirjastojen lastenkirjastotyö eriytyivät kokonaan vuonna 1950. Taustalla oli kirjastokomitean mietinnön linjaus, jossa koulujen kirjastojen tehtäväksi tuli opetuksen tukeminen ja lapset ja nuoriso haluttiin muuten ohjata kunnankirjastoihin laajempien kokoelmien äärelle. Mietinnössä korostettiin erityisosaamista, jota kunnankirjastojen lastenosastoilla työskentely edellyttäisi. Lisäksi kirjasto nostettiin esiin tilana ja tietyn ilmapiirin tarjoajana. Nuorison ajateltiin tulevan mielellään kunnalliseen kirjastoon uudenlaisten kirjojen pariin koulun pakollisten toimien jälkeen. Kirjastotoimisto ja kirjastotarkastajat veivät kirjastokomitean mietinnön eteenpäin kuntien virkamiehille, raportoivat tarkastuskertomuksissaan kirjastojen lastenkirjojen riittävydestä ja

esittelivät niin kutsuttua laajennettua lastenkirjastotyötä, jossa kirjastot kirjojen lainaamisen ohella järjestäisivät esimerkiksi satutunteja. (Eskola 2009, 306–309; Mäkinen 2009f, 361–366.)

Oheistoiminnot ovat pitkään olleet osa lasten kirjastopalveluita. Satutuntitoiminta alkoi jo vuonna 1909, ja 1940-luvulta lähtien kirjastoissa on pidetty lasten ja nuorten kerhoja ja järjestetty kirjastonkäytön opetusta (Salonen 1978, 23–24, 27–30). Lastenkirjastotyön palvelutarjonnasta kehittyi hyvin monipuolista: esimerkiksi 1970-luvulla lastenkirjastotyöhön kuuluivat tietokilpailut, näyttelyt, diaesitykset, nukketeatteri, teatteri- ja elokuvaesitykset, kirjailijavierailut, musiikinkuuntelu sekä kirjastotoiminnan esittely lapsille, nuorille ja vanhemmille kouluissa, päiväkodeissa ja nuorisojärjestöissä uusien asiakkaiden löytämiseksi (Rantakari & Teinilä 1978, 48–67). Teinilä (1978, 36–39) on 1970-luvulla määritellyt lastenkirjastotyölle kolme tavoitetta. Kasvatustavoitteiden tulisi liittyä henkisten voimavarojen, tiedollisten taitojen sekä yleistämis- ja tiedonjärjestämiskykyjen kehittämiseen. Kulttuuritavoitteisiin sisältyi niin aikuisten tuottamien kulttuuripalvelujen tarjoaminen kuin virikkeiden antaminen lasten ja nuorten omaan kulttuuritoimintaan. Ajan hengen mukaisesti kirjaston kulttuuritehtävä olisi siis nuorten aktivoiminen kulttuurin käyttäjinä ja tuottajina, jotta välttyttäisiin passivoivan kaupallisen massakulttuurin vetovoimalta. Lisäksi lasten ja nuorten kirjastotoiminnan tehtävänä oli tarjota paikkansa pitävää tietoa nopeasti ja laajasti. Informaatiotavoitteilla tähdättiin kokonaisvaltaisen maailmankuvan kehittämiseen. Kun ehdotuksesta suodattaa pois 70-luvun ilmaisut, jäljelle jää hyvin nykyaikaisia lasten- ja nuortenkirjastojen tavoitteita: lastenkulttuurin ja tiedonlähteiden tarjoaminen, mediakasvatus ja tuki aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamisessa. Eikä ole haittaa siitäkään, vaikka samalla löytyisi aineksia oman maailmankuvan kehittämiseen.

Lastenkirjastotyöstä on tullut itsestään selvä osa kirjastojen toimintaa ja vaikka kirjallisuuden lainaus ylipäätään on 2000-luvulla laskenut, lastenkirjojen lainaus on ollut nousussa: vuoden 2018 kirjastotilastoissa lastenkirjojen osuus kirjojen kokonaislainauksesta on lähes 46 prosenttia. Kun aikuisten kaunokirjallisuuden lainaus on vuodesta 2001 vuoteen 2018 laskenut 23,9 miljoonasta 19,1 miljoonaan, lasten kaunokirjallisuuden lainaus on samana aikana kasvanut 25,9 miljoonasta 27,2 miljoonaan. (Kirjastotilastot). Tieto kirjastojen lastenkirjojen kasvavasta suosiosta on lohdullinen, sillä samaan aikaan on lisääntynyt huoli suomalaislasten lukutaidon rapistumisesta. Lasten- ja nuortenkirjastotyön keskiöön on nostettu lukuharrastuksen tukeminen ja lukemaan kannustaminen niin kirjastolain monipuolisen lukemisen kuin opetussuunnitelmien monilukutaidon nimissä. Silti kaikkein tärkeimmäksi koetaan usein peruslukutaito, sen kehittäminen ja tukeminen. Siinä lasten- ja nuortenkirjastotyö toimii usein yhteistyössä varhaiskasvatuksen, peruskoulujen ja muiden

oppilaitosten kanssa – vanha yhteys kansankirjastojen ja kansakoulujen välillä on monin paikoin muuttunut hyväksi yhteistyöksi, jonka tekee arvokkaaksi se, että lähikirjastojen lasten- ja nuortenpalveluiden ja lähiperuskoulun asiakaskunta on pitkälti yhteistä. Kirjasto tavoittaa myös alueen vanhempia jakamalla viestiä lukemisen merkityksestä esimerkiksi jalkautumalla neuvoloihin tai päiväkotien ja koulujen vanhempainiltoihin.

Kirjastoissa on seurattu lukuharrastukseen liittyvää keskustelua sekä oltu mukana kehittämässä ratkaisuja, joita lukuharrastuksen haasteisiin suunnitellaan. Paljon julkisuutta saaneet PISA-tutkimukset⁴⁴ antavat hyvän käsityksen siitä, mihin suuntaan lukutaidon ja -harrastuksen kehittyminen on etenemässä. Ensimmäiseen lukemiseen keskittyneeseen PISA-tutkimukseen lähdettiin vuonna 2000 siitä epäilyksestä, että 1990-luvun alussa huipputasolle arvioitu suomalaisten nuorten lukutaito olisi vuosikymmenen mittaan heikentynyt ja erityisesti keskusteltiin poikien kiinnostuksen vähenemisestä lukemista kohtaan. (Väljärvi & Linnakylä 2002, III). Tulokset mairittelivat silti mieltä, niiden mukaan suomalaisten nuorten lukutaito mitattiin osallistujamaiden parhaaksi ja samalla varsin tasa-arvoiseksi, sillä vaihtelu parhaimpien ja heikoimpien lukijoiden välillä oli pieni ja neljällä viidestä nuoresta oli selkeästi hallussaan tietoyhteiskunnan vaatima lukutaidon taso. Tekstin lähiluku onnistui myös, sillä tietojen hahmottaminen tekstistä ja luetun ymmärtäminen ja sen tulkinta toivat niin ikään ensimmäisen sijan vertailussa. Vain luetun pohtimisen ja arvioinnin kohdalla sijoitus oli hieman alempi. (Linnakylä & Sulkunen 2002, 23–28, 32–36.) Seuraavassa PISA 2009 -lukutaitotutkimuksessa lukutaidon taso oli yhä korkealla, mutta se oli laskenut hieman kauttaaltaan kaiken tasoisilla lukijoilla. Samoin luetun ymmärtämisen ja tietojen tekstistä löytämisen osalta tulokset olivat edellisestä tutkimuksesta hieman alentuneet. Maiden välisessä vertailussa suomalaisnuorten taidot olivat toisella sijalla – lukutaidon lasku oli laajempi ilmiö ja tuli esiin useampien maiden tuloksissa. Suomen osalta tulos tarkoitti sitä, että erittäin hyvien lukevia nuoria oli vähemmän kuin aikaisemmin ja samalla oli kasvanut niiden nuorien joukko, jotka eivät lukutaidollaan selviytyisi esimerkiksi jatko-opinnoista. Huoli poikien lukuharrastuksen vähenemisestä sai tutkimukselta lisää vahvistusta, sillä parhaiden lukijoiden joukossa oli tyttöjä enemmän kuin poikia ja huonoiten lukevista oli enemmistö poikia. Tutkimuksessa selvitettiin vielä sitoutumista lukemiseen. Selvisi, että suomalaisnuoret lukevat suhteellisen monipuolisesti ja hieman pidemmän aikaa kuin nuoret muissa OECD-maissa, mutta lukeminen kiinnosti tyttöjä selvästi

⁴⁴ Programme for International Student Assessment eli PISA-arviointiohjelma on ollut käynnissä vuodesta 1998 lähtien. Siinä selvitetään kolmen vuoden välein OECD-maiden 15-vuotiaiden osaamista, ja vuorovuosin painopistealueena on lukeminen, matematiikka tai luonnontieteet. Tutkimuksessa on painotettu lukutaitoa vuosina 2000, 2009 ja 2017. Lisäksi pyritään selvittämään myös oppimiseen liittyviä taustoja ja asenteita. Lähtökohtana on selvittää niitä taitoja, joita tulevaisuudessa on arveltu tarvittavan. (OKM3.)

enemmän kuin poikia. Nuoria, jotka eivät lue lainkaan omaksi ilokseen vapaa-ajallaan oli tytöistä viidennes, mutta pojista lähes puolet. (Sulkunen 2012, 15–32.)

Lukutaitoon liittyvässä keskustelussa on pitkään pohdittu sitä, että nykyaika vaatii lukutaidolta yhä enemmän ja jokaiselta vaaditaan monilukutaitoa selviytyminen digitalisaatiosta ja monipuolistuneista teksteistä. Huolta lasten- ja nuorten lukutaidon heikkenemisestä ja lukuharrastuksen vähenemistä on kannettu jo pitkään. Tilanteeseen on otettu kantaa esimerkiksi 1990-luvulla YK:ssa, jossa Unescon yleisten kirjastojen julistuksessa (1994, 5) kirjastojen ensimmäisenä tehtävänä mainitaan ”Lasten lukutottumisten luominen ja vahvistaminen pienestä pitäen.” Lukutaidon ja -harrastuksen tukemiseksi on vuosien mittaan toteutettu useita laajojakin toimia. Esimerkkinä mainitsen opetusministeri Sanni Grahn-Laasosen asettaman kansallisen lukutaitofoorumin (OKM 2017), jossa lukemisen asiantuntijat etsivät keinoja lukuinnon herättämiseen ja lasten ja nuorten lukutaidon kohentamiseen. Keväällä 2018 alkaneen työn tuloksena ovat syntyneet Lukuliike-verkkosivusto ja *Lasten ja nuorten lukutaidon kehittämisen suuntaviivat* -julkaisu (Lukuliike, esite), joissa kerrotaan paitsi lukuharrastuksen hyödyistä myös siitä millaisia lukutaidon haasteet nykypäivänä ovat. Lukuliikkeen työ jatkuu vuonna 2019 seurantaryhmän tuella. Siinä kannetaan huolta peruslukutaidosta, joka katsotaan olevan pohja kaikelle oppimiselle. Lukuliike toimii erityisesti koulujen kautta, mutta kirjastot on kutsuttu mukaan tukemaan koulujen työtä. Liike on hälyttänyt koko yhteiskunnan lukemisen asialle ”sivistyksen, hyvinvoinnin ja tasa-arvon puolesta.” (Lukuliike, verkkosivut; ks. myös OPH 2019, uutinen.)

2.4 Mediakasvatuksesta kirjastoissa

Suomen kirjastoseurassa käynnistyi 2010-luvun alkupuolella viisi vuotta jatkunut hankkeiden kokonaisuus, joka päättyi vuonna 2011. Lapset ja media -hankkeissa koulutettiin kirjastoammattilaisia ja levitettiin tietämystä mediakasvatuksesta ympäri maata sekä tuotettiin materiaaleja kirjastojen mediakasvatuksen tueksi. Hankkeen aikana julkaistussa *Mediakasvatus kirjastoissa* -artikkelikokoelmassa (Verho 2009) pohditaan muuttunutta mediakulttuuria ja lukutaitoa ja mietitään kirjastojen mediakasvatuksen mahdollisuuksia. Mediakasvatuskeskus Metka ry. toteutti hankkeelle ja kirjastojen käyttöön mediakasvatusaineistoja, jotka julkaistiin

Mediametkaa-sarjassa nimillä *Mediavinkkausta* ja *Muksumediaa*.⁴⁵ Julkaisussa *Kirjastokasvatusta ja mediakasvatusta*⁴⁶ (Heinonen 2011a) tuotiin esiin kirjastojen mediakasvatusta ja kannustettiin kirjastoja tekemään kouluyhteistyötä varten toimintasuunnitelma mieluiten yhteistyössä koulujen samoin kuin oman alueen päiväkotien ja muiden oppilaitosten kanssa. Opas toimitettiin jokaiseen kirjastoon suomen- tai ruotsin kielisenä.⁴⁷ (Sallmén 2009, 13; Sallmén 2015, 20–21; Savolainen 2011, 16–25, 33–34). Koulutukset hankkeissa Superkirtsi sekä Lapset, media ja kirjastot olivat osallistujille hyvä kokemus ja monille uusien asioiden ja elämysten summa. Aluekouluttajaverkosto ei toteutunut niin tasaisena ympäri maata kuin oli suunniteltu: toisaalla siitä kehittyi vahvaa mediakasvatustoimintaa, mutta joissain kunnissa kirjaston johdon suurempi tuki asialle olisi ollut tarpeen (ks. myös Savolainen 2011, 33).

Lapset ja media -hankkeissa haettiin suuntaa sille, mitä kirjaston mediakasvatustoiminta on. Sallmén (2009, 15–21) lähestyi aihetta yhdistämällä kirjastotyön sisältöjä mediakasvatuksessa käytettyihin termeihin ja koosti ehdotuksen kirjastojen mediakasvatuksen osaamisalueiksi. Informaatiolukutaitoa tavoitellaan tiedonhaku- ja tiedonhallintataidoilla, johon liittyvät valmiudet etsiä, arvioida ja soveltaa informaatiota. Digitaalisten laitteiden ja muun sähköisen median käytössä tarvitaan peruslukutaitoa laajempaa tulkintataitoa ja erilaista lähestymistapaa, ja tällä osaamisella tavoitellaan medialukutaitoa. Kolmas kirjastotyötä koskettava lukutaito on pelilukutaito, jota tarvitaan erilaisten pelien pelaamisessa ja pelillistettyjen sisältöjen käytössä. Pelilukutaidon tukeminen ja pelikulttuurin esittely ovat mukana sekä lapsille ja nuorille että perheille tai vanhemmille suunnatussa mediakasvatuksessa, johon voidaan sisällyttää tietoa pelien ja elokuvien ikärajoista ja niiden merkityksestä (Sallmén 2009, 21; Heinonen 2009, 137–142; Heinonen 2014, 23–25; ks. myös Kirjastot.fi, pelikasvatus). Sallmén (2009, 21) liitti kirjastojen osaamisalueisiin vielä tekijänoikeuksien tuntemisen sekä sosiaalisen median hyödyntämisen, jolla tähdätään verkostoitumiseen.

⁴⁵ Metkan tuottamaan materiaaliin voi tutustua Mediametkaa-julkaisujen osissa 5 ja 6.

⁴⁶ Julkaistu ruotsiksi nimellä *Biblioteksfostran och mediefostran* (Heinonen 2011b).

⁴⁷ Lapset ja media -hankekokonaisuus oli varsin tuottelias. Tekstissä esitellyjen lisäksi siinä tuotettiin muun muassa Cd-levyllinen lasten mediakasvatustuokioihin sopivaa musiikkia, lasten ja nuorten mediankäyttöä esittelevät Kirjastolehden erikoisnumerot *Mediakasvatus lapsen elämässä* ja *Mediakasvatus nuoren elämässä*, selvitys kirjastojen käyttämistä internetsisältöjen suodatusmenetelmistä sekä Okariino-verkkosivu lapsille turvallisen netin käytön harjoitteluun ja *Mediakasvatus.kirjastot.fi*-sivusto kirjastoammattilaisille (Savolainen 2011, 17–19). Molemmat sivustot on lakkautettu, ja tällä hetkellä, kesällä 2019, valtakunnallinen verkkokirjasto Kirjastot.fi tarjoaa kävijöille esimerkiksi kirjastojen pedagogiikka- ja pelikasvatusosiot. Sivustohaku mediakasvatus-hakusanalla antaa tulokseksi väin hankkeita ja tapahtumia. (Kirjastot.fi-verkkosivusto; Kirjastot.fi, Hankerekisteri; Kirjastot.fi, Tapahtumarekisteri.)

Kirjaston mediakasvatusta lähestyttiin lisäksi kirjastotyössä ennestään tuttujen osa-alueiden kautta. Heinosen mukaan (2009, 137–142; 2014, 23–25) erityisesti kirjastojen ja koulujen yhteistyössä, mutta samalla muidenkin ikäryhmien kohdalla perinteistä mediakasvatusta ovat lukutaidon ja lukuharrastuksen tukeminen, tiedonhaun opetus ja kirjastonkäytön opetus. Lukutaidon – tai lukutaitojen – taustalla on aina hyvä peruslukutaito, jonka saa vain lukemalla paljon ja monipuolisesti. Sitä kirjastoissa voidaan tukea paitsi avaamalla eri tavoin mediasisältöjä ja antamalla lukuvinkkejä myös tarjoamalla asiakkaiden käyttöön monipuolinen ja kiinnostava kokoelma. Sekä tiedonhaun että kirjastonkäytön opetus liittyvät tiedonhallintataitoihin. Tiedonhaun opetuksessa käsitellään muun muassa sitä, mistä ja miten tietoa haetaan, miten toimitaan eri tiedonlähteiden kanssa, millainen tieto on pätevää ja miten muutenkin toimitaan lähdekriittisesti. Kirjastonkäytön opetuksessa sisältönä puolestaan on esimerkiksi se, miksi kirjastoon kannattaa tulla eli mitä kirjaston palveluihin kuuluu, mitä kirjaston asiakkuus tarkoittaa ja miten kirjastosta löytää haluamaansa aineistoa.

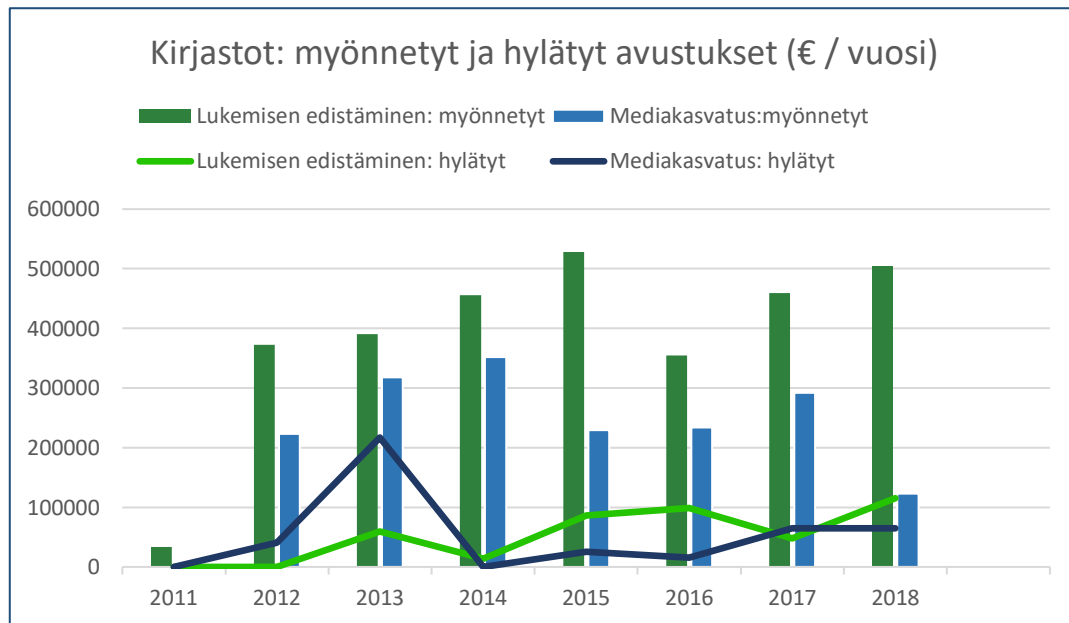
Mediakasvatuksen toteutumista kirjastotyössä selvitettiin laajasti *Kirjastot ja media 2012* - tutkimuksessa (OKM 23/2012). Siinä kaikkien kuntien kirjastotoimenjohtajille lähetettiin vastattavaksi kysely, jonka avulla kartoitettiin käsityksiä mediakasvatuksesta ja sen toteutumista kirjastoissa. Samalla selvitettiin sitä, miten hyvin kirjastoissa tunnettiin mediakasvatusaineistoa ja -hankkeita. (OKM 23/2012, 19.) Osoittautui, että mediakasvatuksesta oltiin hyvinkin tietoisia, mutta sen vakiinnuttaminen kirjastoihin oli edennyt hitaasti. Tulosten mukaan kirjastotoimenjohtajat pitivät mediakasvatusta tärkeänä ja kirjastoa oppilaitosten ja kodin jälkeen merkittävimpänä mediakasvatuksen tarjoajana. Kirjastoissa toteutettava mediakasvatus haluttiin kohdentaa etenkin 9–18-vuotiaisiin lapsiin ja nuoriin, ja yleisimmin mediakasvatus liittyi kouluvierailujen yhteyteen. Alle kouluikäisille järjestettiin satutuokioita, ja yli puolet kirjastoista oli joskus tarjonnut mediakasvatusta myös aikuisille. (OKM 23/2012, 20–21.) Kirjastotoimenjohtajat pitivät mediakasvatuksen tärkeimpinä tavoitteina lukemisen edistämisen, muita erityisen keskeisiä tavoitteita olivat kokoelmien monipuolisuus, aineistojen tuntemus, monipuolinen lähteiden käyttö tiedonhankinnassa sekä yhdenvertaisuudesta huolehtiminen. Vastaajat näkivät kirjastojen tavoitteet hyvin monipuolisina, sillä muun muassa opastusta mediasisällöistä, mediakriittisyydestä ja mediakulttuurisista ilmiöistä sekä median haitoilta suojautumista pidettiin tärkeänä. Lisäksi tekniset taidot ja laitteisiin tutustuttaminen koettiin kirjastojen tavoitteiksi. Kirjastojen mediakasvatuksen tärkeiksi aiheiksi nimettiin esimerkiksi tiedonhallintataidot ja faktan erottaminen fiktiosta. Kuitenkin vain alle 20 prosentissa kirjastoista mediakasvatus oli vakiintumassa: niissä oli tehty erillinen mediakasvatussuunnitelma tai mediakasvatus oli mukana yleisessä

toimintasuunnitelmassa. Vajaassa kolmanneksessa kirjastoja oli toimintasuunnitelma kouluyhteistyölle, mutta yhtä monessa kirjastossa mediakasvatuksesta joko ei oltu keskusteltu tai se oli päätetty jättää pois kirjaston toimintasuunnitelmasta. Käytännön mediakasvatustyön tueksi vastaajat olivat kiinnostuneita saamaan toimintaohjeita ja tietoa olemassa olevista materiaaleista. (OKM 23/2012, 19–26, 35.)

Suomen kirjastoseuran seuraavassa mediakasvatushankkeessa vuonna 2013 jatkettiin työtä mediakasvatuksen juurruttamiseksi kirjastotyöhön antamalla työlle lisää perusteluja ja käytännön ohjeita sekä rohkaisemalla kirjastoja toimimaan. Hankkeen julkaisussa *Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa: suosituksia ja suuntaviivoja* (Mustikkamäki 2014) todetaan, että yksi mediakasvatuksen ulottuvuus on katsoa ajassa eteenpäin, mediakasvatus ”on tärkeimpiä kirjastopalveluita, jotka liittyvät tulevaisuuden taitoihin ja kansalaisuuteen” (mts. 9). Kun kirjastoissa paneudutaan mediakasvatukseen ja tuetaan lukutaitoja sekä tieto- ja viestintätekniisiä taitoja, pystytään huolehtimaan kansalaisten yhtäläisistä mahdollisuuksista hyödyntää informaatiota ja pärjätä yhteiskunnassa muutoksista ja alati jatkuvasta digitalisaatiosta huolimatta. Kirjastojen aikuisille suuntaamasta mediakasvatuksesta käytetäänkin esimerkiksi nimitystä tietoyhteiskuntataitojen opastaminen. Sille on keskeistä esimerkiksi hyvät kokoelmat, jotka tarjoavat kaikille yhtäläisen pääsyn sisältöihin. Yhteiskunnallinen osallistuminen mahdollistetaan tarjoamalla asiakkaiden käyttöön tietokoneita, skannereita ja muita teknisiä välineitä sekä ohjausta niiden ja tavallisimpien verkkopalveluiden käyttämisessä. Lisäksi kirjastoissa voidaan opastaa oman median tuottamisessa. (Mustikkamäki 2014, 5–9; Rasa 2014, 26–28.) Mustikkamäki (mts. 10–11) peräänkuuluttaa vielä sekä kirjastoissa jo olevan henkilökunnan mediakasvatusosaamisen päivittämistä että mediakasvatus- ja pedagogisen ammattitaidon huomioimista, kun kirjastoon etsitään uutta henkilökuntaa.

Kirjasto on yhtenä mediakasvatustoimijoista niin sanottu kolmas tila, linkki, joka siltaa yhteyksiä kotien sekä koulujen ja työn mediaympäristöjen välille (Mustikkamäki 2014, 4, 7–8). Mustikkamäki nimeää mediakasvatuksen osaksi kirjastotyöntekijöiden perusammattitaitoa kaikille kuuluvana yhteisenä tehtävänä. Käytännössä toiminta ja sen kehittäminen varmistuu kun tunnetaan omat ja yhteistyökumppaneiden mediakasvatusresurssit ja pystytään hyödyntämään niitä (mts. 10–11). Suomalaisen mediakasvatuksen kokonaisuus perustuu usean tahon yhteiseen työhön, johon kirjastot ovat jo pitkän aikaa osallistuneet. Kirjastot ovat hyviä kumppaneita niin mediakasvatukseen liittyvissä kuin muissakin hankkeissa. Haavisto pohti jo Mediakasvatus ja kirjastot -artikkelissaan (Haavisto 2007, 117–118) mediakasvatuksen tarvetta kirjastoissa ja kirjastojen asemaa

yhteistyökumppanina ja samalla niitä haasteita, joita yhteistoiminnassa voi tulla esiin. Kirjastojen pitäisi tunnistaa oma roolinsa projekteissa ja, jotta kaikki kumppanit etenevät samaan suuntaan, asian parissa työskentelevillä pitäisi olla tietoa toistensa toimintatavoista. Kirjastoista tekee hyvän hankekumppanin muun muassa laaja yleisö ja tavoitettavuus ja kirjastot voivat tuoda yhteiseen mediakasvatusosaamiseen aineistojen- ja sisällöntuntemuksensa. Kirjastojen haasteena on kuitenkin saada työntekijöilleen enemmän tietoa ja koulutusta mediakasvatuksesta.

Kuvio 1. Kirjastojen mediakasvatus- ja lukemisen edistämishankkeet vuosina 2011–2018, haettujen avustusten summat hankerekisterin mukaan. (Kirjastot.fi, Hankerekisteri).

Suomen yleisten kirjastojen hankerekisteristä näkyy hyvin, miten kirjastojen mediakasvatusta on kehitetty erityisesti hanketyönä. Rekisterin mukaan vuosina 2011–2018 aluehallintovirastot ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat tukeneet mediakasvatuksen kehittämishankkeita (139 hanketta) 1,7 miljoonalla eurolla. Hyväksyttyjä lukemisen edistämishankkeita puolestaan on ollut 440 kappaletta. Kaiken kaikkiaan avustuksia on myönnetty noin 20,7 miljoonaa euroa. (Kirjastot.fi, Hankerekisteri.) Hankeavustusten summat ovat pysyneet kohtalaisen tasaisina 2010-luvulla: vuosina 2013 ja 2014 avustusta on myönnetty yli 300 000 euroa ja muina vuosina 200 000 ja 300 000 euron väliltä. Vuosi 2018 erottuu joukosta, silloin mediakasvatukseen liittyvien hankehakemusten määrä on laskenut alle puoleen esimerkiksi edellisen vuoden hakemusten määrästä. Kuviosta näkee, että kirjastoissa on haluttu hankkeiden avulla kehittää erityisesti lukuharrastuksen tukemista, ja viimeisen kolmen vuoden aikana siihen myönnetty avustussummat ovat koko ajan kasvaneet. Hankehakemusten lisääntymiseen on saattanut vaikuttaa vuonna 2017 käyttöön otettu kirjastolaki

(2016, 6 §), jossa lukemisen edistäminen on nimetty yhdeksi kirjastojen tehtävistä. Vuonna 2018 ero mediakasvatuksen ja lukemisen edistämisen hankerahoituksen välillä on suurimmillaan: kun lukemisen edistämiseen on ollut käytettävissä eri hankkeissa yhteensä puoli miljoonaa euroa, mediakasvatukseksi luokiteltuja hankkeita on voitu käynnistää viidesosalla siitä – yhteensä mediakasvatushankkeet ja lukemisen edistämishankkeet ovat saaneet lähes neljänneksen, 23,5 prosenttia, myönnettyistä hankerahoista. (Kirjastot.fi, Hankerekisteri.)

Kirjasto ja media 2012 -selvityksessä kiinnitettiin huomiota siihen, että sekä kirjaston mediakasvatuksen tekijöiden että sen toteuttamisen tilanne on kirjava. Esimerkiksi medialukutaidon edistäminen oli merkitty jonkun yksittäisen työntekijän tehtäväkuvaan vain neljäsosassa kirjastoista (OKM 23/2012, 36). Mediakasvatusta tekevillä kirjastoammattilaisilla on varmasti hyvinkin selkeä mielikuva siitä, mitä mediakasvatukseen liittyy. Toiminnan sisällöt voivat vaihdella paljon kirjastoittain, sillä kirjastojen mediakasvatus on pitkälti sidoksissa kulloisenkin toteuttajan kiinnostuksen kohteisiin ja mahdollisen yhteistyötahon toiveisiin. Kun osaaminen on henkilöitynyt, se voi kadota kirjastosta työntekijän vaihtaessa työpaikkaa (Mustikkamäki 2014, 4). Kirjastojen mediakasvatustyön kaksijakoinen tilanne on jo pidempään herättänyt keskustelua. Mediakasvatusta pidetään kirjastoissa tärkeänä, mikä on viime vuosina näkynyt esimerkiksi kirjastojen rekrytointi-ilmoituksissa, joissa erityisesti lasten- ja nuortenkirjastotyöhön hakeutuvilta toivotaan hyvin usein mediakasvatusosaamista. Toisaalta häilyväinen asenne mediakasvatusta kohtaan tulee esiin niin, että mediakasvatus on saatettu poistaa toimenkuvista, joissa se alkuaan on ollut, tai mediakasvatus jätetään kirjaamatta sitä tekevän työtehtäviin, jolloin ajan kuluessa sitä ei lopulta tehdä ollenkaan. (Sallmén 2016, 48.)

Arjen kirjastotyössä mediakasvatus on joskus lähinnä tiedostamista ja sen tunnistamista, että esiin tulleeeseen aiheeseen liittyy mediakasvatuksen näkökulma (Heinonen 2011a, 7–9). Nykypäivänä kirjastojen mediakasvatuksessa hyödynnetään esimerkiksi lisättyä todellisuutta ja sähköisiä oppimisalustoja, joita oppilaat kouluissakin ovat tottuneet käyttämään. Digitaalinen kulttuuri on jakamisen ja lainaamisen kulttuuria, ja hyviä toimintamalleja sovellettavaksi kirjaston pedagogisiin tarkoituksiin löytyy paljon. Viime vuosien esimerkkejä ovat Lelujen yö -tapahtumat, joissa kirjastossa yöpyvä lapsen lelu kotiin palatessaan saa mukaansa esimerkiksi valokuvia kirjastoyöstään; näin esitellään lapselle jotakin siitä, mitä kirjastoissa voi tehdä. Nuoria on innostanut runoilemaan Lavarunoilu tai Black-out-Poetry, poistokirjarunous, jossa ekologisesti hyödynnetään poistettavaan kuntoon menneet kirjat ja rakennetaan yhden kirjansivun sanoista runo vetäisemällä

tussilla yli ne sanat, joita runoon ei haluta⁴⁸. Oma huomioni on, että viime vuosien aikana, 2010-luvun loppupuolella, kirjastoissa on poimittu nopeasti vaikutteita yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöistä ja kehitetty niistä pedagogista toimintaa. Tällaisia ovat esimerkiksi robotiikka-, koodaus-, valemedia- ja vastamainostyöpajat, median herättämien tunteiden käsittely koululaisvierailun yhteydessä ja pakohuonepelit jostakin kirjastonkäyttöön tai kirjallisuuteen liittyvästä aiheesta. Aikuisten mediakasvatusta on alettu toteuttaa digitaalisen syrjäytymisen ehkäisynä. Asiakkaille on järjestetty tietotekniikan käyttöön opastavia koulutuksia ja osaamisen vahvistamiseen tähtääviä tilaisuuksia. Toimintaan on voitu hakea yhteistyökumppaneita esimerkiksi tietoteknisten alojen oppilaitoksista tai vertaistoiminnasta, jota edustaa Enter ry:n⁴⁹ vapaaehtoisten tarjoama henkilökohtainen opastus kännyköiden, tablettien ja tietokoneiden käytössä. Paitsi mediakasvatuksen sisällöt myös nimitys, jolla mediakasvatuksellista toimintaa kirjastoissa kutsutaan, vaihtelee: kirjastot edistävät lukutaitoja, mahdollistavat kansalaisille informaation saannin ja ovat tukena tiedonhallintataitojen kehittämisessä. Erityisesti aikuisille suunnatussa mediakasvatuksessa korostuvat digitaaliset taidot ja kirjastoissa on osallistuttu talkoisiin digitaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja digitaalisen kuilun kaventamiseksi, tai toimintaa voidaan nimittää esimerkiksi digineuvonnaksi. (Ks. esim. Litmanen-Peitsala 2017.)

Nykyään kirjastoissakin käytetään mediakasvatuksen yhteydessä opetussuunnitelman perusteisiin (OPS 2014) liittyvää termiä monilukutaito, jolla tarkoitetaan taitoa tulkita, tuottaa ja arvioida erilaisia tekstejä ja symboleja.⁵⁰ Kirjastolaissa (2016) käytetty termi *monipuolinen lukutaito* puolestaan lähtee liikkeelle pikemminkin informaation näkökulmasta. Hallituksen esityksessä kirjastolain perusteluiksi (HE 238/2016 vp, 30) todetaan, että kirjastoissa tuetaan käyttäjien monipuolista lukutaitoa ”ohjaamalla kirjaston käyttäjiä erilaisten mediasisältöjen vastaanottamisessa ja tuottamisessa sekä tieto- ja viestintäteknologian käytössä” ja että vasta henkilön omaama monipuolinen lukutaito mahdollistaa aktiivisen kansalaisuuden. Kirjastoissa monipuolisen lukutaidon tukeminen toteutuu jo tavallisissa asiakaspalvelutilanteissa, mutta lisäksi se toimii hyvin kouluyhteistyössä monilukutaidon kehittämisen parina. Käytännössä esimerkiksi koulujen ilmiöoppimisen kokonaisuuksissa voidaan kirjastossa koota valittuun ilmiöön liittyvää materiaalia tutkittavaksi mahdollisimman monipuolisesti erilaisia lähteitä, medioita tai aineistolajeja hyödyntäen.

⁴⁸ Työpajaohjeet itäisen Uudenmaan kunnille tehdystä oppaasta Monilukutaituri mediaviidakossa (Heinonen 2017).

⁴⁹ Enter ry. on Uudellamaalla toimiva senioreiden yhdistys, joka tuo seniori-ikäisten äänen kuuluviin digitaalisia hankkeita koskevissa asioissa ja tarjoaa maksutonta tietotekniikan neuvontaa kirjastoissa, asukastiloissa ja vastaavissa ympäristöissä. (<https://www.entersenior.fi/>)

⁵⁰ Monilukutaidosta: ks. myös luku 2.1, s. 10

Vaikka vuoden 2016 kirjastolaissa ei mainita mediakasvatusta, aihetta lähestytään esimerkiksi määrittämällä, että kirjastojen tulee tarjota ”ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon.” Aktiivisen kansalaisuuden tukemisella puolestaan viitataan taitoihin, joiden avulla tiedonsaanti ja osallistuminen onnistuu verkonkin kautta. (Kirjastolaki 2016, 2 ja 6 §.) Opetus- ja kulttuuriministeriön Kirjastostrategia 2010 -julkaisussa (OPM 1/2003, 7, 9–22) mainitaan digitaalisen kuilun kaventaminen kirjastojen tehtävissä, mutta pääpaino on siinä, miten kansalaisten tietohuolto ja digitaalinen tietohuolto saadaan toteutettua kirjastojen toiminnan kautta myös digitaalisessa ympäristössä. Maakuntakirjastojen edustajista koottu ja yleisten kirjastojen alueellista yhteistyötä koordinoiva Yleisten kirjastojen neuvosto (jatkossa YKN) on julkaisussaan määritellyt yleisten kirjastojen suuntaa vuosille 2016–2020 (YKN 2013). Siinä muun muassa kansalaisten palveluiden muuttuminen verkkopalveluiksi mainitaan haasteena kirjastojen toiminnan tehostamiselle. Kirjastojen tulisi puolustaa kansalaisten oikeutta päästä käsiksi erilaisiin sisältöihin, tuoda esiin digitaalisia tiedonlähteitä sekä auttaa asiakkaita tekniikan ja tiedonhaun ongelmissa. (Mts. 2, 5 ja 18.) Digituen tarve on korostunut siitä lähtien, kun julkisia palveluita on Kelasta ja Verovirastosta alkaen viety verkkoon, ja esimerkiksi pankki- ja vakuutusalan palveluiden vuoksi alkaa olla välttämätöntä omata tietokoneiden ja mobiilisovellusten käytön taito. YKN tarttui aiheeseen ja julkaisi vuonna 2019 suositukset kirjastojen digitoiminnalle (YKN 2019). Yleisten kirjastojen digihankkeeseen 2019–2020 on saatu resursseja kirjastohenkilöstön osaamisen ja digituen kehittämiseen. Digituki on siinä määritelty ”digitaalisen viranomaisasioinnin, palvelun ja älylaitteen käytön tukena, jonka tarkoituksena on auttaa asiakasta käyttämään älylaitteita ja asioimaan itsenäisesti ja turvallisesti sekä ymmärtämään yleisiä digitaalisten palvelujen periaatteita.” Monipuolisen tuen tarjoamiseksi suositukseen on määritelty kirjastojen asiakaspalvelussa toimivien digitaitoja. Niitä ovat esimerkiksi laajat tiedonhakutaidot ja informaatiolukutaito, sisällön tuotannon ja ongelmanratkaisun taidot sekä tietoturvan varmistaminen eri tasoilla ja digiterveydellisten kysymysten ymmärtäminen. Kun käsitelimme YKN:n digituen suosituksia tuoreeltaan omalla työpaikallani, alueen digitiimin kanssa, pidimme suosituksia kaiken kaikkiaan haastavina. Niissä kuvatus asiakaspalveluhenkilökunnan osaamisen toteutuminen käytännön työssä edellyttää tehokasta koulutusta ja täydennyskoulutusta.

Kirjastoissa tarjottava mediakasvatustoiminta ei siis ole edennyt kaikkia kuntia velvoittavalle tasolle. Niillä paikkakunnilla, joissa kirjastot tekevät mediakasvatusta, kirjastot ovat vahva toimija muiden mediakasvatusta toteuttavien toimijoiden joukossa. Osassa kuntia on tehty paikallinen mediakasvatussopimus, jonka mukaan toimitaan esimerkiksi yhteistyössä eri virastojen tai muiden toimijoiden kanssa (Lahtinen 2018, 72). Kirjastojen mediakasvatuksen haasteita ovat olleet

suunnitelmallisuuden, resurssien ja koulutuksen puute. Koulutuksen tarpeeseen on osaltaan vastannut Mediakasvatusseura ry. asiantuntijoista koostuneiden työryhmien valmistelemalla Media Coach -koulutuskokonaisuudella. Se on suunnattu käytännön mediakasvatustietoa työssään tarvitseville lasten ja nuorten parissa toimiville ammattilaisille (mediacoach.info-verkkosivu). Opetus- ja kulttuuriministeriön tukemassa hankkeessa haettiin uutta, ajankohtaista otetta ja nykypäivän mediasta ja mediankäytöstä lähteviä ideoita. Ensimmäinen koulutuskokonaisuus on toteutettu vuonna 2019. Suunnitelmallisuuden ja resurssien puuttumiseen vaikuttaa se, että kun kirjastoilla ei ole velvoitetta toteuttaa mediakasvatusta, siihen ei välttämättä ole haluttu resursoidakaan. Jo Lapset, media ja kirjasto -hankkeen arviossa kiinnitettiin huomiota mediakasvatuksen asemaan kirjastoissa: ”Mediakasvatus tulee määritellä selkeästi yleisten kirjastojen tehtäviin ja kirjastojen tulee osoittaa tarpeelliset voimavarat tehtävän hoitamiseen” (Savolainen 2011, 34). Mediakasvatussuunnitelman tekemiseen on kannustettu myös kirjastojen kouluyhteistyön oppaassa (ks. Heinonen 2011) ja Suomen kirjastoseuran julkaisussa Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa (Mustikkamäki 2014), joka kokonaisuudessaan pyrki vakiinnuttamaan mediakasvatustoimintaa kirjastoissa. Lahtinen (2018, 86–87) ja Sallmén (2016, 50) ovat samoin pohtineet tilannetta kirjastojen mediakasvatukseen liittyvissä pro gradu -tutkielmissaan ja päätyneet ehdottamaan, että kirjastoille laadittaisiin yhteinen mediakasvatussuunnitelma. Kun linjaus on olemassa, toiminnalle tulisi määritellä tekijät ja sille olisi järjestettävä resursseja. Ongelma, johon esimerkiksi Alava kiinnitti huomiota pro gradu -tutkielmassaan kirjastojen pelitoiminnasta, oli resurssien lisäksi kirjastojen johdon myönteisen suhtautumisen vähyys (Alava, 2015, 69,75 ja 87.)

2.5 Yhteenvetoa ja tutkimuskysymys

Media uusiutuu nopeasti ja muokkaa kulttuuria. Palvelut siirtyvät verkkoon ja vanheneva väestö joko seuraa perässä tai syrjäytyy verkkoelämän ulkopuolelle. Tähän uhkakuvaan on liitetty myös ajatus siitä, että pian kirjastoillakin on yhä enemmän sähköistä aineistoa ja kunnat voivat irtisanoa työntekijöitä, joille ei enää löydy tehtäviä. Kirjastonhoitajan ammatti on jo kauan ollut niillä listoilla, joilla on ennakoitu katoavia ammatteja. Historia kuitenkin osoittaa, että kirjakulttuuri ja lukeminen ovat olleet Suomessa tärkeitä jo vuosisatojen ajan. Tällä vuosituhannella kirjojen lainausta on yhä laskettu miljoonissa siitä huolimatta, että ihmisten ajasta kilpailee enemmän medioita kuin koskaan

aikaisemmin. Ihmiset kulkevat kohti uusia kirjastorakennuksia, vaikka on tiedossa, että siellä on liikaa ruuhkaa. Silti erityisesti nopeasti digitalisoituva yhteiskuntamme antaa syyn pohtia kirjastojen tulevaisuutta.

Käytännön mediakasvatus muuntuu kameleonttimaisesti uusien ilmiöiden ja toteuttajien mukana, mitä pitäisi tehdä tai mihin suuntaan kulkea, jotta ihmisille olla mahdollista saada kirjastossa mediakasvatuksen asiantuntijalta neuvoja tai ohjausta ajankohtaisiin mediakasvatuskysymyksiinsä. Ehtivätkö viranomaiset katsoa riittävän pitkälle ohi koulujen ongelmien ja opetussuunnitelmien. Koulujen näkökulma digitaaliseen aikaan on mietitty ja pohdittu, mutta hyvin tekniikkakeskeinen⁵¹ ja käytännön mediakasvatus on erittäin altis opetustoimen näkökulmille: se on voimakasääninen sektori suuntaamaan päättäjäjienkin huomiota. Kirjastossa tekniikkapainotteisuus voisi tarkoittaa sitä, että mediakasvatuksen kehittäminen jää syrjään nopeasti päivittyvän mediaympäristön paineissa ja toiminta kaventuu laitteiden käytön tukemiseksi. Varsinainen tutkimuskysymys suuntaa katseen eteenpäin aikaan, josta kukaan ei voi varmasti tietää: millainen mediakasvatustoiminnan rooli on tulevaisuuden kirjastoissa?

⁵¹ Esimerkkinä Sipoon koulutuspalveluiden hieno ja selkeästi joka luokka-asteelle rakennettujen laaja-alaisten tv-taitojen Digipassi, jossa tieto- ja viestintätekniisen sisällön lisäksi huolehditaan oppilaiden tietoturvataidoista. https://sites.google.com/view/unelmienoppimaisemasipoossa/oppilaalle-f%C3%B6r-elev/digipassi?fbclid=IwAR2HPnfKyViQ83xV7zX_sgyvRjmR8TyPa10H5WVjlrW9r3ECKp_6SLQnv9M

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN – ELÄYTYMISMENETELMÄLLÄ FACEBOOKISSA

Halusin tutkielmani aineistoksi näkemyksiä henkilöiltä, joiden työ liittyy kirjastoon ja jotka työssään joutuvat joko toteuttamaan mediakasvatusta tai ottamaan siihen jollakin tavalla kantaa tai joita ylipäänsä kiinnostaa kirjastossa tehtävä mediakasvatustyö. Lähtökohtana tämä on ongelmallinen, vaikka tiedetään, että kirjastoissa on jo pitkään tehty mediakasvatusta, työlle ei ole yleisiä määritelmiä tai velvoitteita sisällöistä saati tekijöistä (esim. Sallmén 2016, 49). Kirjastoissa mediakasvatusta tekevien henkilöiden tavoittaminen suoraan on siis hankalaa – heitä ei löydy listoilta, tapahtumista tai organisaatioista tiettyjen ammattinimikkeiden takaa. Sosiaalisen median yhteisöpalveluissa on kuitenkin verkostoiduttu myös kirjastoalalla ja esimerkiksi Facebookissa on useita kirjastoaiheisia keskusteluryhmiä. Niistä tarkoitukseeni soveltui erityisen hyvin Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmä.

Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmään kuulumisen on vapaaehtoista ja kiinnostukseen pohjautuvaa. Kuten sosiaalisen median yleisissä keskusteluryhmissä on tapana, sen jäsenistä saa näkyviin vain nimen ja valokuvan, jonka he ovat Facebook-profiiliinsa liittäneet, ja muiden henkilöstä tai esimerkiksi hänen työtehtävistään kertovien tietojen liittäminen julkiseen profiiliin, päivityksiin ja kommentteihin on niin satunnaista, ettei sen kokoamisessa ole mieltä. Ryhmän keskusteluista on silti pääteltävissä, että ryhmään on liitytty ympäri maata, mikä sopi hyvin ajatukseeni olla keskittymättä vaikkapa yhden kunnan kirjastotyöntekijöihin. Tarvitsin siis aineistonkeruuta varten menetelmän, jota voisin käyttää sosiaalisen median välityksellä, ja lisäksi menetelmän tulisi soveltua tutkimusasetelmaan, jossa pohditaan tulevaisuutta. Menetelmäksi valikoitui eläytymismenetelmien suomalainen versio, niin kutsuttu passiivinen eläytymismenetelmä, jota sovelsin sosiaalisen median ympäristössä. Se vastasi vapaaehtoiseen ryhmään liittyvän keskustelun henkeä ja toivoin, että parhaimmillaan eläytymismenetelmällä tapahtuvaan aineistonkeruuseen osallistuminen voisi olla kokemuksena mielenkiintoinen ja positiivinen.

Tutkimuksen lähtökohta on laadullinen ja narratiivinen. Ajatuksena on, että elämysmenetelmällä kootussa aineistossa kerronta kuvastaa vastaajien kulttuurista tapaa tulkita elämää ja ympäröivää yhteiskuntaa. (Ks. esim. Ronkainen ym. 2011, 93–94, 185.) Tässä luvussa kerron elämysmenetelmästä ja henkilöistä, jotka tavoitin vastaamaan aineistonhankintakysymykseeni. Käytän koehenkilöistä nimitystä vastaaja. Tämä nimitys on luonteva, koska se kuvaa koehenkilöitteni toimintaa: he antoivat ajatustensa kulkea ja laativat vastauksia, jotka päätyivät tutkielmani ytimeksi. Kerron vielä teemoittelusta ja tyypittelystä, metodeista, joita käytin aineiston analysointiin.

3.1 Metodeina eläytymismenetelmä, teemoittelu ja tyypittely

Eläytymismenetelmästä on kaksi perusmuotoa, joista Suomessa on käytetty erityisesti passiivista muotoa, kun taas aktiivinen eläytymismenetelmä, *active role-playing*⁵², on ollut muualla tavallisempi (Eskola & Suoranta 2008, 111). Suomessa eläytymismenetelmää alettiin soveltaa 1980-luvulla sosiaalipsykologian tutkimuksessa, kun professori Antti Eskolan johdolla siitä kehitettiin tiedonhankintaa varten menetelmää, joka olisi eettinen ja koehenkilöitä kunnioittava. Pyrkimyksen taustalla oli jo 20 vuotta aiemmin alkanut kriittinen keskustelu sellaisista tutkimusmenetelmistä, joihin liittyi koehenkilöiden manipuloiminen ja huijaaminen väärillä tiedoilla tutkimuksen kulusta.⁵³ (Eskola 1997, 6, 10–12; Eskola 2001, 71.) Vaikka eläytymismenetelmällä toteutettu aineistonkeruu ei koehenkilön kannalta olekaan niin arveluttava eikä menetelmällä pyritä vaikuttamaan esimerkiksi vastaajan asenteisiin, eläytymismenetelmänkin eettisyyttä on puntaroitu. Koetilanteessa jo pelkällä kehyskertomuksen lukemisella ja sen pohjalta vastaamisella on joka tapauksessa jonkinlainen vaikutus vastaajaan. (Eskola & Suoranta 2008, 115–116.) Eläytymismenetelmää on kehittänyt edelleen muun muassa Jari Eskola, joka julkaisi aiheesta artikkeliväitöskirjan 1990-luvulla (Eskola 1998). Teos *Eläytymismenetelmä 2017: Perusteema ja 11 muunnelmaa* (Eskola, Mäenpää & Wallin

⁵² Englanninkielisessä tutkimuksessa menetelmän niminä ovat olleet käytössä termit *active role-playing* ja *passive (tai non-active) role-playing* sekä *the method of empathy-based stories (MEBS)*, mutta Suomessa vakiintui käyttöön termi eläytymismenetelmä. Eskola viittaa tässä kohtaa esimerkiksi Ginsburgin teoksiin vuosilta 1978 ja 1979 sekä Hyttisen ja A. Eskolan teoksiin vuosilta 1987 ja 1988. (Eskola 1997, 6–7; Eskola 1998, 10–11; Eskola ym. 2017a, 8.)

⁵³ Esimerkkinä tutkimuksista, joissa koehenkilöt tulevat huijatuiksi, on mainittu Stanley Milgramin tottelevaisuustutkimukset. Niissä vapaaehtoinen koehenkilö manipuloidaan antamaan yhä kivuliaammaksi käyviä sähköiskuja toiselle ihmiselle, joka tosiasiaa vain näyttilee saavansa iskut. Koehenkilö itse luulee olevansa oppimistutkimuksen avustaja. (Eskola 1997, 10–11; Milgram 1984; ks. myös. A. Eskola 1974.)

2017a) puolestaan on syntynyt Tampereen yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan opiskelijoiden ja asiantuntijoiden yhteistyön tuloksena. Siinä dokumentoitiin muun muassa tutkimuksia, joissa eläytymismenetelmää oli käytetty uudella tavalla, esimerkiksi niin, että aineiston kerääminen tai analysointi oli toteutettu sähköisten välineiden avulla. (Mts. 6–8.)

Eläytymismenetelmän aktiivisessa muodossa koehenkilöt eläytyvät saamaansa orientaation ja esittävät siitä tulkintansa näytelmällisenä roolileikkinä, kun taas passiivisessa muodossa ilmaisun keinona on kirjoittaminen. Koehenkilöille annetaan orientaatioksi paperille kirjoitettu kehyskertomus, jonka johdattamana heitä pyydetään kirjoittamaan pieni tarina mielikuvitusta käyttäen. Tarina voi kertoa esimerkiksi siitä, kuinka kehyskertomuksen tilanteeseen on tultu tai mitä sen jälkeen voisi tapahtua. Vastaajille vakuutetaan, että jokainen voi vastata omalla tyylillään ja vastaus on sellaisenaan hyvä. (Eskola 1997, 5–6, 17–22; Eskola 2001, 72–75, Eskola & Suoranta 2008, 110–117.) Kehyskertomukset ovat tavallisesti melko lyhyitä ja keskeistä niissä on variointi: kertomuksesta tehdään vähintään kaksi muunnelmaa, jotka ovat muuten samanlaisia, mutta eroavat selkeästi yhden tutkimuksen kannalta oleellisen seikan osalta. Kehyskertomusten pitäisi olla yksiselitteisiä ja käytettyjen sanojen helposti ymmärrettäviä. (Eskola 1997, 17–19; Eskola & Wallin 2015, 61–64.)

Käytännössä aineiston kerääminen perusmuotoisen eläytymismenetelmän avulla on edullista ja nopeaa, sillä itse vastaamiseen on tarkoitus käyttää vain 15–25 minuuttia. Kun eläytymismenetelmää käytetään aineistonkeruuseen sen perusmuodossa, suositellaan, että aineisto kerättäisiin tilanteessa, jossa ihmiset muutenkin ovat yhdessä. Koehenkilöinä voisivat olla esimerkiksi opiskelijat luennon aluksi tai koululaiset luokahuoneessaan oppitunnin alkaessa. Kehyskertomuksen eri variaatioita jaetaan vastattavaksi yhtä paljon, ja kaikkiaan vastauksia olisi hyvä olla 15–25 kappaletta joka variaatiosta – sitä suurempi määrä ei välttämättä enää tuota tutkimukselle uutta informaatiota.⁵⁴ (Eskola 1997, 19–25, 32.) Keräystilanteessa on vielä mietittävä, onko tutkimuksen kannalta tärkeää se, mitä koehenkilöt tietävät tutkimuksen eri kehyskertomuksista. Jos sillä on tutkimuksen kannalta merkitystä, on varottava, etteivät koehenkilöt näe muiden saamia kehyskertomuksia ennen kuin vastaukset on kirjoitettu. Jos asialla ei ole merkitystä tutkijalle, voidaan vastaajille jakaa orientaatio,

⁵⁴ Tämä saturaation eli kylläntymisen ajatus on Eskolan mukaan otettu eläytymismenetelmään jo sen kehittelyn alkuvaiheessa: aineistoa on tarpeeksi, kun lisäaineisto ei tuota ongelman kannalta uutta informaatiota. Saturaation ajatus on peräisin Bertauxin elämäkertatutkimuksista (1988, 188). Se, missä kohtaa kylläntyminen tapahtuu, vaihtelee. Eläytymismenetelmään liittyvissä ohjeissa saturaation raja sijoittuu 10 ja 25 vastauksen välille. (Ks. esim. Eskola 1997, 22–23; Eskola ym. 2017b. 285–286.)

jossa kaikki kehyskertomukset ovat näkyvillä, pyytää heitä vastaamaan tietyn kehyskertomuksen pohjalta ja jaotella vastaajaryhmät esimerkiksi sukunimen alkukirjaimen mukaan. (Eskola 1997, 19–25, 32; Eskola ym. 2017b, 277, 281–286; Mäenpää ym. 2017, 49.) Aineistonhankinta on toteutettu eläytymismenetelmällä niinkin, että koehenkilö saa itse päättää, minkä kehyskertomusten vaihtoehtoista valitsee (ks. Kaski, Wallin & Eskola 2017, 201).

Aineistonkeruussa voi hyödyntää sähköisiä välineitä eri tavoin. Jos aineisto kerätään jonkin kokoontumistilanteen alussa, kehyskertomukset voi jakaa sähköisenä lomakkeena ja vastauksen voi tuottaa sähköisesti tabletilla tai tietokoneella. Orientaatioiden ja vastauslomakkeiden jakaminen sähköisesti vaatii suunnitelmallisuutta siinä, että vastaajat saavat yhtä paljon eri kehyskertomustyyppien orientaatioita. Sähköisten vastausten etu on kirjoituksen selkeys, vastauksia ei tarvitse litteroida. (Eskola ym. 2017b, 277–278). Kun aineisto kerätään sähköpostitse, vastaajajoukko on ensin tavoitettava jollakin tavalla. Eläytymismenetelmä 2017 -teoksessa kerrottiin, että niissä tutkimuksissa, joissa aineisto kerättiin sähköpostitse, huomattiin vielä toinen ongelma: aineistonkeruun haasteena on useasti päivittyvä sähköinen ympäristö, jossa tutkimukseen liittyvä sähköpostiviesti – kuten Facebook-päivityskin – painuu nopeasti pois näkyvistä uusien viestien tieltä. Myös sähköpostin lähettämisen ajankohdalla voi olla suuri merkitys, minkä vuoksi kannattaa koettaa selvittää kohderyhmän kannalta ruuhkaisia sähköpostiaikoja. (Eskola ym. 2017b, 280–281.) Vastaukset voi pyytää sähköpostitse tai voi hyödyntää kyselyohjelmaa ja tehdä kehyskertomuksen kutakin variaatiota varten oma lomakkeensa. Ohjelma tuottaa lomakkeille linkit, joiden kautta lomakkeet avautuvat ja jotka voi lähettää vastaajille. Jos tutkimuksen tekijä ja vastaajat eivät lainkaan tapaa, on mietittävä keinoja, joilla vastaajat motivoituvat kirjoittamaan oma tarinansa. Orientaation on hyvä olla mahdollisimman yksiselitteinen, ja mukaan on liitettävä yhteystiedot mahdollisten kysymysten ja ongelmien varalle. (Eskola ym. 2017b, 278–280.)

Menetelmän haasteena Eskola (1997) pitää sen keskeistä vaihetta, orientaation suunnittelua. Hyvä kehyskertomus on lyhyt ja selkeä, ja tavallisesti kertomusten variointi liittyy vain yhteen asiaan. Silti ei voi koskaan olla varma siitä, miten vastaajat reagoivat saamaansa kehyskertomukseen. Jos he vastaavat toisin kuin suunnitteluvaiheessa on oletettu, vastausten variaatiot tuottavatkin toisenlaista sisältöä kuin oli ajateltu. (Mts. 22–23.) Eläytymismenetelmä tuottaa yleensä vastaajiensa arjesta nousevia tarinoita, jotka kuvastavat sitä, mitä he asiasta tietävät, mutta samalla sitä, millaisia käsityksiä ihmisillä aiheesta on, millaisia elementtejä ja merkityksiä he siihen liittävät, millaiseksi he mieltävät tapahtumien logiikan tai rakenteen ja millaisia merkityksiä ihmiset asioille antavat. Erityisesti sen, miten kehyskertomuksen variointi vaikuttaa vastauksiin, on nähty kuvastavan

tutkittavaa ilmiötä. (Eskola 1997, 5–6, 16–17, 28–29; Eskola & Suoranta 2008, 116–117.). Eläytymismenetelmän mielenkiinto tutkimuksen tekijän kannalta on usein siinä, että se ei tuota todisteita hypoteeseille vaan pikemminkin haastaa tutkijan löytämään uusia ajatuksia, näkökulmia ja hypoteeseja (Eskola & Wallin 2015, 64–65).

Kuten usein käytettäessä laadullisen tiedonkeruun menetelmiä, eläytymismenetelmälläkin kerätyssä aineistossa näkyy kulttuurisen kontekstin vaikutus. (Eskola & Suoranta 1997, 83–84). Teoksessa *Johdatus laadulliseen tutkimukseen* Eskola ja Suoranta pohtivat eläytymismenetelmällä kootun aineiston stereotypioita eli vastauksia, joissa on usein esiintyviä piirteitä. Heidän mukaansa eläytymismenetelmän aineistossa näkyy yhteinen kulttuurikuvasto, joka heijastaa aiheeseen liittyviä kulttuurisidonnaisia merkityksiä. Stereotypioihin pysähtymistä tärkeämpää on kiinnittää huomio niihin vastauksiin, jotka poikkeavat stereotypioista. (Mts. 115–117.) Toisaalta stereotypioillakin on merkitystä, sillä ne vaikuttavat ihmisten ajatteluun ja päätöksiin arkipäivän tilanteissa (Eskola & Wallin 2015, 65). Periaatteessa eläytymismenetelmä tuottaa samankaltaista laadullista materiaalia kuin haastattelu, mutta vapaa kirjoittaminen vastausten tuottamisen keinona sekä tiukkojen vastaussääntöjen puuttuminen tarjoavat mahdollisuuksia yllättävillekin ratkaisuille. (Eskola 1997, 32–33; Eskola & Suoranta 1997, 84.) Lisäksi Eskola rohkaisee ohjeiden lukijaa suhtautumaan eläytymismenetelmään luovasti, tekemään kokeiluja ja sovelluksia (Eskola 1997, 9).

Eläytymismenetelmän ongelmista on pohdittu esimerkiksi sitä, kuinka luonteva keräystilanne on ja kuinka aitoina saatuja aineistoja tulisi pitää. On kysytty, tuottaako eläytymismenetelmä enimmäkseen stereotyyppisiä vastauksia. (Eskola & Suoranta 2008, 116.) Toisaalta menetelmällä ei tavoitella tietoa siitä, miten asiat ovat, vaan tarkoitus on saada koehenkilöt kuvittelemaan – luomaan – mahdollisia tilanteita. Kehyskertomusten avulla tarjotaan mielikuvia, joilla herätellään vastaajan mielikuvitusta ja autetaan häntä eläytymään aiheeseen. Kirjoitetut tarinat kertovat siten, miten asiat koehenkilöiden mielestä ovat voineet olla, mitä saattaisi tapahtua tai mikä on voinut olla mahdollista. (Eskola 1997, 5–6, 17–18, 26, 70–72; Eskola & Suoranta 2008, 115–116.) Menetelmää on käytetty kasvatus- ja sosiaalitieteissä ja muun muassa tulevaisuudentutkimuksessa, jossa pohditaan mahdollisia tulevaisuuksia (Eskola 1997, 15; Eskola ym. 2017, 8–10.)

Eläytymismenetelmällä kootun aineiston analysointiin soveltuvat laadullisen tutkimuksen analyysikeinot, joiden avulla usein hajanaisesta tekstimassasta tiivistetään esiin sen sisältämää informaatiota. (Eskola & Suoranta 2008, 137). Eskola ja Suoranta (1997, 85–101) opastavat käyttämään eläytymismenetelmäaineiston käsittelyssä taulukointia, tematisointia, tyypittelyä tai

diskursiivisia keinoja. Aineiston tekstisisältöä voi visualisoida koodaamalla eli luomalla koodit erilaisille sisällössä esiintyville varianteille, tai eläytymismenetelmäaineiston analysoinnin voi toteuttaa yhdistelemällä eri menetelmiä. (Eskola & Suoranta 1997, 85–101; Eskola & Suoranta 2008, 159–164, 174–182.) Eläytymismenetelmällä kootun aineiston keskeinen anti tulee kuitenkin esille vasta sen jälkeen, kun sitä vertaillaan kehyskertomuksittain. (Eskola & Wallin 2015, 65.)

Käytän tämän tutkimuksen aineiston analysoinnissa sekä teemoittelua että tyypittelyä. Teemoittelussa aineistosta poimitaan siinä esiintyviä teemoja ja niihin liittyvää sisältöä sen mukaan, mitä aineistosta nousee esiin tai painottamalla tutkimussuunnitelman keskeisiä näkökulmia. Kun aineisto järjestetään niin, että samankaltaiset teemat yhdistetään samaan ryhmään, aineistosta saadaan selkeämmin esiin sen sisältöä. Olen taulukoinut teemoja havainnollistaakseni sillä aineiston sisältöä. Aineiston tyypittelyssä kootaan aineistosta löytyneiden teemojen avulla uusi vastaus tai kertomus. Olen käyttänyt niin kutsuttua yhdistettyä tyypittelyä, jonka avulla voi tuoda esiin esimerkin siitä, minkälainen olisi tyypillisin vastaus. Olen siis poiminut mahdollisimman usein esiintyneitä teemoja ja käyttänyt niitä hyväksi kirjoittaessani kaksi tyypivastausta. Tyypittelyä voisi myös käyttää päinvastoin ja seuloa esiin vastauksia, joiden tarinassa on poikkeavia piirteitä. (Eskola & Suoranta 2008, 159–164, 174–182).

3.2 Tutkimuksen kulku – kehyskertomuksia mediakasvatusverkostolle

Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmä on perustettu vuonna 2011 ja kerätessäni aineistoa tutkielmaani siinä oli noin 500 jäsentä ympäri maata. Ryhmä on julkinen, mutta siihen pääsy vaatii ilmoittautumisen, jonka jokainen jo ryhmään kuuluvista pystyy hyväksymään. Ryhmään on tavoiteltu paitsi kirjastotyöntekijöitä, jotka työssään kokevat tekevänsä mediakasvatusta, myös muita, esimerkiksi opiskelijoita tai henkilöitä, jotka omassa työssään toimivat kirjaston kanssa yhteistyössä ja keitä tahansa, joita kiinnostaa kirjastoissa toteutettava mediakasvatustyö. Ryhmän tiedoissa sen tarkoitusta kuvaillaan näin:

Tämä ryhmä on tarkoitettu kaikille niille, jotka työssään ovat tekemisissä mediakasvatuksen kanssa. Tarkoitus on vaihtaa kokemuksia ja mielipiteitä sekä kehittää uusia tapoja toteuttaa mediakasvatusta kirjastoissa. Ryhmään ovat tervetulleita muutkin kuin kirjastotyöntekijät. Tarvitsemme vinkkejä ja erilaisia näkemyksiä

mediakasvatuksen kentältä. Itse haluamme myös tulla huomatuksi yhtenä mediakasvatuksen toimijana. (Facebook, Mediakasvatusta kirjastossa-ryhmäsivu.)

Olen ollut Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmän jäsen ryhmän perustamisesta lähtien ja yksi sen ylläpitäjistä,⁵⁵ mutta tunnen vain pienen osan sen jäsenistä henkilökohtaisesti. Koska ryhmä ei kokoonnu minnekään fyysisesti ja jäseniä on mahdollista tavoittaa vain Facebook-sivujen kautta, en voinut toteuttaa eläytymismenetelmän aineistonkeruuta sen perinteisessä muodossa, jonkin tapaamisen yhteydessä. Päädyin etsimään ryhmän Facebook-sivustolla henkilöitä, jotka haluaisivat osallistua aineistonkeruuseen.

Julkaisin Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmäsivulla marras-joulukuussa 2014 kahteen kertaan samansisältöisen tekstin tavallisen päivityksen muodossa (ks. Liite 1). Kerroin siinä olevani kiinnostunut ryhmän jäsenten ajatuksista kirjastojen tulevaisuudesta. Pyysin heiltä sähköpostiosoitteita, joihin voisin lähettää kysymyksen vastattavaksi ja kerroin, että vastaukset tulevat aineistoksi pro gradu -tutkielmaani. Valitsin kehyskertomusten jakamisen keinoksi juuri sähköpostin, jotta saisin lähetettyä kertomusten versioita tasaisesti, yhtä monta kumpaaakin, ja jotta yksittäinen vastaaja saisi nähdäkseen vain sen version kehyskertomuksesta, jonka olin lähettänyt juuri hänelle. Varmuuden vuoksi lähetin sähköpostit yksitellen, jotta pystyin olemaan täysin varma siitä, että vastaajien anonymiteetti ei vaarantuisi sähköpostiviestien yhteydessä. Eskolan ym. (2017b, 280) havainto siitä, että ruuhkaisissa sähköposteissa tutkimukseen liittyvät viestit voivat painua nopeasti näkyvistä, näkyi omassakin aineistonkeruussani. Ensimmäinen yritykseni tavoittaa vastaajia koostui vain ilmoitustekstistä. Facebookissa se ei juurikaan herättänyt huomiota ja oli ryhmäsivulla päivitysten ylimpänä vain hetken. Seuraavaan päivitykseen liitin kohtalaisen suuren kuvan kirjoittavasta hiirestä – joka ei millään tavalla liittynyt tutkimukseeni, mutta oli huomiota herättävä ja sievä kuva siinä ympäristössä – ja sainkin heti sen jälkeen enemmän ilmoittautumisia vastaajiksi aineistonkeruuseen. Sen sijaan Eskolan ym. (mts. 280) havaintoa sähköpostin lähettämisen ajankohdan vaikutuksista keruun onnistumiseen oli hankalaa varoa Facebook-ryhmässä, jossa ei näyttänyt olevan erityisiä ruuhkaisia päivityssesonkeja. Tosin sattumalta onnistuin laittamaan jälkimmäisen vastaajien etsintäilmoituksen sellaisena päivänä, jona ei juuri

⁵⁵ Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmän perustamiseen vaikutti tarve saada helposti tavoitettava foorumi aiheeseen liittyvälle keskustelulle ja samalla sen ajateltiin toimivan oivana yhteydenpitokanavana Lapset, media ja kirjasto -hankkeen koulutukseen osallistuneille. Heidät kutsuttiin ryhmän ensimmäisiksi jäseniksi ja ylläpitäjiksi. Ryhmä keräsi nopeasti lisää jäseniä, ensimmäisen kolmen vuoden aikana noin 500. Vuoden 2019 kesällä ryhmä toimii yhä, siinä on 1300 jäsentä ja uusia henkilöitä liittyy mukaan viikoittain. (Ks. s. 41.)

muita päivityksiä lisätty ja ilmoitus pysyi hyvin näkyvillä päivitysten alussa ensimmäistä ilmoitusta pidempään.

Eläytymismenetelmän ohjeiden mukaisesti olin kirjoittanut kaksi kehyskertomusta inspiroimaan vastaajien mielikuvitusta. Lähdin niissä liikkeelle kirjastojen tulevaisuudesta – en siis kirjastojen mediakasvatuksesta – kahdesta syystä. Ensinnäkin toivoin niin saavani esiin sen, miten selkeästi koehenkilöt liittävät mediakasvatuksen mukaan visioihinsa kirjastojen tulevaisuudesta. Vaikka mediakasvatusta ei orientaatioissa mainittu, se oli tehtävänannossa muuten läsnä. Keruupaikkana oli mediakasvatusteemainen ryhmä ja lisäksi kysyin henkilötietojen yhteydessä, millaista mediakasvatusta vastaajien työhön mahdollisesti sisältyy. Toinen syy jättää mediakasvatus mainitsematta kehyskertomuksessa liittyy keräystapaan. Koska käytin sosiaalista mediaa ja sähköpostia enkä tavannut vastaajia ja päässyt suoraan kannustamaan vastaamaan, ajattelin ajatuksen kirjastojen kohtalosta motivoivan ja inspiroivan vastaajia eläytymään ja ryhtymään myös kirjoittamaan ajatuksistaan.

Testasin ensimmäisiä kehyskertomusversioita työpaikallani henkilöillä, joita Facebookiin liittyminen ei ollut kiinnostunut ja jotka eivät siten voisi päätyä vastaajiksi varsinaisessa aineistonkeruussa Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmässä julkaistun ilmoituksen kautta. Saamieni kommenttien pohjalta muokkasinkin kehyskertomukset uutisten muotoon niin, että ne eivät vastaa toisiaan sanatarkasti, mutta niissä on samasta asiasta selkeästi kielteinen ja myönteinen versio (ks. Liite 3). Kummassakin kerrotaan eduskunnan päätöksestä vuonna 2035: toisessa todetaan, että kirjastotoimi lakkautetaan tarpeettomana, ja toisessa kerrotaan päätöksestä laajentaa kirjastojen tehtäviä ja parantaa kirjastopalveluita kysynnän kasvun vuoksi. Liitin kumpaankin kehyskertomuksen versioon saman ohjeen: ”Kirjoita lyhyesti, mitä yllä oleva uutinen tuo mieleesi. Voit kertoa esimerkiksi, mikä on johtanut tilanteeseen tai mitä sen jälkeen seuraa. Voit eläytyä ja käyttää mielikuvitusta – kaikki vastaukset ovat yhtä oikein.” Kehotin vastaamaan kysymykseen täysin siltä pohjalta, mitä aiheesta nopeasti mieleen juolahtaa, vastaukseen ei tarvitsisi etsiä lähdeaineistoa.

Koska tarkoituksena oli saada jaettua versioita yhtä paljon, toimin käytännössä niin, että lähetin koehenkilöille vastausohjeet ja kehyskertomuksen siinä järjestyksessä, jossa heidän lähettämänsä viestit olivat tulleet omaan sähköpostiini. Joka toiselle lähetin kehyskertomuksen A-version, jossa kirjastot säilyvät, ja joka toiselle B-version, jossa kirjastot lakkautetaan. Tavoitteeni oli saada noin kahdeltakymmeneltä koehenkilöltä vastaus ja se onnistuikin lopulta täsmällisesti. Ilmoitukseen

vastasi 22 henkilöä, mutta vastauksia palautui tasan 20. Vastausprosenttia on hankala määritellä. Jos ajatellaan, että 22:sta henkilöstä 20 osallistui kyselyyn, vastausprosentti on korkea. Jos taas kohderyhmäksi käsitetään kaikki Mediakasvatusta kirjastossa -ryhmän sen hetkiset jäsenet, noin 500 henkilöä, osallistujamäärä on pieni. Toisaalta on vaikea arvioida, kuinka moni ryhmän jäsenistä seuraa ryhmää niin tiiviisti, että olisi huomannut päivitysten joukossa osallistumiskutsun aineistonhankintaan.

Aloitin analysoinnin antamalla jokaiselle vastaustarinalle koodin, joka koostui numerosta ja kirjaimesta. Numero kertoo, monesko saapuneista vastauksista kyseinen tarina on, ja kirjain kuvaa kehyskertomuksen tyyppiä: A tarkoittaa myönteistä kehyskertomusta, jossa kirjastolaitos säilyy ja saa lisää resursseja. Kirjain B tarkoittaa kielteistä kehyskertomusta eli versiota, jossa kerrotaan viimeisen kirjaston sulkemisesta vuonna 2035. Esimerkiksi 2B tai 19A. tarkoittavat toisena saapunutta vastausta, johon on liittynyt kielteinen kehyskertomus kirjastojen tulevaisuudesta ja 19A toiseksi viimeisenä tullutta vastausta, jossa kehyskertomus on ollut myönteinen. Koodit näkyvät taulukoissa ja sitaattien yhteydessä.

Varsinaisen teemoittelun aluksi luin vastaajien kirjoittamat kertomukset useaan kertaan, mikä auttoi havaitsemaan niissä esiintyviä teemoja. Poimin teemoiksi tulkitsemiä katkelmat irrallisina sitaatteina erilleen, ryhmittelin 191 teeman joukosta samankaltaiset yhteen ja annoin jokaiselle ryhmälle sen sisältöä kuvaavan otsikon. Esimerkiksi teeman Digitalisoitunut yhteiskunta, kirjasto säilyy muuttuneena -otsikon alle liittyvät nämä vastauskatkelmat:

Aineistoesimerkki 1:

Olen jotenkin tullut siihen tulokseen, että kirjastolaitos ja media lähentyvät toisiaan ja ne sulautuvat osittain toisiinsa. Myös yleisten kirjastojen ja tieteellisten kirjastojen kesken saattaa tapahtua sulautumista. (4B.)

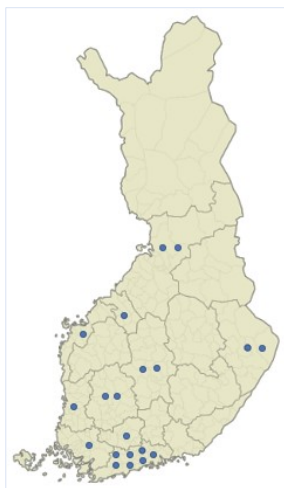
2010-luvulla elettiin e-aineistojen osalta murrosvaihetta, ja samalla kirjastojen asiakkaiden ajasta taisteli vielä melko nuori digitaalinen kulttuuri. Kirjastojen neuvova ja sisältöjä avaava rooli unohdettiin, ja kirjojen varastoimiseen painottuneen näkemyksen mukaan tiloja ja palveluja keskitettiin ja karsittiin voimakkaasti. 2010-luvun loppupuolella ja 2020-luvun aikana kirjastojen ja niiden henkilökunnan merkitys kuitenkin havaittiin sekä tiedonhaun laadun takaajana, että sosiaalisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden paikkana. (17A.)

Koostin teemoista taulukon, johon merkitsin jokaisen otsikon kohdalle numeroilla ne vastausten tarinat, jossa kyseinen tema esiintyy ja erottelin vastaukset vielä kehyskertomustyyppin mukaan,

jotta kehyskertomuksen mahdollisen vaikutuksen voisi huomata selkeämmin. Jokaisessa tarinassa oli useampia teemoja, joten sama tarinanumero voi esiintyä taulukossa useita kertoja. Teemoittelun jälkeen jatkoin tyypittelemällä vastauksia niissä olevien keskeisten teemojen perusteella. Tarkoitus oli katsoa aineistoa siitä näkökulmasta, jonka ne tarjoavat mediakasvatukseen tulevaisuuden kirjastoissa.

3.1.1 Vastaajat

Kahdestakymmenestä vastaajasta yksi oli opiskelija ja muut työelämässä. Samoin yhtä lukuun ottamatta kaikki kertoivat toimivansa kirjastoalalla, 13 työskenteli yleisessä kirjastossa ja kuusi kirjastojen hallinto-, opetus- tai erityistehtävissä. Iältään vastaajat olivat 30–53-vuotiaita, ja heidän joukossaan oli sekä naisia että miehiä. Vastauksissa toivottiin, että vastaajista ei kerrota tietoja, joiden perusteella heidät voisi tunnistaa.

Kuva 1. Vastaajien työ- tai opiskelupaikan sijainti maakunnittain.

Vastausten lähettäjät nimesivät työ- tai opiskelupaikan sijainniksi paikkakuntia kymmenestä maakunnasta ympäri Suomen ja kartan pisteet kuvaavat niitä maakunnan tasolla. Eniten vastauksia, seitsemän kappaletta, lähetettiin Uudeltamaalta, ja pohjoisin vastaus tuli Pohjois-Pohjanmaan alueelta.

Halusin saada käsityksen siitä, tekevätkö vastaajat työssään mediakasvatusta ja jos tekevät, mitä mediakasvatuksella heidän työssään tarkoitetaan. Vastaajia pyydettiin aineistonkeruun taustatiedoiksi kertomaan, minkälaista mediakasvatusta he työssään tekevät. Kysymykseen

vastattiin avoimella vastauksella, mediakasvatusta ei määritelty eikä esimerkiksi nimetty erilaisia mediakasvatuksen toteutustapoja vaihtoehtoiksi. Vastauksista ei näe, mitä kirjastojen mediakasvatukseen kuuluu, eikä edes sitä, miten mediakasvatusta kokonaisuudessaan toteutetaan vastaajien työpaikoilla. Vastaukset kertovat parinkymmenen yksittäisen henkilön kokemuksista, mutta niistä heijastuu kirjastojen mediakasvatustoiminnan pääpiirteitä sekä niitä käsityksiä, joita kirjastojen mediakasvatustoiminnasta sillä hetkellä oli. Yhdessä ne taustoittavat juuri tämän tutkimusaineiston lähtökohtaa mediakasvatukselle.

Kahdessa viestissä kerrottiin, ettei mediakasvatus kuulunut sen hetkiseen työhön. Muista kuusi kertoi, että työhön liittyy aikuisasiakkaille suunnattu mediakasvatus, kahdella mediakasvatus liittyi kaiken ikäisten asiakkaiden kanssa toimimiseen ja kymmenen kertoi tekevänsä mediakasvatusta lasten- ja nuorten parissa. Poimin vastauksissa kerrotut mediakasvatukseen liittyvät työtehtävät taulukoksi, jossa erottuvat sekä työskentely lasten ja nuorten parissa että mediakasvatus, joka on suunnattu aikuisasiakkaille.

Taulukko 1. Vastaajien työssään tekemää mediakasvatusta, kun kohteena ovat lapset ja nuoret tai aikuiset asiakkaat.

Mediakasvatus kirjastossa	Lapset ja nuoret	Aikuiset
Tiedonhaku, lähdekriittisyys	8	-
Kirjastonkäytön opetus	3	-
Vinkkaus, satutunnit	4	-
E-aineistot	-	1
Tekijänoikeudet	3	
Pelikasvatus, ikärajat	2	
Elokuvakasvatus, ikärajat	4	
Koodaus	1	
Internet, verkkosisällöt	1	6
Laitteiden ja sovellusten neuvonta	-	2
Muut mediataidot ja -sisällöt	6	1

Jo tässä pienessä vastaajajoukossa tulee hyvin esille se, että kirjastoissa lapsille ja nuorille suunnattu mediakasvatus on tavallisesti monipuolisempaa ja toiminnallisempaa kuin aikuisten mediakasvatus. Sitä tehdään useammin ja tyypillistä on, että siinä toimitaan yhteistyössä koulujen ja päiväkotien

kanssa. Aikuisasiakkaille suunnattua mediakasvatusta toteutetaan yksittäisissä asiakaspalvelutilanteissa sekä kirjaston järjestämissä koulutustilaisuuksissa.

Kirjastojen perinteinen pedagogisen työn kolmikko, lukuharrastuksen tukeminen sisältöjä avaamalla, tiedonhaun- ja kirjastonkäytön opastus, tulee esiin myös tässä aineistossa. Kirjallisen kulttuurin vahvistaminen, lukemaan innostaminen ja lukuharrastuksen tukeminen saa kirjastoissa usein muodokseen erilaiset alle kouluikäisille suunnatut satutuokiot sekä kirjavinkkauksen ala- ja yläkoulun ryhmille. Tiedonhakuihin liittyviä asioita käydään läpi useimmiten yläkoululaisten kanssa. Kirjastoissa mediakasvattaminen on lisäksi arkisissa asiakaspalvelutilanteissa tapahtuvaa ohjaamista: Lasten ja nuorten mediataitoja ja mediasisältöjen tuntemusta tuettiin vastaajien työpaikoilla monin tavoin. Siihen sisältyi esimerkiksi Kirjatti-pelin⁵⁶ pelaamista esikoululaisten kanssa, sarjakuvatyöpajoja yläkoululaisille, sosiaaliseen mediaan liittyviä opetussisältöjä ja mediataitojen luentoja varhaiskasvattajille. Vastaajien mainitsemiin elokuva- ja pelikasvatushetkiin liittyi yhdessä tekemistä, esimerkiksi konsoli- ja lautapeliin pelaamista ja lyhytelokuvien tekemistä yläkouluikäisten ryhmien kanssa.

Vastauksissa kuvailtiin aikuisille suunnattua mediakasvatusta uuden tietoteknisen kulttuurin kansankielistämiseksi ja aikuisten tietoyhteiskuntavalmennukseksi. Sitä toteutettiin lähinnä teknisenä tai verkkosisältöihin liittyvänä neuvontana. Asiakkaita opastettiin uusien puhelinten ja muiden tietoteknisten laitteiden sekä laitteisiin liittyvien sovellusten käytössä. Tietoverkkoon liittyvässä aikuisasiakkaille suunnatussa mediakasvatuksessa opastettiin esimerkiksi internetin käytön alkeita ja annettiin teemoittain vinkkejä erilaisista verkkosivuista tai viranomaispalveluiden käytöstä. Vastaajat kertoivat lisäksi pohtineensa jokapäiväisissä asiakaskontakteissa nettisivujen luotettavuutta yhdessä asiakkaiden kanssa. Yksi vastaajista kuvasi kirjastossa tehtävää mediakasvatusta ja sen tarpeellisuutta näin:

Aineistoesimerkki 2:

Siihen kuuluu tietoisuuden ja kriittisyyden herättely... Tiedon määrä on valtava. Tiedon eri lähteet lisääntyvät ja itse tiedon määrä kasvaa. Siksi on erittäin tärkeää varmistaa, että tulva ei vie mennessään, vaan ihmisellä on taidot seisoa virrassa ja poimia sieltä kriittisesti tarpeitansa vastaavat, luotettavat tiedonlähteet. (6A.)

⁵⁶ *Kirjatin mediamatka* on Tampereen kaupunginkirjastossa vuonna 2012 tuotettu pelillinen mediakasvatust materiaali, joka löytyy PIKI-kirjastojen verkkosivuilta. Kirjatti on suunnattu esi- ja alakouluryhmille ja verkkomateriaalina se on käytettävissä missä vain. https://piki.verkkokirjasto.fi/web/arena/kirjatti/-/asset_publisher/CuZ2/content/kirjatin-mediamatka

3.1.2 Aineisto

Lähetin aineistonhankintakysymyksen yhteensä 22 vastaajaehdokkaalle, yhtä monta kumpaakin kehyskertomusvaihtoehtoa. Vastauksensa palautti 20 henkilöä niin, että kehyskertomus A:n saaneista kaikki palauttivat vastauksen, mutta kehyskertomus B -vaihtoehdon saaneista yhdeksän henkilöä palautti vastauksen. Vastaajien kirjoittamat tarinat etenivät johdonmukaisesti ja vastausviesteistä huomasin, että tehtävänanto oli ollut ymmärretty hyvin. Kyselyä kommentoitiin melko vähän. Kaksi vastaajaa piti tehtävää hankalana, mutta muuten sitä kuvailtiin mielenkiintoiseksi, moniulotteiseksi ja pohdintaa herättäväksi. Yksi vastaajista piti kysymystä haastavana ja hieman erilaisena kuin oli odottanut, mutta uskoi kuitenkin selviytyneensä. Vastausten saatteissa pohdittiin, että luetun kehyskertomuksen uutinen saattaa joskus tulla todeksi, tai pidettiin siitä, että tehtävänanto oli uudenlainen. Oma tekstiään vastaajat kommentoivat esimerkiksi dystopiaksi, raapusteluksi, lyhyeksi ja ytimekkääksi tai rönsyileväksi mutta omantyylliseksi vastaukseksi. Vastauksista syntyi mielikuva, että kaikki vastasivat tosissaan myös silloin, kun tekstissä pilkahteli huumoria. Koska aineiston tarinat on kirjoitettu tekstinkäsittelyohjelmalla tai suoraan vastauksena sähköpostiin, käsialan tulkitsemisen ongelmia ei ollut.

Taulukko 2. Vastaustarinoiden pituudet sanoina laskettuna

Vastauksen pituus	Kehyskertomus A	Kehyskertomus B	Yhteensä
Alle 100 sanaa			3
100–200 sanaa			5
200–300 sanaa			5
Yli 300 sanaa			7
Yhteensä	11	9	20

Vastauksissa olevien tarinoiden pituudet⁵⁷ vaihtelivat 69 sanan ja 449 sanan välillä. Yksikään vastaus ei silti erottunut joukosta pituutensa puolesta, vaan tarinat jakautuivat melko tasaisesti neljään ryhmään, jotka on jaoteltu sadan sanan välein. Silti voi huomata, että vastaajat olivat taipuvaisia kirjoittamaan mieluummin hieman pidempään kuin lähettämään aivan lyhyen vastauksen. Jos katsoo vastausten pituuksia kehyskertomuksittain, erityisesti kirjastojen säilymisestä kertova kehyskertomus A sai vastaajat kirjoittamaan keskimäärin pidemmän tarinan. Kaikki vastaukset välittivät selkeästi kirjoittajan oman näkemyksen kehyskertomuksen kuvaamasta tilanteesta.

⁵⁷ Vastausten pituuteen ei ole laskettu mukaan taustatietokysymyksiä.

Vastauskirjeitä lukiessa huomio kiinnittyi ensimmäisenä siihen, että lähes kaikissa vastauksissa välittyi vahva tunnelma sekä selkeästi vastaajien asenne kirjastojen tulevaisuuteen. Se välittyi lähes kaikissa viesteissä positiivisina tai negatiivisina ilmauksina ja hyvän tai rankan tulevaisuuden tunnelma saattoi pysyä yllä vastauksessa alusta loppuun. Osassa vastauksista oli mukana sekä negatiivinen että positiivinen tunnelma esimerkiksi niin, että kirjastojen lakkauttamisesta kertoneen kehyskertomuksen saanut vastaaja kirjoitti ensi synkkäsävyisen kuvauksen siitä, mikä johti viimeisenkin kirjaston lakkauttamiseen ja sen jälkeen toisen kappaleen, jossa hän painokkaasti kuvasi niitä toimenpiteitä, joilla avulla alun synkän tulevaisuuden kaltaisesta tilanteesta välttyään. Vaikka kehyskertomuksetkin on kirjoitettu niin, että ne ovat selkeästi joko negatiivinen tai positiivinen versio kirjaston tulevaisuudesta, vastaajien kertomukset eivät välttämättä toistanee kehyskertomuksen myönteistä tai kielteistä visiota suoraan.

Taulukko 3. Vastauksista välittyvä tunnelma kehyskertomuksittain jaoteltuna.
Numerot kertovat kappalemäärän.

Kehyskertomus	Positiivinen tunnelma	Negatiivinen tunnelma	Positiivisia ja negatiivisia piirteitä	Neutraali tunnelma	Yhteensä kpl.
A Kirjastot säilyvät	3	2	4	3	12
B Kirjastot lakkautetaan	2	5	1	-	8
Yhteensä kpl.	5	7	5	3	20

Kaikissa vastauksissa olivat lievästi enemmistönä ne, joissa tunnelma oli selkeän negatiivinen. Yhtä paljon oli sellaisia vastauksia, joissa oli sekä positiivisia että negatiivisia sävyjä tai joiden tunnelma välittyi positiivisena. Kehyskertomuksen vire ei siis itsestään selvästi siirtynyt vastaukseen. Sekä positiivinen että negatiivinen kehyskertomus saattoi johtaa tekstin ankeaan tunnelmaan ja tylyyn tulevaisuuskuvaan. Sama toistui vielä selvemmin positiivisen orientaation saaneiden kohdalla, siitä kehkeytyvä tarina oli joko negatiivinen tai positiivinen tai sisälsi kummankin sävyisiä piirteitä.

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa käyn läpi elämysmenetelmällä kootun aineiston analysointiprosessin tuottamia tuloksia, kun taustalla on kolme näkökulmaa: mediakasvatus, yleinen mediankäyttö ja sen muuttuminen sekä kirjaston tehtävät yhteiskunnan palveluna ja mediakasvatuksen toimijoina. Olen etsinyt aineistosta selkeitä teemoja, joista osa on toistuvia ja osa tulee esiin yksittäisissä vastauksissa. Etsin näkökulmaa siihen, mitä vastauksissa kerrotaan kirjastojen tulevaisuudesta sekä siihen, millaisia kirjaston ja mediakasvatuksen tehtäviä aineistosta tulee esiin. Teemoittelua ja sen taulukointia hyväksi käyttämällä olen lopuksi tyypitellyt kummankin kehyskertomuksen yleisimmistä teemoista koostuvat tyypilliset vastaukset. Elämysmenetelmän ideologiaa seuraten olen pyrkinyt lukemaan vastauksia eläytyen. Olen tulkinnut, inspiroitunut, saanut vaikutteita ja jatkanut ajatuksia mahdollisista tulevaisuuksista. Omaa eläytymistäni on helpottanut se, että vastauksista huokuu heittäytyminen, leikkiin mukaan lähteminen. Suurimmasta osasta vastauksia välittyy selkeästi, millaisessa tunnelmassa kirjastojen mahdollista tulevaisuutta on pohdittu. Osassa vastauksia se on myös tuotu sanoin esiin:⁵⁸

Aineistoesimerkki 3:

Kylläpäs tuntui pahalta vatsanpohjassa... (2B)

Tuohon dystopiaan voimme valitettavasti vielä joutua... (4B)

Tulevatpa lakimuutokset ja resurssien parannukset myöhään, vasta 2035!... (8A)

Ekaksi tulee mieleen, että olen silloin jo eläkkeellä! ☹️ Kauhean vaikea kuvitella että tämä olisi totta... (10A)

Kerronnan tyyli voi olla totinen tai huvittunut, ja kehyskertomuksen kuvitteellinen uutinen on saattanut myös hätkähdyttää. Vastaajien sanoittamat tuntemukset ovat vastausten alussa kuin johdantoina niihin ajatuksiin, joita kehyskertomus on herätellyt (aineistoesimerkki 3). Myös itse vastaukseksi kirjoitetussa tarinassa voi olla hyvinkin voimakas tunnelma. Esimerkkinä tästä ovat

⁵⁸ Aineistolainausten perässä oleva koodi kertoo vastauksen saapumisjärjestyksen (1-20) ja kehyskertomustyyppin (A tai B). Ks. Kehyskertomukset luku 3.2, 54–55.

seuraavat kolme katkelmaa (aineistoesimerkit 4 ja 5) saman kehystarintyyppin eli B-ryhmän kertomusten joukosta. Aineistoesimerkin 4 tulevaisuudessa ei mene hyvin sen enempää ihmisillä tai valtiolla kuin kirjastollakaan. Ylipäättään koko yhteiskunnassa on suuria ongelmia. Kuntatalouden heikkeneminen ajaa viranomaiset vuosien väsytystaisteluun aktiivisia kirjaston puolustajia vastaan, ja tarkoituksena on saada kirjastotoimi lakkautettua. Lopulta ihmiset alkavat luovuttaa taistelussa kirjastojen puolesta ja siirtyvät vähitellen muualle, pois kirjastosta. Kirjastot alkavat käydä tarpeettomiksi, ja lopulta niiden käyttö käytännössä estetään kansalaisilta.

Aineistoesimerkki 4:

Samalla supistettiin kaupunginkirjastoja, joista tehtiin kunnan monitoimitiloja niin, että varsinaiseen kirjastokäyttöön jätettiin muutama huone kellarikerroksessa tai muussa sen verran hankalassa paikassa, etteivät ihmiset enää löytäneet perille. Tai vaikka olisivat löytäneetkin, eivät päässeet sisään, sillä aukioloaikoja oli pitänyt supistaa. (7B)

Aineistoesimerkki 5:

Elämme vuotta 2035 ja tietoyhteiskunta on täysin digitalisoitunut. Kaikki palvelut ja tieto löytyvät sähköisistä tietopankeista ja Internetistä (niin sanottu Internet 4.0), johon jokaisella Suomen asukkaalla on pääsy. Pääsyn varmistaa jokaiselle asukkaalle heidän asuntoihinsa integroitu digitaalinen seinätaulu, joka tottelee myös äänikomentoja. (1B)

Kirjastot ovat siirtyneet täysin verkkoon ja aineisto on muuttunut e-muotoon, jolloin kirjastoalan henkilökunta työllistyy tietoverkossa ja töitä voi tehdä vaikka kotoa käsin. (2B)

Kaikkein valoisimmissa visioissa (aineistoesimerkki 5) tietoyhteiskunnan kehitys tuottaa kansalaisille hyvinvointia. Kaikki palvelut on siirretty verkkoon, ja monilla on apunaan tietoon liittyvä henkilökohtainen digitaalinen avustaja. Kirjasto on pystynyt muuntautumaan aikaan sopivaksi, ja kirjastoammattilaisille on varattu arvostettu rooli tiedonhallinnan ydinosajina. Sama vastaus saattoi myös sisältää kaksi erilaista visiota, joista toinen oli kirjoitettu kehyskertomuksen johdattamana ja toinen kertoi vastaajan omat toiveet kirjastoimen kehityksestä. Osassa vastauksista yksi kertomus sisälsi sekä positiivisia että negatiivisia elementtejä. Näissä tarinoissa oli usein kyse siitä, että eriarvoistavaan yhteiskuntaan oli kehittynyt vahva syrjäytymisen vaara. Tässä ympäristössä kirjasto oli saanut roolin toimia yhteiskunnallisten ongelmien vastapainona tarjotessaan kaikille avoimen paikan, jossa kansalaisten on mahdollista löytää omalle elämälle merkityksellistä toimintaa.

4.1 Kirjastojen lakkauttamisen ja selviytymisen teemat

Aineiston kattavaksi yleistemäksi hahmottui yhteiskunnassa tapahtuva muutos. Sen kautta selittyvät suurelta osin kehyskertomusten uutistarinat niin kirjastotoimen lakkauttamisesta kuin säilymisestä ja laajenemisestakin. Muutoksen perusteemat puolestaan liittyvät joko yhteiskunnan rakenteisiin tai tekniseen kehitykseen, digitalisoitumiseen.⁵⁹

Taulukko 4. Teemana yhteiskunnallinen muutos.

Kehyskertomus	A	B	
Vastausten teemoja	Kirjastot säilyvät	Kirjastot lakkautetaan	Mainittu yhteensä
Eriarvoistuva yhteiskunta ja vähenevät resurssit – kirjasto ei selviydy	-	3, 5, 7, 9, 18	5
Eriarvoistuva yhteiskunta, kirjasto säilyy muuttuneena	6, 11, 12, 17, 14, 19, 20	-	7
Digitalisoitunut yhteiskunta, kirjasto ei selviydy	-	1, 5, 18	3
Digitalisoitunut yhteiskunta, kirjasto säilyy muuttuneena	10, 11, 12, 13	2, 4	6
Kirjasto säilyy, kun siihen resursoidaan ja palvelut pysyvät kiinnostavina	8, 15, 16	-	3

Kaiken kaikkiaan yleisimpiä teemoja olivat ne, joihin sisältyi ajatus eriarvoisesta tai eriarvoistuvasta yhteiskunnasta: se mainitaan 12 vastauksessa. Kirjastotoimen jatkumista tai päättymistä selitettiin digitalisaatioon liittyvillä teemoilla toiseksi eniten, yhteensä yhdeksässä vastauksessa. Aineistossa erottui omaksi ryhmäkseen vielä kolmen vastauksen joukko. Niissä ei niinkään painotettu muutosta, vaan teemaryhmää yhdisti ajatus pitkäkestoisesta ja suunnitelmallisesta kehittämisestä. Kirjastojen olemassaolo jatkuu hyvinkin 2030-luvulle, mutta sen edellytyksenä on päättäjien myönteisyys ja pidemmän aikaa jatkunut resursoinnin kasvattaminen. Koko sen ajan kirjastojen palvelut on onnistuttu pitämään yleisöä kiinnostavina ja kirjastoissa on säilynyt oman työn arvostus. Tähän päästään joko keskittämällä palvelut oleelliseen eli laadukkaan kirjallisuuden esille tuomiseen tai pelottomalla asenteella, jossa toimitaan aktiivisesti eri asiakasryhmien kanssa ja ideoidaan uusia palvelukokeiluja.

⁵⁹ Taulukoissa on esitetty vastausten teemoja ja niiden lukumääriä kehyskertomusten mukaan jaoteltuina. Yhdessä vastauksessa on voitu selittää kehyskertomuksessa annettua tilannetta yhden tai useamman teeman kautta.

Yhteiskunnalliset muutokset vastaajien kertomuksissa johtivat joko siihen, että kirjastot eivät muutoksista selviytyneet, tai siihen, että kirjastotoimi selviytyi niin, että siinä itsessäänkin tapahtui muutoksia. Muutoksen perusteemoilla, yhteiskunnan rakennemuutoksilla tai digitalisaatiolla on yhteys siihen, minkä kehyskertomuksen vastaajat olivat saaneet. Taulukosta 4 hahmottuu hyvin, miten suoraan kehyskertomuksen kielteinen tai myönteinen tulevaisuusvisio siirtyy vastaajien kertomuksiin, kun vastauksissa käsitellään tilannetta yhteiskunnan rakenteissa tapahtuvana muutoksena ja eriarvoistumisen kannalta. Kun kirjastotoimen kerrotaan selviytyvän yhteiskunnan rakenteellisesta muutoksesta omaa toimintaa muuttamalla, oli vastaajilla luettavanaan kehyskertomusversio A, jossa kirjastot jatkavat toimintaansa. Vastaavasti kun kehyskertomus B tuotti vastauksia, jotka liittyivät yhteiskunnan rakenteisiin, niissä edettiin kehyskertomuksen suuntaan ja kerrottiin kirjastojen toiminnan loppumisesta. Sen sijaan vastaukset asettuvat hieman eri tavoin, kun selittävänä teemana on käytetty digitalisaatiota: B-kehystarina kirjaston sulkemisesta jatkui vastauksissa ja niissä kerrottiin kirjastotoimen päättyvän, mutta kun vastauksen teemana oli ajatus kirjastotoiminnan jatkumisesta digitalisoituneessa yhteiskunnassa, inspiraationa saattoi olla yhtä hyvin A- kuin B-kehystarina. Silloin siis kehystarina kirjastojen sulkemisesta sai vastauksessa toisenlaisen lopun, jossa kirjastopalvelut kuitenkin jatkuivat. Toisin sanoen kukaan A kehystarinan saanut ei kirjoittanut kirjastopalveluiden lopullisesta päättymisestä, mutta B-kehystarina tuotti kertomuksia sekä kirjastotoimen päättymisestä että niiden jatkumisesta.

4.1.1 Kirjastotoimen lakkauttamiseen liittyviä teemoja

Kirjastojen sulkemiseen johtaneiden syiden keskeisimmät teemat liittyvät kolmeen muutokseen, joilla oli vaikutusta koko yhteiskuntaan ja neljäs vastauksista löytynyt teemojen ryhmä liittyi ekologisuuteen. Ensimmäiset muutosteemoista liittyivät eriarvoistumiseen, joka oli johtanut tai johtamassa luokkayhteiskunnan syntymiseen. Toiseen ryhmään kuuluivat ne teemat, jotka liittyivät julkisten palveluiden heikentymiseen tai alasajoon. Selkeästi omaksi tyhmäkseen erottuivat myös sellaiset teemat, joissa tuotiin esiin digitalisaation vaikutuksia. Samanlaisia teemojen ryhmät nostettiin esiin myös sellaisissa vastauksissa, joissa kirjastot kyllä säilyivät, mutta niiden tarjoamien palveluiden laatu oli laskenut jyrkästi.

Taulukko 5. Kirjastojen sulkemisen liittyviä teemoja.

Kehyskertomus	A Kirjastot säilyvät	B Kirjastot lakkautetaan	Mainittu yhteensä
Vastausten teemoja			
Eriarvoistunut yhteiskunta johtaa kirjastojen sulkemiseen	-	3, 5, 7, 9	4
Vähenevät resurssit johtavat kirjastojen sulkemiseen	-	3, 7, 9	3
Digitalisaatio johtaa kirjastojen sulkemiseen	13	1, 2, 5, 18	5
Ekologiset syyt johtavat kirjastojen sulkemiseen	11	1, 2, 18	4

Vastauksia, joissa kuvailtiin jyrkän luokkayhteiskunnan ja sosiaalisen eriarvoistumisen seurauksia, oli yhteensä neljä (taulukko 5). Kevyimmilläänkin eriarvoistuminen aiheutti kansalaisille vaikeuksista pysytellä mukana yhteiskunnan muutoksissa, mutta synkimmät tulevaisuuden visiot kertovat esimerkiksi yhteiskunnasta, jossa poliittinen radikalismi on nousussa, perheet voivat huonosti ja jossa työttömien ja köyhän kansanosan määrä kasvaa selvästi (aineistoesimerkki 6).

Aineistoesimerkki 6:

Vuodesta 2020 yhteiskunnassa on näkynyt huolestuttavia merkkejä ihmisten pahoinvoinnista. Lapsiperheiden pahoinvointi, huostaanotot ja perhesurmat ovat lisääntyneet, työttömyysluvut kasvaneet, valtaosa nuorista aikuisista ovat joko työttöminä tai uudelleen koulutuksessa pahasti velkaantuneina. Syrjäytyminen on ongelma, jota ei ole saatu ratkaistua pakollisista työpajoista ja motivaatiokursseista huolimatta. Yhteiskunta on jakautumassa jyrkästi ja luottamus päättäjiin on mennyt lopullisesti. Ääriyhmät houkuttelevat äänestäjiä, vaalikampanjoissa polttoaineena on viha ja päämääränä syyllisen löytäminen. (6A)

Seurauksena tulee olemaan eriarvoisuuden lisääntyminen, kaikilla ei ole varaa hankkia luettavaa mistään muualta, varsinkin lapset ja vanhukset kärsivät päätöksestä. Eriarvoisuus lisääntyy eikä hyvä sujuva lukutaito ole enää itsestään selvyys läheskään kaikille. (9B)

Vastauksissa kuvattiin, kuinka vakava yhteiskunnan eriarvoistuminen ja luokkayhteiskunnan kehittyminen vaikuttaa kunnallisiin palveluihin. Sen seurauksena erityisesti alempia yhteiskuntaluokkia hyödyttävälle kirjastolaitokselle ei välttämättä ole enää sijaa - kahdessa vastauksessa eriarvoistumisesta seuraa kirjastojen lakkauttaminen kokonaan. Osassa vastauksia kirjastolaitos on muuttunut palveluiltaan hyvin erilaiseksi nykyiseen verrattuna, tarjolle on tuotu muun muassa asiakkaille räätälöitäviä kohdennettuja palveluita, joista peritään maksu.

Yhteiskunnassa tapahtuvan eriarvoistumisen mukanaan tuomat ongelmat näkyvät lisäksi esimerkiksi niin, että peruskoulu on eriytetty kahteen osaan, maksulliseen ja ilmaiseen. Maksukykyiselle väestönosalle suunnatulla puolella on parempi opetus ja paremmat opetusvälineet ja kaiken kaikkiaan paremmat resurssit. Kaikille avoimen maksuttoman peruskoulun puolella opetuksella ei pystytä takaamaan esimerkiksi elämässä pärjäämiseen riittävän lukutaidon oppimista. Kahtia jakautunut peruskoulu johtaa kansan lukutaitoisuuden alenemiseen. Kirjastoille annetaan tehtäväksi tukea heitä, jotka maksuttoman peruskouluopetuksen jäljiltä tarvitsevat tukea ja lisäopetusta. (Aineistoesimerkit 6 ja 7.)

Aineistoesimerkki 7:

Tuloerot ovat kasvaneet niin huomattavasti, että kansa on kirjaimellisesti jakautunut osiin: huonompiosaiset, jotka eivät meinaa pärjätä enää kotiteknologian kanssa tai kotirobottien kanssa. Hyväosaiset ovat palkanneet omia apulaisia, jotka hoitavat tekniikan kotona. (20A)

Vastauksista kuvastuu näiden teemojen kautta yhteiskunta, jossa yleinen huono-osaisuus lisääntyy samalla, kun parempiosaiset kansalaiset elävät omaa etuoikeutettua arkeaan. Päättäjät etääntyvät kansasta ja toimivat vastoin kansalaisten tahtoa. Tavalliset kotitaloudet ovat yhä vähävaraisempia, eikä kaikissa perheissä ole mahdollista hankkia esimerkiksi tietotekniikan käyttötaitoja ja tietoliikenneyhteyksiä. Se puolestaan lisää syrjäytymistä ja eriarvoistumista entisestään ja johtaa tilanteeseen, jossa osa ihmisistä ei pysty käyttämään verkkoon vietyjä julkisia palveluita tai muita verkkoaineistoja. Toisaalta vastauksissa on kiinnitetty huomiota tilanteeseen kirjastojen näkökulmasta: jos kansalaisilla ei ole varaa hankkia koteihinsa tietotekniikkaa, negatiivinen kehitys voikin lisätä kirjastonkäyttöä siinä tapauksessa, että kirjastoihin on varattu asiakkaille sähköisen viestinnän välineitä ja opastusta niiden käytössä.

Aineistoesimerkki 8:

Poliittinen ilmapiiri on muuttunut vielä radikaalimmin kuin nyt voisi aavistaa. Oikeistolainen, yksilökeskeinen ajatusmaailma on vallannut Suomen: kulttuurilaitokset ja ilmaiset palvelut ovat vaakalaudalla. (3B)

Lisäarvosta onkin tullut vallitsevan politiikan sekä yhteiskunnallisen osallistumisen perusmittayksikkö, eikä lisäarvoa tuottamattomilla kansalaisilla ole sananvaltaa tai mahdollisuuksia mielipiteensä esittämiseen julkisessa keskustelussa. (5B)

Kaikki alkoi kuntatalouden heikkenemisestä. Jotain oli tehtävä, seinistä nyt ainakin karsittava. Ensin menivät sivukirjastot. Se oli väsytystaistelu. Vuosi vuoden jälkeen viranomaiset nostivat sivukirjastojen lakkauttamisen esityslistoilleen, ja kuntalaiset

pistivät kampoihin. Vuosi vuodelta yhä harvempi, tosin. Sitkeimmät palasivat ruttuisine kyltteineen, järjestivät hiljaisia mielenilmauksia ja keräsivät adresseja, mutta moni väsyi. Useimmat väsyivät. (7B)

Aineistoesimerkki 8:n katkelmat ovat poimintoja niistä vastauksista, joissa kirjastotoimen lakkauttamisen syyksi oli nimetty resurssien väheneminen. Heikon taloudellisen tilanteen ja määrärahojen leikkaamisen taustalle mainittiin joko koko kuntatalouden romahtaminen tai sen kerrottiin johtuvan päätöksistä, joilla kuntien talous oli tarkoituksella ajettu alas. Näissä vastauksissa syyksi nostettiin poliittinen peli ja siihen liittyvä päätöksenteko, jossa ei kunnioiteta kansan toiveita. Luonnonsuojeluun ja ekologisiin näkökulmiin liittyviä teemoja nimettiin perusteluksi sinällään, mutta ne saattoivat olla myös lisänä, tukemassa jonkin toisen teeman vaikutusta. Ekologisuus otettiin esiin myös hyötyjen näkökulmasta: jos kirjastojen toiminta loppuu, se vähentäisi painettujen kirjojen kustantamista – josta seuraisi se, että paperin käyttö vähenisi ja metsät säästyisivät.

Aineistoesimerkki 9:

Kirjastolaitos ei pystynyt uudistumaan riittävästi tietoteknisen muutoksen mukana. Tiedonhankinta siirtyi vuosituhaten vaihteessa yhä enemmän verkkoon: ensin väheni tietokirjojen lainaaminen ja lukeminen, myöhemmin myös kaunokirjallisuutta alettiin käyttää sähköisenä erilaisilla päätelaitteilla ja kirjaston merkitys tiedon ja kirjallisen viihteen tarjoajana menetti merkitystään... Kirjastoalan ammattilaisten koulutus ja osaaminen vanheni, henkilöstön ikääntymisen myötä. Koulutus oli hankittu aikana, jolloin tietoyhteiskunta ei ollut vielä kehittynyt nykyiseen muotoonsa ja täydennyskoulutusta alalla ei juurikaan rahoitettu yhteiskunnan taholta. Kirjastot yritti jossakin määrin pysyä mukana kilpailussa muun muassa lisensoimalla lainattavaksi myös sähköistä aineistoa, mutta eivät pärjänneet kaupallisten toimijoiden nopeudelle ja tarjonnan laajuudelle. (18B)

Teknologian kehitykseen ja digitalisaatioon kirjastojen tulevaisuutta selittävinä teemoina liittyi useammin kielteisiä kuin myönteisiä vaikutuksia (ks. taulukko 4). Kun digitalisaatio esitettiin kirjastojen olemassaoloa uhkaavana ilmiönä, syyksi ei niinkään nimetty teknologian kehitystä tai innovaatioita sinänsä, vaan se, että kirjastot eivät lopulta onnistu pysyttelemään digitaalisen kehityksen tahdissa (aineistoesimerkki 9). Toinen näkökulma digitalisaation kielteisistä vaikutuksista kirjastoille tuli esiin niissä vastauksissa, joissa kuvailtiin lähes kaiken siirtyneen verkkoon – tiedon, opetuksen, median, lukemisen – eikä kirjastopalveluille sen jälkeen ole enää tarvetta yhteiskunnassa. Kirjastojen työntekijöiden kannalta kirjastojen katoaminen voi pahimmillaan johtaa uudelleenjärjestelyihin, joissa työtä kyllä on yhä tarjolla, mutta kirjastoalan osaamisella ei ole minkäänlaista käyttöä. Entiset kirjastoammattilaiset siirretään oppimishaasteisten

henkilökohtaisiksi avustajiksi tai hoitamaan siivousroboteille hankalat siivouskohteet elämyskeskuksissa, joita on rakennettu kirjastoilta vapautuneisiin tiloihin.

Aineistoesimerkki 10:

Käsitys kirjastoista kirjojen säilytys- ja lainauspaikkana vanhentui ja myös informaatioalan ammattilaisten työnkuva muuttui. Kirjastot integroituivat paikkakuntien kulttuuri- ja opetustoimintaan ja informaatioalan ammattilaiset toimivatkin keskeisinä monialaisina asiantuntijoina. Kirjastolaitoksen lakkauttaminen liittyikin juuri tähän ilmiöön. Kirjastolaitosta ei enää ole, mutta tieto on yhä tärkeä osa kaikkien kansalaisten arkea. (1B)

Osassa digitalisaation avulla kirjastojen lakkauttamista selittävistä vastauksista kielteisen kehystarinan johdattamana kerrotaan kirjastotoimen päättymisestä, mutta tilanne käännetään positiiviseksi (aineistoesimerkki 10). Vaikka kirjastoon aiemmin liittyneitä palveluita lakkauttamisten jälkeen oli löydettävissä vain virtuaaliympäristöissä, kirjastotoimi ja kirjastoammattilaiset löysivät yhteiskunnassa uuden, merkityksellisen paikkansa. Kun kirjastojen työntekijät ensin toimivat 2020-luvulta lähtien tehokkaasti mukana digitalisoimassa aineistoja verkkoon ja järjestämässä tietomassaa helposti haettavaksi, lopulta tietoverkkoon siirtyvät aineistojen ja tietosisältöjen mukana myös kirjastoalalta jääneet työpaikat ja palveluita aina tapahtumatoimintaa myöden eikä fyysisille kirjastorakennuksille ollut enää käyttöä.

4.1.2 Kansalaisyhteiskunnan aktiivinen tukija - kirjaston selviytymisen teemat

Kirjastopalvelujen säilymistä pohdittiin vastauksissa monesta näkökulmasta. Osassa vastauksista lähdettiin siitä, missä palvelut tulevaisuudessa voisivat sijaita. Vaikka kehyskertomuksissa ei ollut mainittu, mistä tilasta kirjasto poistuu tai missä kirjastojen toimintaa jatkossa olisi tarjolla, kaikki A-kehyskertomukseen vastanneet mielsivät toiminnan jatkuvan fyysisissä kirjastorakennuksissa (taulukko 6). Lisäksi vastauksissa muistutettiin kirjastoauton palveluiden tarpeellisuudesta keskusta-alueiden ulkopuolella.

Taulukko 6. Teemoja siitä, missä kirjastopalveluita tulevaisuudessa tarjotaan

Kehyskertomus Vastausten teemoja	A Kirjastot säilyvät	B Kirjastot lakkautetaan	Mainittu yhteensä
Kirjastopalvelut ovat siirtyneet tietoverkkoon	-	1, 2, 5, 18	4
Kirjastopalveluita on edelleen saatavilla kirjastorakennuksissa	6, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20	4	12
Kirjastojen palveluita ei ole missään muodossa tarjolla	-	3, 7, 9	3

Kirjastojen lakkauttamisesta kertonut B-kehyskertomus sen sijaan tuotti vaihtelevampia palveluiden sijaintiin liittyviä vastauksia. Niissä kerrottiin esimerkiksi kirjastotoiminnan päättymisestä kokonaan tai palvelujen siirtämisestä pois kirjastorakennuksista. Visioissa,⁶⁰ joissa fyysiset rakennukset tyhjennetään, vapautuneisiin tiloihin sijoitetaan joitain muita kansalaisille suunnattuja palveluita, ne on voitu luovuttaa esimerkiksi asukastiloiksi tai kunnallisiksi monitoimitiloiksi. Jos kirjastopalveluita ei tässä kohtaa lopeteta kokonaan, tarpeellisin tai soveltuvien osa palveluista voidaan yhdistää jonkin toisen toimijan palveluihin

Aineistoesimerkki 11:

Muistona entisenlaisista kirjastotiloista jokainen kansalainen voi pukea päälleen virtuaalilasit ja klikata itsensä digitaaliseen kirjastotilaan. Erityisesti entisenlaisten kirjastotilojen aikakautena kasvaneet kokevat tämän monesti miellyttäväksi tavaksi etsiä tietoa – virtuaalisesta hyllystä. (1B)

Jos esittämäsi tulevaisuudenkuva toteutuu, itse kannatan painettujen kirjojen säilömistä edes joihinkin maanalaisiin valtaviin labyrintteihin. Koskaan ei voi olla varma, milloin sähköinen tietoyhteiskunta romahtaa. (4B)

Kirjastopalveluiden lakkauttamista pohtivissa vastauksissa yleisin palveluiden sijaintiin liittyvä teema kertoo toiminnan siirtämisestä täysin verkkopalveluiksi. Virtuaalisten kirjastojen etuina mainitaan ekologisista teemoja (ks. myös s. 73), sekä taloudellisia näkökulmia. Vuokratuloja ei ole eikä kirjastotilojen ylläpitoon muutenkaan kulu varoja ja siksi työntekoon liittyvistä kustannuksista saadaan säästöä. Kun työympäristö etätyötä tekevällä työntekijällä voi olla sähköisellä alustalla tai internetissä, hän voi työskennellä vakituisesti esimerkiksi kotoa käsin. Fyysistä kirjastotilaa yhä kaipaaville – työntekijöille tai asiakkaille - voidaan rakentaa virtuaalimaailma, jossa on edelleen

⁶⁰ Lukumääräisesti tähän liittyi runsas neljännes vastauksista eli 7/20.

mahdollista kokea kirjojen selailu ja tietojen etsiminen hyllyillä olevasta kirjallisuudesta. Vastauksissa muistutetaan verkkoon siirtyneen kirjastotoiminnan ja kirjallisen kulttuurin uhkasta: sähköön jakeluun voi tulla pysyvä este. Pitäisi siis muistaa sähköverkon ja sähköön tuottamisen riskit ja huolehtia jollakin tavalla siitä, että fyysiset kappaleet kirjoista säilyvät kaikissa tilanteissa. (ks. aineistoesimerkki 11).

4.1.3 Muutoksen teemat kirjastojen tulevaisuudessa

Aineistoesimerkki 12:

Haluaisin nähdä kirjaston merkittävänä toimijana yhteiskunnassa myös tulevaisuudessa. Yhteistyö eri toimijoiden, koulujen, hoitolaitosten ja median, mutta myös yritysmaailman kanssa on tärkeää. On fakta, että kirjaston on muututtava ja ennakoluulottomasti kehitettävä palveluitaan. Kirjastot voisivat hyötyä yhteistyöprojekteista ja innovatiivisista hankkeista. Kumppaneita tulisi etsiä aktiivisesti. Myös kirjastoalan koulutusta olisi uudistettava. Tieto- ja viestintätekniinen osaaminen, hanketyö, viestintä ja markkinointi ovat asioita, joita kirjastoalalla tarvittaisiin. Ihmisten, mm. päättäjien mielikuva kirjastosta on usein perinteinen ja tämä mielikuva pitäisi pystyä haastamaan. Tarvitaan rohkeita äänitorvia ja vaikuttajia mukaan tukemaan kirjastojen olemassaoloa. (18B)

Muutoksen teemat olivat aineistossa varsin hallitsevia: noin puolet vastaajista mainitsi muutoksen tai uudistumisen pohtiessaan kirjastojen tulevaisuutta 20 vuoden kuluttua. Kirjastojen selviytymisen keskeinen teema, muutos, tuodaan esiin monelta kannalta, kehittämisen tarve koski kertomuksissa niin kirjastoverkon rakennetta, organisaatiota ja johtajuutta kuin kirjastotoiminnan palvelukokonaisuutta, tavoitteita, sisältöä, menetelmiä tai johdon asennoitumista työntekijöihin. Vastaajat ottivat kantaa myös alan koulutuksen uudistamiseen. (Aineistoesimerkki 12; taulukko 7).

Tarve saada muutoksia toteutumaan on niin suuri, että se ei välttämättä tapahdu itsestään. Sen edellytyksenä on, että päättäjien huomio saadaan käännettyä kirjastojen asialle: vastauksissa kerrotaan kirjastotyöntekijöiden menevän jopa lakkoon kirjastojensa puolesta. Uudistumisen tueksi tarvitaan kampanjointia ja rohkeita puolestapuhujia, sitkeää työtä ja järjestelmällistä asian esiin tuomista, jotta päättäjien tuki kirjastoille saadaan varmistettua tasaisesti kasvavaksi ja pysyväksi. Vastauksissa mainittiin kirjastojen julkisuuskuvan merkitys kirjastojen asemalle yhteiskunnassa: muutokset eivät toteudu niin kauan kuin vallalla oleva vanhakantainen ja puutteellinen julkisuuskuva ja ihmisten vanhat mielikuvat kirjastosta saadaan päivitettyä.

Taulukko 7. Teemoja, jotka liittyvät kirjaston muuttumiseen ja kirjastojen keskeisiin tehtäviin vuonna 2035.

Kehyskertomus Vastausten teemoja	A Kirjastot säilyvät	B Kirjastot lakkautetaan	Mainittu yhteensä
Uudenlainen kirjastoverkosto	6, 8, 10, 14, 15	-	5
Kirjastopalveluiden uudistaminen	6, 8, 10, 15, 17, 19, 20	1, 13	9
Kirjastoalan koulutuksen uudistaminen	12, 14, 15	18	4
Keskeistä kiinteä yhteistyö tai yhdistyminen muuhun toimintaan	6, 10, 15, 19, 20	1, 4, 13, 18	9
Keskeistä asiakaslähtöisyys, osallistaminen	6, 15, 19	-	3
Keskeistä kansalaisten yleisneuvonta	12, 14, 15, 17, 20	1, 2, 18	8
Keskeistä laaja tiedon ja tiedonhallinnan asiantuntijuus	6, 11, 14, 15, 17	1, 2, 4	8
Keskeistä moniammatillisuus ja monipuoliset työnkuvat	14, 15, 20	1	4

Vastauksissa kuvattu muutos tai uudistaminen lähtee jo kirjastoalan koulutuksesta, jossa muun muassa it-osaaminen, viestintä ja markkinointi sekä pedagogiset taidot tulisivat osaksi kirjastoammatillista koulutusta (ks. taulukko 7). Kirjastotyössä jo oleville työntekijöille tarvitaan jatkuvaa täydennyskoulutusta. Suurin muutosta mukanaan tuova tekijä vastaajien kertomuksissa oli se, että tulevaisuudessa kirjaston ei nähty enää olevan erillinen palvelu vaan kirjastotoimi tekee kiinteästi yhteistyötä tai jopa integroituu muiden toimijoiden kanssa. Valtaosa yhteistyökumppaneista on muita kunnallisia palveluita, mutta mahdollisena pidettiin myös sitä, että kirjastotoimi kehittyy kohti yleisten ja tieteellisten kirjastojen sulautumista ja kirjastot ja media lähentyvät ja ainakin osittain liittyvät yhteen. Tärkeänä pidettiin lisäksi sitä, että julkisen ja yksityisen sektorin toimijat löytävät hyvän tavan toteuttaa yhteistyötä.

Valtakunnallisen kirjastoverkon uudelleen organisoinnin teema löytyi viidestä vastauksesta ja niissä kaikissa vastaajat olivat saaneet pohdittavakseen A-kehyskertomuksen (ks. taulukko 7). Uusi kirjastoverkosto voisi esimerkiksi muodostua nykyistä suuremmista perus- ja lähikirjastoista, joista peruskirjastoja rakennettaisiin vain muutama koko maahan ja niiden tehtävänä olisi säilyttää sekä

peruskokoelma että harvinaisuuksia. Peruskirjastot toimisivat tilauskirjastoina ilman suoraa asiakaspalvelua. Kuntalaisten lähellä olevien kirjastojen kokoelmat olisivat valikoidumpia ja kooltaan selvästi pienempiä kuin kokoelmat peruskirjastoissa. Lähikirjastojen kokoelmia uudistettaisiin jatkuvasti, jotta ne pysyisivät ajankohtaisina, virkeinä ja houkuttelevina. Lähikirjastoissa tulisi olla monipuoliset neuvontapalvelut. Ne toimisivat kansalaisia opastavina tukipisteinä ja tekisivät laajasti yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Erityisen tärkeänä pidettiin sitä, että kirjastojen uudistetut palvelut suunnitellaan kaikkia käyttäjäryhmiä varten.

Aineistoesimerkki 13:

Lasten kirjastotyö on laajentunut iltapäivätoimintaan ja kuntien lapsi- ja nuorisotyöntekijät ovat tiiviissä yhteistyössä kirjastojen kanssa. Pienten lasten vanhemmat käyttävät kirjastoja avoimen päiväkodin tapaan, tila on valmiina ja kirjaston työntekijät tarjoavat ohjelmaa satutuntien, lorupajojen ja vauvajumpan muodossa. Lastenosastojen viereen on luotu yleisiä oleskelutiloja, joissa järjestetään mm. päiväkahvitilaisuuksia, tuolijumppia ja lauluhetkiä. (6A)

Koko kulttuurisektori hakee uusia toimintamuotoja ja uutta roolia kansalaisyhteiskunnan aktiivisena tukijana ja pidän erittäin mahdollisena, että työväenopistojen, museoiden, kulttuurilaitosten ja kirjastojen roolit osin yhdistyvät. Tällaisessa tilanteessa kirjastojen lakkauttaminen ei ole ikävä uutinen, jos ja kun sitä seuraa uudenlainen kulttuuritoiminnan renessanssi. Yhdistymisen kautta kulttuuritoiminta voi nykyistä paremmin keskittää vaikuttavuuttaan ja resurssejaan ja toivottavasti saavuttaa nykyistä suurempia tuloksia. (13B)

Tulevaisuuden kirjaston ajateltiin monessa vastauksessa tekevän yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. Julkiselta sektorilta kirjastojen kumppaneiksi nimettiin tavallisimmin kulttuuri- ja opetusalan toimijoita sekä sosiaali- ja terveystalouksista erityisesti päivähoito, nuorisotyö ja vanhustenhuolto, hoitolaitokset ja sosiaalityö. Kun byrokraattiset rajat poistuvat, asioista päättäminen helpottuu kuntien toimialojen kesken. (Aineistoesimerkit 13 ja 14.)

Aineistoesimerkki 14:

Julkkiset palvelut ja muut ihmisille hyvinvoinnin ja elämisen kannalta olennaiset palvelut ja toiminnot ovat siirtyneet verkkoon. Kelassa, asunnonvuokraustoimistossa, verotoimistossa, pankissa, sosiaalitoimistossa, tullissa, matkatoimistoissa ei ole ketään, joka auttaisi ihmistä asioimaan tai käyttämään palveluita. Ihmiset tulevat ymmällään ja hädissään kirjastoon, kun asioiminen ei onnistu eikä palveluntarjoajaa tavoita. Kirjastosta on tullut ainoa paikka, josta saa puolueetonta ja ilmaista apua. (12A)

Varovaisen kokeilun jälkeen moniammatillinen työskentely on tullut osaksi kirjaston arkea, jonka kautta palvelut ovat lähellä kunnan asukkaita. Huolta aiheuttaneet kansalaisten tukipalvelut löytyvät saman katon alta ja asiakaslähtöisyys on parantunut huomattavasti. (15A)

Yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa ja yhteen sulautuneisiin kumppanuuksiin liittyy vahvasti myös teema kirjastotyön monipuolistumisesta (ks. aineistoesimerkit 14 ja 15; taulukko 7). Työntekijät kuvataan moniosaajina, monialaisina asiantuntijoina ja henkilökuntaan haetaan taitajia useilta eri ammattialoilta. Monista muutoksista vuosikymmenet säilyvälle kirjastolle on ominaista aktiivisuus, avarakatseisuus ja se, että kirjasto on hyvin resursoitu. Useiden yhteistyökumppaneiden vuoksi kirjasto toimii myös yleisopastuspisteenä, josta voi saada neuvoja esimerkiksi verojen, vakuutusten tai pankkiasioiden hoidossa sekä kysymyksiin, joita jatkuvasti uusiutuva teknologia tuo tullessaan: kirjastoissa autetaan esimerkiksi älyvaatteisiin liittyvissä ongelmissa.

Aineistoesimerkki 15:

Tämän kaiken keskellä kirjastot ovat pysyneet pienenä, mutta vakaana instituutiona. Työttömien määrän lisääntyessä kirjasto ja asiakkaat ovat ideoineet ja luoneet kaikkia hyödyttäviä palveluja. Kaikkien palvelujen idea on avoimuus ja ilmaisuus. Kirjasto on säilynyt sinä matalan kynnyksen paikkana, josta ketään ei käännytetä pois. Kävijätutkimukset osoittavat kirjaston tärkeän roolin ihmisten arjessa ja selviämisessä. Kirjasto on tilana ja konseptina yhdistävä tekijä, se tuo ihmisiä yhteen positiivisemmin kuin ainaiset mielenosoitukset. Keskustelutilaisuuksia ja asukasfoorumeita järjestetään säännöllisesti ja kuka tahansa saa tuoda huolensa asialistalle. (6A)

Monet työntekijät siirtyivät yleisistä kirjastoalan tehtävistä erityistehtäviin, jonka seurauksena alan sisäinen dialogi monipuolistui ja tiivistyi tuntuvasti. Myös johtaminen uudistui. Uudet johtajat alkoivat johtaa luovasti ja antoivat työntekijöilleen tilaa ja vapautta. Uudet ajatukset johtivat nopeasti tekoihin. Ulkopuoliset, tavalliset kansalaiset ja kirjaston asiakkaat ja myös kirjaston ei-käyttäjät alkoivat nähdä kirjaston roolin merkityksellisempänä. (19A)

Tulevaisuuden visioissa kirjastoalalla on osattu osallistaa asiakkaita (taulukko 7, aineistoesimerkki 15). Kun kokoelmalähtöisyydestä on siirrytty palvelu- ja asiakaslähtöisyyteen, käyttäjät otetaan mukaan kirjastojen toimintaan tilojen ja palveluiden suunnittelusta lähtien. Asiakkaiden antamiin palautteisiin reagoidaan myöhemminkin herkästi ja toimintoja muutetaan tilanteiden mukaan. Kirjastot toimivat erityisesti paikkoina, jotka kokoavat kansalaisia toimimaan yhdessä. Pajat ja verstaat sekä paikallistoiminnan ja kansalaistaitojen tukeminen tarjoavat asukkaille mahdollisuuksia luoda ja toteuttaa itseään sekä osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa uudella tavalla. Kokeileva asenne tuottaa innovaatioita myös koko kirjastojen toimialalla. Se edellyttää uudenlasta, luovaa johtamista, joka antaa henkilökunnallekin tilaa ja vapautta tehdä ja kokeilla.

Kaiken muutosajattelun rinnalla vastauksissa otettiin kantaa myös nykyhetken kirjastopalveluihin ja pohdittiin, mitä niistä kannattaisi säilyttää tulevaisuuden kirjastoissa ja mitä taas joutaisi pois. Näissä teemoissa kirjastojen säilymistä ennakoiva kehyskertomus A johti hieman useammin kirjoittamaan

nykykirjaston hyvistä piirteistä kun taas kirjastojen lakkauttamisesta lähteneissä vastauksissa eli B-vastauksissa kommentoitiin niitä puolia, joita ei pidetty säilyttämisen arvoisina. Sekä kannatettavia että karsittavia nykykirjastojen ratkaisuja nostettiin esille seitsemässä vastauksessa. (Ks. aineistoesimerkit 15 ja 16.)

Aineistoesimerkki 16:

... että teknistä taitoa ei tarvita enää parinkymmenen vuoden päästä, sen sijaan tarvitaan nimenomaan tiedonhaun ja tiedonhallinnan ammattilaisia, heitä jotka näyttävät asiakkaille mistä sieltä vimpaimen uumenista tietoa löytyy. (14A)

Kirjastot tulevat säilymään ja säilyttämään arvonsa perustehtävänsä myötä. Tärkein tehtävämme on tarjota kirjallisuudesta kiinnostuneille ihmisille rauhallisen ja miellyttävän paikan. (16A)

Tulevaisuuden kirjastossa kantavina teemoina haluttaisiin edelleen säilyttää kirjastojen vaativa ja yhä merkittävämmäksi tuleva rooli laaja-alaisena tietoasiantuntijana ja tiedonhallintataitojen opastajana. Tärkeänä pidettiin myös kirjastoammattilaisten kirjallisuuteen liittyvää asiantuntemusta ja kansalaisten lukuharrastusta tukevaa roolia, tiedon järjestämistä helposti saataville, tietoliikenneyhteyksien tarjoamista ja niihin liittyvää opastusta sekä käytön maksuttomuutta, puolueettomuutta sekä muuta yhdenvertaisuutta tukevaa toimintaa – mutta ennen kaikkea kirjaston haluttiin edelleen säilyvän tasa-arvon tilana.⁶¹ (Aineistoesimerkki 16.)

Aineistoesimerkki 17:

... itsepalvelukirjastojen huomattiin tarjoavan kyllä tiloja ja aineistoja, mutta opastuksen ja ohjauksen merkitys korostui. Asiakkaat eivät löytäneet runsaasta tarjonnasta etsimäänsä ja sosiaalinen kanssakäyminen väheni siten, että kirjastotiloja ei pidetty enää yhtä kutsuvina kuin aikaisemmin. Tämän takia vakinaisen, ammattitaitoisen henkilökunnan määrää ollaan nyt lisäämässä huomattavasti. (17A)

Nyt meneillään oleva buumi tekee monista kirjastoista miehittämättömiä lainaamoita ja kirjavarastoja. Asiakkaiden omatoimisuuden odotus on liian kova, pelkkä tila ei aina riitä. Toki avoimen, yhteisen tilan olemassaolo on joillekin kovin tärkeää, mutta toisille se tuo turvattomuuden tunteen, jos palveluihmistä ei ole siellä tavattavissa. (11A)

Osassa vastauksista määriteltiin, mistä kirjastojen toiminnassa pitäisi luopua, jotta ne säilyisivät yhteiskunnan palveluna: nykykirjastosta voitaisiin luopua: kokoelmalähtöisestä kirjastokulttuurista sekä itsepalvelukirjastoista (aineistoesimerkki 17). Kirjavarastomaisen kirjaston nähtiin

⁶¹ Kirjaston tasa-arvoa ylläpitävänä tai lisäävänä paikkana mainitsi seitsemän vastaajaa. Viisi näistä vastauksista liittyi kirjastojen säilymisestä kertovaan kehyskertomukseen A.

vastauksissa olevan vanhanaikaista ja sen sijaan kirjastoilta pitäisi vaatia aktiivisempaa roolia uusien palveluiden esille tuomisessa. Omatoimikirjastojen itsepalvelun toimivuus puolestaan nähtiin harhana, sillä asiakkaat eivät ole niin omatoimisia kuin itsepalvelua kehitettäessä oli kuviteltu. Kirjastopisteet, joissa ei ole vakituisesti henkilökuntaa paikalla, määriteltiin vastauksissa kirjastoiksi, joista on karsittu neuvontatyö sekä aineistojen sisältöjä avaava tehtävä. Molemmat ovat tehtäviä, jotka ovat pitkään olleet tärkeitä nykyisessä kirjastotyössä. Kirjastoa kirjakokoelman säilyttäjänä ja itsepalvelutoimintaa vastustettiin yhtä lailla kummastakin kehyskertomusryhmästä.

Aineistoesimerkki 18:

Kirjastot on nähty ratkaisuna alempien yhteiskuntaluokkien kouluttamiseen ja auttamiseen arjessa. Kirjastolaki käsittää kirjastojen velvollisuuden avustaa ja auttaa ilmaista peruskoulua käyvien kansanosien arjessa. Terveystieteiden huollon ajanvaraukset, verotoimistot, sosiaalipalvelut on kaikki yhdistetty kirjaston toimialaan. Jokaisen omiin älyvaatteisiin ja älylaitteisiin saa myös apua kirjastosta.

Kirjasto on myös alkanut myydä räätälöityjä palveluja niitä haluaville. Ylemmälle keskiluokalla ja yläluokalla on varaa ostaa räätälöityjä kirjastopalveluja mutta alempi keskiluokka ja huonompiosaiset ovat yhä laajemmin kirjastojen toiminnan piirissä. (20A)

Aineistoesimerkki 18 kuvastaa hyvin elämysmenetelmän vastaajilleen sallimaa tulkinnanvapautta. Kirjastolaitoksen säilyminen tulevaisuuden yhteiskunnassa on kehyskertomuksia suunnitellessa ajateltu positiivisena kehyskertomustyyppinä verrattuna siihen, että koko toimiala lakkautetaan. Vastaajat ovat kuitenkin kirjoittaneet kertomuksiinsa myönteisiä ja kielteisiä sävyjä, olipa lähtökohtana kumpi kehyskertomustyyppi tahansa. Selvimmin saman aiheen pitäminen hyvänä tai ikävänä kehityksenä näkyy, kun vastauksissa kerrotaan tulevaisuudesta, jossa kirjastopalveluita on yhä olemassa vaikkakin erilaisena kuin nyt. Kielteinen kokonaiskuva leimaa vastausta esimerkiksi silloin, kun tulevaisuuden kirjaston tehtäväkenttää kuvataan tavalla, joka luo mielikuvan levottomasta ja kiireisestä työympäristöstä, jossa pääasiassa selvitetään kansalaisten moninaisia ongelmia. Kun samasta teemasta välittyy positiivinen tunnelma, kehitys kuvataan odotettuna ja tarpeellisenä. Kirjastotyöntekijöiden halukkuus hakea kumppanuuksia eri aloilta kertoo avoimesta asenteesta ja kirjastotoimen tarttuminen uusiin haasteisiin nähdään osoituksena rohkeudesta ja innovointikyvystä. Kansalaisten auttaminen mitä erilaisimmissa ongelmissa nähdään sekin positiivisena monipuolisuutena ja koko kirjastotoimen tai opetus- ja kulttuurisektorin tasolla arvostetaan monialaisen työyhteisön kehittämistä.

4.2 Mediaan ja mediakasvatukseen liittyvät teemat

Aineistoesimerkki 19:

Digitaalisessa maailmassa monilla ihmisillä on myös oma personoitu tietoon liittyvä personal trainer-avator, joka voi toimia uusien tietojen ja taitojen opettajana ja arvioijana, metalukutaitojen kouluttajana ja oppaana tiedon maailmaan. (1B)

Kirjastoissa aineiston ja tilojen lisäksi personoidun tiedonhallinnan ohjaamisen tarpeet ovat käytännössä loppuneet, kun erilaiset verkon ja lisätyn todellisuuden palvelut osaavat ennustaa tiedontarpeet sekä muokata sisällön haun, esittämisen ja kontekstualisoinnin henkilökohtaisella tasolla. (5B)

Futuristisimmissä vastauksissa kaikki tietoon liittyvä on siirretty verkkoon. Kirjastojen ei tarvitse huolehtia tiedonhallintataitojen ohjaamisesta, sillä kansalaisilla on käytössään henkilökohtainen virtuaaliopastaja, joka avustaa teknologian käytössä. Se pystyy paitsi etsimään tietopankkien uumenista toivotut tiedot myös arvioimaan ne, joten tarjolla on aina lähdekriittisesti varmennettu tieto. Lisäksi virtuaaliopas, tiedonhallinnan avator, pystyy jopa ennakoimaan käyttäjänsä tulevat tiedontarpeet (aineistoesimerkki 19). Näissä visioissa ei enää ole tarvetta erillisille kirjasto- tai tietopalveluille, eikä sen enempää mediakasvatuksen osaajille.

Aineistoesimerkki 20:

Tiedon tuottaminen ja koostaminen tapahtuvat nykyään yleensä yhteisöllisesti eikä enää niinkään yksittäisten kirjailijoiden toimesta. Tämä on muuttanut myös esimerkiksi novellien ja romaanien luonnetta, sillä lukijalla on nykyään valtaa tehdä päätöksiä juonenkäänteiden suhteen ja tuotokset voivat ilmentyä kullekin lukijalle erinäköisinä. (1B)

Uusia kirjaston palveluja ovat mm. omakustannepaja, jossa asiakkaiden tieto- sekä kaunokirjallisuutta arvioidaan ryhmien avulla ja taitto- sekä paino onnistuvat talkootyöllä ja pienillä kustannuksilla. Myös sähköiset julkaisukanavat yleistyvät ja kirjasto on kyennyt tekemään tämänkin väylän helpommaksi asiakkailleen. (6A)

Vaikka vastauksissa tulevat mainituiksi pelit, Internet 4.0 ja verkon suoratoistopalvelut, valtaosa medioihin liittyvästä pohdinnasta keskittyy kirjoihin ja lukemiseen tai kirjallisuuden tuottamiseen ja julkaisutoimintaan, joihin kirjastojen tulevaisuus kytkeytyy (aineistoesimerkki 21). On voitu kertoa, että koko julkaisutoiminta ylipäättään on muuttunut tai kertoa, että muutos liittyy erityisesti aineiston sähköistymiseen. Kun e-kirjojen kustannusmäärät kasvavat, painettu kirjallisuus alkaa vähentyä. Mitä suuremmasta muutoksesta on kyse, sitä nopeammin kirjastojen fyysiset kirjakokoelmat alkavat rappeutua – lopulta fyysisten kirjojen kustantaminen ei enää ole järkevää. Sähköinen kirjallisuuden

tuottaminen tuo vielä mukanaan ominaisuuksia, joita painetussa tekstissä ei ole. Kirjallisuus muuttuu, kun tulee esimerkiksi uusia tekstilajeja ja lukeminen muuttuu, sillä sähköisiä julkaisualustoja käytettäessä lukija voi ohjailta tekstin etenemistä. Aineiston sähköistyminen ja printtikirjojen katoaminen voi johtaa kirjastotoiminnan lakkauttamiseen – mutta muitakin mahdollisuuksia on. Julkaisu- ja kustannusalan murroksesta kehittyä vielä uudenlainen, yhteisöllinen kirjallisuuden tuottamisen tapa. Se liittyy niin tiedon koostamiseen kuin kaunokirjallisten tuotosten kirjoittamista. Jos kirjasto on valmis muuttumaan, se voi olla tässä mukana ja tukea kansalaisten omaa median tuottamista tarjoamalla asiakkaille tilat ja työpajat, joissa voi tehdä omakustennekirjoja yhdessä toisten kanssa. Kirjastojen palveluihin liitetään silloin myös edullinen kirjapaino sekä väylät kirjallisuuden julkaisemiseen sähköisillä alustoilla.

Taulukko 8. Mediakasvatukseen liittyviä teemoja kehyskertomuksittain.

Kehyskertomus Vastausten teemoja	A Kirjastot säilyvät	B Kirjastot lakkautetaan	Mainittu yhteensä
Personoidut teknologiset ratkaisut ja digitaalinen opas	-	1, 5	4
Lukutaidot – kirjasto opastaa	8	9	2
Tiedonhallintataidot – kirjasto opastaa ja tarjoaa tiedonlähteet	11, 14, 15, 17	1, 2, 4, 18	8
Mediataitoja kirjastosta	6, 17	4, 13	4
Kirjallisuuden ja tiedon yhteisöllinen tuottaminen	6	1, 19	3

Vain visio kansalaisten digitaalisista tiedonhallinnan opastajista liittyy yhteen kehyskertomustyyppiin: siitä kertoneet vastaajat ovat saaneet luettavakseen B-kehyskertomuksen. Muuten kirjastojen mediakasvatukseen liittyvissä teemoissa (taulukko 8) ei voi havaita keskittymistä kehyskertomustyypeittäin. Taulukosta huomaa hyvin, kuinka keskeisiä tietoon liittyvät teemat kirjastovisioissa ovat: tiedon järjestäminen ja löydettävyyden lisääminen, tiedonhallintataidot ja erityisesti tiedon luotettavuuden varmistaminen asiakkaan toiveiden mukaan nähdään tulevaisuudessa entistä tärkeämmäksi. Yksi tulevaisuuden kirjastojen mediakasvatuksen teemoista liittyy tasapuolisesti kaikille avoimena olevaan kirjastoon. Sen mukaan kirjastojen mediakasvatukselle on olennaista, että ohjausta on tarjolla juuri silloin, kun sille on tarvetta. Erityisen merkittävää palvelu on silloin, kun epätasa-arvoistavassa yhteiskunnassa ei kaikille pystytä

tarjoamaan kotoa tai koulusta hyviä lähtökohtia oppimiselle. Kirjastojen mediataitojen opastuksella, kuten muillakin kirjastopalveluilla, paikataan sitä kuilua, joka yhteiskunnassa voi syntyä oppimisen mahdollisuuksiin kansalaisten välille.

Taulukko 9. Mediakasvatuksen teemat tarinoissa ja vastaajien omassa työssä. Taulukkoon on merkitty mainintakertojen määrät.

Vastausten teemoja	Tarinassa mainittu	Omassa työssä	Mainittu yhteensä
Lukutaidot yleensä	2	4	6
Informaatiolukutaito (tiedonhallinta, tiedonlähteet)	8	10	18
Medialukutaito	4	12	16
Pelilukutaito	-	2	2
Sisältöjen avaaminen (satutunnit, vinkkaus yms.)	1	3	4
Tekniset käyttötaidot	2	8	10
Yhteisöllinen tuottaminen (tieto, kirjallisuus, verkkosisällöt)	3	2	5
Kansalaisten tukeminen, kansalaistaidot	7	-	7
Kirjastonkäytön opastus	-	2	2
Yhteensä	27	43	70

Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikki kertoivat olevansa työssään tai opiskeluissaan tekemisissä mediakasvatuksen kanssa vastaamisen hetkellä (taulukko 9). Kolme vastaajaa kertoi lisäksi tekevänsä mediakasvatukseen liittyviä oppimateriaaleja. Vastauksissa esiintyy jokin mediakasvatusteema yhteensä 70 kertaa, runsas kolmannes niistä liittyy tulevaisuudesta kertoviin tarinoihin ja kaikki loput kuvaavat vastaajien omia työtehtäviä. Jos tulevaisuudet toteutuisivat, ensimmäisenä kirjastojen perinteisistä pedagogisista palveluista saattaisi pudota kirjastonkäytön opetus: se mainittiin vain kahdessa vastauksessa ja niissäkin se liittyi kuvaukseen vastaajan omista työtehtävistä. Vaikka kirjaston palveluiden käyttämisen osaaminen voidaan lukea omiin tiedonhallintataitoihin kuuluvaksi,

ehkä kirjastonkäytön opetuksen keveneminen esimerkiksi kirjastopalveluiden esittelyksi on jo tätä päivää eikä niinkään tulevaisuutta ja kertoo palveluista, jotka on onnistuttu kehittämään helpommiksi käyttää. Myös pelilukutaito, joka mainitaan omana työtehtävänä, jäi kokonaan ilman mainintoja vastaajien kertomuksissa.

Aineistoesimerkki 21:

Kirjastojen tarjoama mediakasvatus koetaan nykyään helposti lähestyttävänä, epäformaalina ja sitä on oltava tarjolla asiakkaan lähellä silloin, kun sitä tarvitaan. (17A)

Vastaajien omiin työnsisältöihin verrattuna yksittäisten mediakasvatukseen liittyvien toimien visiointi kirjastojen tulevaisuudessa jää vaimeaksi. Se on kiinnostavaa, sillä mediakasvatuksen tarvetta tulevaisuuden yhteiskunnassa ei kiistetä ja se mainitaan myös hyvin käytettynä palveluna (aineistoesimerkki 21). Kansalaisten tukeminen ja aktiivisen kansalaisuuden mahdollistaminen on teema, joka on vain tulevaisuudenvisioissa – sitä ei ole mainittu omissa työnkuville eikä toisaalta ole sen tarkemmin määritelty, mihin aktiivisen kansalaisuuden tukemisella viitataan. Sen voisi olettaa tarkoittavan esimerkiksi sellaisia vastauksissa esille tulleita palveluita kuten maksuttomasti tarjottavia tietoliikenneyhteyksiä kirjaston koneilta, digitaalisten taitojen tukemista tai esimerkiksi tilojen tarjoamista paikallistoiminnan käyttöön. Merkittävin kirjastojen mediakasvatuksellinen tehtävä vastaajien luomissa tulevaisuuden visioissa liittyy kuitenkin tietoon. Lähtien siitä, että kirjastoissa voidaan tarjota tukea uudenlaiselle, yhteisölliselle tiedon koostamiselle, kirjastoissa turvataan kansalaisten pääsy tiedonlähteille ja opastetaan tiedonhallintaa liittyvissä taidoissa. Informaatiolukutaito, johon on luettu myös esimerkiksi tiedonhallintataidot, tiedonhaun opetus tai kriittinen tiedonhaku, sekä medialukutaito mainitaan selvästi useammin, kuin muut mediakasvatukseen liittyvät teemat. Kolmas erityisesti tulevaisuudenvisioihin liittyvä teema on aiemmin jo mainittu kirjaston tuki oman median tuottamiselle.

4.3 Tyypitellyt tarinat tulevaisuuden kirjastosta

Tarinoiden tyypittelyn tarkoitus on tarjota sisällöllinen yhteenveto sekä aineiston teemoista että niistä visioista, joita kuviteltu uutinen kirjaston uudesta noususta tai maan viimeisimmän kirjaston sulkemisesta sai vastaajat tuottamaan. Lähdin liikkeelle aineiston jakaneista perusteemoista, joilla vastauksissa selitettiin kirjastolaitoksen kehitystä: eriarvoistuva yhteiskunta ja digitalisaatio.

Kahdessa ensimmäisessä tyypitellyssä tarinassa kirjaston palvelut ovat edelleen olemassa. Valitsin niiden näkökulmiksi kirjaston selviytymisen ja kokosin otsikoiden alle yleisimmin esiintyneitä mutta otsikkoon sopivia teemoja Ensimmäiseen tyypiteltyyn tarinaan olen valinnut lähtökohdaksi eriarvoistuvan yhteiskunnan, jossa kirjaston palvelut säilyvät, mutta niissä tapahtuu muutoksia.

Tyypitelty tarina 1: Eriarvoistunut yhteiskunta, jossa kirjasto säilyy muuttuneena

2020-luvun poliittinen valtataistelu kiristi julkisten palveluiden resursseja. Kun samalla työttömyystilanne synkkeni, kansan jakautuminen hyvin toimeentuleviin ja syrjään jääviin voimistui vuosi vuodelta. Julkinen sektori jakoi toimintansa tehokkaaseen maksulliseen osaan ja kevyemmin toimivaan kansanpalveluun. Kansankirjaston kohdalla tämä kuitenkin tarkoitti toiminnan uudistumista ja elpymistä. Sen lisäksi, että kirjastot jatkoivat sanataiteen, tiedonhallinnan ja mediakasvatuksen keskuksina, niissä ryhdyttiin tekemään monipuolista yhteistyötä alueiden muiden toimijoiden kanssa ja esimerkiksi perhe-, opetus-, nuoriso- ja vanhuspalvelut toimivat useimmiten samassa kompleksissa kirjastojen kanssa. Kansankirjastoista on tullut koko kansan keskuksia, joissa on tiloja tehdä, järjestää foorumeita ja tapahtumia ja myös olla miellyttävässä ympäristössä kaikessa rauhassa. Moniammatillisesta toimialasta tuli niin vahva, että valtaapitävien oli käytännössä pakko turvata sen palvelujen resurssit ja sujuva kehitys.

Toinen rakennettu tarina lähtee liikkeelle digitalisoitumisesta. Täydellisenä muutoksena se tarkoittaisi kaikkien viranomais- ja muidenkin palveluiden siirtymistä internetiin. Kuntiin ja erityisesti kaupunkeihin jää paljon tiloja käytettäväksi muuhun toimintaan.

Tyypitelty tarina 2: Digitalisoitunut yhteiskunta, jossa kirjasto säilyy muuttuneena

Vuoteen 2035 mennessä yhteiskunnan digitalisointi on viety loppuun ja kaikki viranomaispalvelut, tietovarannot, valtaosa taide- ja kulttuurituotannosta ja viihdepalveluista on viety verkkoon ja samalla sinne on siirtynyt suuri osa työpaikoista. Lähes kaikilla kansalaisista on kotonaan helppokäyttöiset mutta tehokkaat älylaitteet, joiden avulla työskentely ja palveluiden käyttämien onnistuu vaivatta. Kun kirjastopalvelutkin ovat verkossa, vanhoja kirjastorakennuksia on monin paikoin muutettu asukkaiden suosimiksi yhteistoimintatiloiksi, joihin on rakennettu erilaisia paja-alueita ja kohtaamisen paikkoja. Kirjastotyö on muuttunut ohjaavaksi toiminnaksi. Kun tieto ja sanataide ovat sähköisessä muodossa ja niiden koostaminen tehdään yhteisöllisesti, kirjaston tietotyöntekijä ohjaa pätevien tiedonlähteiden äärelle ja tarvittaessa opastaa kansalaisten omia faktantarkistusprosesseja. Sanataiteen ja tarinantuotannon puolella kirjastotyöntekijä neuvoa ohjelmien ja välineiden käyttöä, innostaa kokeilemaan ja tukee tuotannon edistymistä aina tuotosten julkaisuun saakka. Virtuaalikirjasto tekee kiinteää yhteistyötä muiden julkisten ja yksityisten palveluiden kanssa.

Kolmannessa tyypitellyssä tarinassa teemat liittyvät kirjastopalveluiden lakkauttamiseen ja olen kerännyt siihen koosteen kielteisimmistä näkökulmista. Taustalla on sekä digitalisoituminen että luokkayhteiskunnan rakenteet ja eriarvoistuminen. Kenellekään ei näiden teemojen kautta käy hyvin.

Tyypitelty tarina 3: Yhteiskunta, josta kirjastojen palvelut lakkautetaan kokonaan

Tietoyhteiskunnan digitalisoituminen lisäsi entistä enemmän yhteiskunnan jakautumista. Osa väestöstä pystyy kustantamaan itselleen ja perheilleen opastusta, tukea ja aina uusia, yhä helpommaksi päivitettäviä laitteita. Heille ei tuota ongelmia saada oma ääni kuuluville ja pysyä nopeasti muuttuvan teknologian vauhdissa. Kun käytännössä kaikki palvelut on siirretty internetiin, syrjään jää vain, jos ei ole liittynyt verkon yhteisöihin. Kaikki muut ovatkin mukana, mutta se osa kansasta, jolla ei ole laitteita, jää näistä asioista syrjään. Alaperuskoulun kurssit käymällä oppii kyllä lukemaan ja laskemaan, mutta muuten tilanne on hankala. Osa on onnistunut kokoamaan kierrätyslaitteista toimivia tietokoneita, mutta sen jälkeen, kun kirjastot suljettiin eivätkä kirjastojen tietokoneet ole enää käytössä, asiat ovat huonontuneet nopeasti. Kansanliikkeet ovat järjestäneet mielenosoituksia, mutta uudessa eduskunnassa vallassa olevat radikaalipuolueet ovat vain jatkaneet kansanpalvelujen romuttamista. Viimeksi kansalaisopistojen työntekijät siirrettiin entisten kirjastotyöntekijöiden kanssa puhtaanapito- ja vartiointitehtäviin.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen tällä tutkielmallani halunnut osallistua keskusteluun siitä, mikä on mediakasvatuksen rooli nykykirjastojen toiminnassa ja mihin suuntaan sitä on mahdollista kehittää. Varsinainen tutkimuskysymykseni oli, millainen rooli mediakasvatustoiminnalla on tulevaisuuden kirjastoissa. Kysymyksen voisi asettaa niinkin, onko kirjastoilla tulevaisuutta ja minkälainen sija mediakasvatuksella siinä voisi olla. Tutkielmani taustalla ovat havaintoni siitä, miten kirjastoissa ensin vähitellen omaksuttiin ajatus mediakasvatuksesta ja siitä, että kirjastot ovat mediakasvatuksen toimijoita. Sen jälkeen kirjastojen mediakasvatustyötä ei kuitenkaan ole kehitetty suunnitelmallisesti koko maan tasolla: toiminta on epätasaista ja joskus sinänsä tärkeä digitaalisen syrjäytymisen ehkäiseminen vaikuttaisi olevan ainoa näkökulma mediakasvatukseen. Minkälaisia mahdollisuuksia tai uhkia kirjastojen kehitykseen tulevaisuudessa voi liittyä ja minkälaisena kirjastot voisivat tuoda mediakasvatuksen kansalaisten ulottuville. Näkökulmani on ajassa etenevä, olen hakenut taustaa tutustumalla kirjaston, mediakasvatuksen, mediankäytön ja kirjastojen mediakasvatuksen kehitykseen kohti tätä päivää ja edennyt siitä pohtimaan tulevaisuuksia aineistoni avulla. Se on kerätty elämysmenetelmän avulla, soveltaen menetelmää sosiaalisen median ympäristössä. Vastaajat saivat pohdittavakseen kehystarinana kirjaston tulevaisuuteen liittyvän uutisen, noin puolella uutisessa kerrottiin kirjastojen saavan lisää resursseja laajentuneen toiminnan vuoksi ja toisessa uutisessa kerrottiin kirjastotoimen lakkauttamisesta. Vastaajilta kysyttiin myös muun muassa sitä, minkälaista mediakasvatusta he mahdollisesti itse tekevät työssään. Kyselyyn vastasi 20 henkilöä, joka on elämysmenetelmällä kerätylle aineistolle sopiva määrä.

Aineistosta vahvoina välittyvät tunnelmat, olipa kyse synkästä tai valoisasta tulevaisuuden visiosta, kuvastavat hyvin sitä, että kirjasto on vastaajille tärkeä paikka ja sen tulevaisuus paitsi kiinnostaa myös huolestuttaa heitä. Samanlainen huoli on heijastunut myös esimerkiksi siitä julkisesta keskustelusta, jossa on pohdittu kirjastojen tarpeellisuutta varsinkin digitalisaation myötä ja sähköisten aineistojen tultua kirjastokäyttöön. Kerron johtopäätösten aluksi yhteenvedonomaaisesti tutkielmani päätulokset ja sen jälkeen avaan näitä päätelmiä ja kuvaan niitä laajemmin.

Päätulokset tuovat esiin kirjastojen tulevaisuuteen liittyviä uhkia ja mahdollisuuksia sekä päätelmiä mediakasvatuksen roolista kirjastoissa.

- Mediakasvatus ei ole kadonnut kirjastoista. Sitä tosin ei enää välttämättä kutsuta mediakasvatukseksi, vaan se on siirtynyt osaksi eri toimintoja. Se tuo niihin lisäksi yhden pedagogisen näkökulman perustelemaan toimintaa.
- Kirjaston mediakasvatusta voidaan edelleen lähestyä lukutaitojen kautta, erityisen tärkeitä sisältöjä ovat peruslukutaidon tukeminen sekä informaatiolukutaito ja medialukutaito. Kirjastojen mediakasvatuksen tasapuolinen toteutuminen edellyttää koulutusta sekä yhteisten linjausten laatimista.
- Kirjastojen mediakasvatukselle on tarvetta myös tulevaisuudessa: se on yhteiskunnan keino tuoda mediakasvatus kaikkien ulottuville ja siltä vaaditaan laaja-alaisuutta ja reagointikykyä nopeasti uudistuvan median ja teknologian ilmiöiden rinnalla.
- Kirjasto ei ole irrallinen toimija vaan sidoksissa sekä omaan historiaansa ja kirjastotyön perinteeseen että ympäristöönsä ja kulloiseenkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen.
- Suurin uhka kirjastopalveluiden säilymiselle kehittyvä tilanteessa, jossa yhteiskunta eriarvoistuu ja kirjastojen resursseja vähennetään toistuvasti. Digitalisoituminen muuttuu uhkaksi vasta silloin, jos kirjastotoimi ei pysy mukana teknisen kehityksen tahdissa.
- Kirjastotoimen selviytymiskeinoista tärkein on muutos. Sitä edellyttää niin koulutuksen, tehtävien kuin organisaationkin uudistamista. Kokoelmalähtöistä palvelusta ollaan siirtymässä asiakaslähtöisyyteen ja yhteisöllisyyteen. Kirjastot tekevät kiinteää yhteistyötä tai jopa yhdistyvät muiden toimijoiden kanssa.

Minkälainen rooli mediakasvatuksella on tulevaisuuden kirjastoissa? Tämän tutkimuksen valossa voi tukeutua visioon, jossa tulevaisuudessakin yhteiskunta tarjoaa kirjastopalveluita jossakin muodossa, vaikka monia nykyisin tuttuja palveluita olisi uudistettu. Samoin voi väittää, että kirjastopalveluna tarjotun mediakasvatuksen tarve ei katoa, vaan päinvastoin, niin teknologian kehitys kuin yhteiskunnalliset muutokset asettavat työlle uusia tehtäviä. Toiminnalta vaaditaan ketteryyttä ja laaja-alaisuutta niin, että asiantunteva ote ulottuu sekä nopeasti uudistuvan median ja että teknologian ilmiöihin. Kirjaston kautta yhteiskunta pystyy tuomaan mediakasvatuksen lähelle kansalaisia. Kyse on myös yhdenvertaisuudesta: kirjastojen mediakasvatus tasaa yhteiskunnallista epätasa-arvoa jo sillä, että maksuttomat yhteiset tilat ovat helposti saavutettavissa. Lisäksi kirjaston kautta on

mahdollista tavoittaa eri-ikäiset ja -taustaiset kansalaiset, myös he, joilla ei ole yhteyksiä mihinkään oppilaitokseen tai työpaikkaan. Tosin aina on kyse mahdollisuudesta, eikä kukaan ole visioinut kirjastonkäyttöpakkoa; jos perusasteen ja keskiasteen opiskelijat voi ainakin periaatteessa tavoittaa koulun ja oppilaitosten kautta, aikuisväestön tavoittamiseen ei ole selkeää oikotietä. Tässä tulosten ajatus siitä, että kirjaston mediakasvatuksen tulee olla saatavilla tarvittaessa, on hyvä. Kirjastoissa tulisi varmistaa jo rekrytoinnissa se, että henkilökunnalla on riittävästi mediakasvatusosaamista.

Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että puitteet mediakasvatuksen säilymiselle osana kirjastojen palveluita ovat kunnossa: visioissa ovat olemassa sekä kirjastopalveluita tuottava organisaatio että vahvoja perusteluita kirjaston mediakasvatukselle. Tulevaisuudenvisioissa on kuitenkin ristiriitaa: mediakasvatukselle annettiin vahvoja syitä, joista mediakasvatuksen tarpeen saattoi ennakoida säilyvän tai jopa kasvavan tulevaisuudessa. Itse toteutuksen kuvaaminen kuitenkin puuttui tai oli paljon laimeampaa. Suurimman uhkan sille, että jatkossa kirjastopalveluihin todella sisältyisi laadukas ja suunnitelmallinen mediakasvatus, näyttäisi muodostavan tämän hetken hajanainen ja epätasapuolinen tilanne: toisaalla mediakasvatuksesta on paljon kokemusta, sen parissa on tehty harkittua yhteistyötä esimerkiksi päiväkotien ja koulujen kanssa, löydetty hyvät käytännöt ja ennen kaikkea toimintaa on näillä kokemuksilla kehitetty eteenpäin. Toisaalla taas mediakasvatusta ei tehdä nimeksikään tai osaaminen on sitoutunut yksittäisen, asiasta innostuneen työntekijän harrastuneisuuteen – ja työssäoloon. Tämä näkökulma korostaa edelleen tarvetta saada yhteiset linjaukset kirjastojen mediakasvatustoiminnalle.

Kun tuloksia tarkasteli laajemmin ja otti mukaan myös vastaajien antamat tiedot omista mediakasvatuskokemuksista, tilanne näytti vankemmalta. Vaikka kirjastojen mediakasvatuksen toteutuminen on edelleen alueellisesti epätasaista, se on sisällöllisesti ja toteutuksiltaan monipuolista ja uusiutuvaa, siinä tartutaan herkästi ajan ilmiöihin ja mediaympäristöjen todellisuuteen. Lisäksi mediakasvatus on kirjaston kannalta selkeä keino tukea aktiivista kansalaisuutta: esimerkiksi jo pelkästään kirjaston tarjoamilla tietoliikenneyhteyksillä, tiloilla ja opastuksella tarjotaan kenelle tahansa mahdollisuus sekä omien asioiden hoitamiseen verkossa ja osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Palvelut toimivat hyvänä ympäristönä myös tulevaisuuteen visioidussa yhteisöllisessä median tuottamisessa.

Kirjaston näkökulma käytännön mediakasvatuksen toteuttamiseen voi edelleen olla lukutaidot: vahvimmin esiin nousee informaatiolukutaito, johon liittyy esimerkiksi tiedonhallintataidot, sekä

medialukutaito. Tavoitteet vaihtelevat toiminnan mukaan niin arjen asiakaskohtaamisissa kuin luokkakäynneillä, tapahtumissa tai työpajoissa. Käytännössä voidaan toimia esimerkiksi sisältöjä avaamalla, perehtyä sanataiteen avulla erilaisiin tekstityyppeihin, tutustua kirjaston palveluihin tai pelata peliä, joka vaatii tietojen etsimistä. Samalla ollaan tekemisissä medialukutaidon, informaatiolukutaidon, kriittisen lukutaidon, pelilukutaidon, monilukutaidon tai esimerkiksi monipuolisen lukutaidon kanssa. Kirjastojen mediakasvatuksen erityispiirre näyttäisi olevan, että vaikka sitä ei enää useinkaan kutsuta mediakasvatukseksi, se kuitenkin sisältyy kirjastojen toimintaan yhtenä pedagogisena näkökulmana. Uudistumisen tarve ja päivittymisen sietäminen olivat tulosten suuri yhteinen vaatimus sille, että niin kirjastotoimi kuin kirjaston mediakasvatus säilyvät ja kehittyvät tulevana vuosikymmeninä.

Tutkielmani aineistosta kuvastuu selkeästi, että kirjasto ei ole irrallinen toimija vaan sidoksissa sekä omaan historiaansa ja kirjastotyön perinteeseen että siihen ympäristöön, yhteistyökumppaneihin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jotka sen taustalla ovat – tai kuten vastauksissa: jotka sen taustalle tulevaisuudessa ajatellaan. Kirjastojen pitkäaikaisin tehtävä yhteiskunnassa on liittynyt lukutaidon ja -harrastuksen tukemiseen ja kirjastojen historia kertoo sinnikkäästä työstä lukemiskulttuurin edistämässä sekä selviytymisestä ja kehittymisestä erilaisten aikakausien, aatteiden ja poliittisten voimien keskellä. On vaikeaa kuvitella, että mikään poliittinen taho tällä hetkellä harkitsisi kirjastopalveluiden lakkauttamista. Muutoksista arvaamattomampia kirjastopalveluiden säilymisen kannalta ovat kuitenkin ne, jotka koskevat yhteiskunnan rakenteita ja eriarvoistumista. Tämän päivän politiikka ja arvot, joita erityisesti radikaalit liikkeet kannattavat, voivat herättää huolen uhasta kirjastojenkin tulevaisuudelle. Kirjastotoimelle turmiollisin vaihtoehto on sellainen yhteiskunnan malli, jossa eriarvoistuminen lisääntyy ja kirjastoille osoitettu julkinen rahoitus tyrehtyy. Jos poliittinen vastakkainasettelu johtaa yhteiskunnallisten, yleishyödyllisten toimijoiden arvostuksen vähenemiseen, seurauksena voi olla resurssien voimakas heikentäminen. Tässäkin mielikuviin kuuluu kansalaisten eriarvoistuminen esimerkiksi sosioekonomisen taustan mukaan.

Kirjastotoimintaa tukevana ideana mahdollisessa luokkayhteiskunnassa on yhteistyö tai jopa palveluiden yhdistäminen muiden toimijoiden kanssa. Yhteistyötä tehdään toki jo nyt, ja kirjastosektorilla on kokemusta siitä, että kirjastotoiminnan yhteydessä on tarjolla muitakin palveluita. Tulevaisuuden visioissa toimintojen yhdistäminen ja aktiivinen yhteistyö ovat kuitenkin mahdollisuuksia kehittää kirjastopalveluita, ne vain viedään nykyistä huomattavasti pidemmälle. Kumppaneita voi olla opetus-, sosiaali- ja terveydenhoidon sektoreilta. Kirjastopalveluiden on pystyttävä toimimaan muuttuneessa ympäristössä, jossa kirjastorakennus on sekä kansalaisten

monitoimitila että monipalvelutila, sillä kirjastoista voi olla kehittymässä yhteiskunnan palveluiden yleisneuvontapiste. Tällaisessa yhteiskunnassa kirjaston tasa-arvoa luova toiminta korostuu, kun kirjaston kautta osallistuminen digitaalisiin yhteisöihin yhteiskunnassa on mahdollista kaikille heidän taustastaan riippumatta. Tästä seuraa myös se, että henkilökunnan on oltava monitaitoista ja edustettava eri ammattialoja. Kun yhdistyminen muiden toimijoiden kanssa nähdään kirjastotoiminnan mahdollisuutena, visiossa korostuvat demokraattisuus, asiakkaiden osallisuus ja sekä harrastamista että kansalaistoimintaa tukevat palvelut.

Digitalisaatio häilyy uhkana ja mahdollisuutena niin kirjastoille, mediakasvatukselle kuin koko yhteiskunnallekin. Digitaalisen kehityksen kannalta kirjastojen osaamisen voidaan ajatella olevan niin vahva, että kirjasto todennäköisesti selviytyy kehittämällä palveluitaan ja ammattiosaamista digitalisaation mukana. Vaikka tuloksissa on pientä epävarmuutta siitä, onko kirjastolaitoksen mahdollista pysyä teknologian kehityksen mukana, vaikuttaa todennäköiseltä, että kirjastoteknologian edistäjät ovat oman alansa asiantuntijoita ja asiakaspalvelutyötä tekevän digitaalseksi osaamistasoksi riittää sellainen perustaso, joka on aktiivisen kansalaisuuden vaatimus. Digitaalisuuden laajeneminen ja kehittyminen tuo kuitenkin mukanaan muita etuja ja haasteita. Se tarjoaa mahdollisuuden rakentaa kirjastoihin uudenlaisia palveluita, jotka tukevat osallistumista ja omaa tuottamista; esimerkkinä tästä toimii yhteisöllinen kirjallisuuden tuottaminen ja tiedon koostaminen.

Digitalisaation näkökulmasta uhka muodostuu toisella tavalla, lukutaitojen monisyisen käsitteen kautta. Lukutaitoon liittyy nykyään aiempaa suurempia vaatimuksia: ihmisten täytyy ymmärtää monilukutaitoisesti hyvin erilaisia viestinnän tapoja ja kyetä myös itse viestimään niiden avulla. Tiedetään myös, että lasten ja nuorten mediankäyttö muuttuu nopeasti sen mukaan, millainen heidän sosiaalinen ympäristönsä on ja mitä on mahdollista hankkia – he omaksuvat herkästi uutta teknologiaa käyttöönsä. Mobiililaitteet ja sosiaalisen median palvelut kuuluvat yhä enemmän nuorten mediaympäristöön samalla, kun lukemisen suosio ja lukutaito ovat laskeneet siitä huolimatta, että tällä hetkellä oikeastaan lähes koko valveillaolon ajan luetaan jotain: somepäivityksiä, mobiililaitteelle tulevia viestejä ja klikattavia uutisia, mainoksia, tuoteselosteita, elokuvien tekstitystä, reittiohjeita. Keskittymistä vaativien tekstilajien tai pitkien tekstien lukemiselle ei jää aikaa tai ne eivät kiinnosta, vaikka juuri niiden kautta rakentuisi sellaista sanavarastoa ja kielen rakenteiden tajua, jolla on merkitystä esimerkiksi nuorten valmiuksille pärjätä jatko-opinnoissa. Tilanne on jo herättänyt huolta ja monenlaisia kirjojen äärelle houkuttavia kampanjoita, joiden tavoitteena on tehdä lapsista ja nuorista lukijoita. Vaikka niiden avulla lukemista harrastavien joukko

kasvaisi, nuorten mediankäyttötutkimukset viittaavat siihen, että yhä enemmän on heitäkin, joita lukemisen sijaan kiinnostavat muut mediat. Jos lukutaito on nyt vähenemässä, on löydettävä – monilukutaitoisesti – uusia keinoja turvata kansalaisten tiedonsaanti, jotta lukutaidosta ei tule eriarvoisuutta lisäävä tekijä. Kirjaston tulevaisuuden kannalta on merkitystä sillä, kuinka hyvin kirjasto pysyy mukana kehitettäessä tukea monimuotoisille lukutaidoille yhteistyössä esimerkiksi opetussektorin kanssa ja kuinka tärkeäksi tämä tehtävä kirjastoissa arvotetaan.

Aineistojen sähköistymistä pidetään usein uhkana kirjastojen tulevaisuudelle – mutta sitä sen ei tarvitse olla. Sähköiseen aineistoon voidaan kohdistaa samantyyppisiä toimenpiteitä kuin fyysiseen aineistoon – luokitella, kuvata sitä asiasanoilla ja järjestää kokoelmaksi sisältöjen mukaan ja tehdä siitä helpommin löydettävää. Palvelu ei ole sidoksissa aineiston olomuotoon, vaan on yhtä hyödyllistä, olipa aineisto käsin kosketeltavissa tai sähköisenä internetissä. Kun kirjasto on lisäksi jo pitkään palvellut asiakkaita myös verkkotietopalveluna, sekin palvelumuoto on asiakkaille tuttua. Jos aineisto on verkossa tai koko kirjasto on verkkopalveluna, sen ei tarvitse merkitä kirjaston loppua. Silloin kuitenkin hyvä markkinointi ja tiedottaminen ovat tärkeitä, jotta palvelut huomataan ja niillä pystytään kilpailemaan verkon muiden palveluiden kanssa. Kun internetin sisältöjä pääsee helposti ja vapaasti selailemaan ilman erityistä ohjaustakin, ihmisille on kerrottava, mitä hyötyä on etsiä itseä kiinnostavaa aineistoa juuri kirjaston palveluita käyttämällä. Tässä korostuvat puolueettomuus, maksuttomuus ja erityisesti henkilökunnan asiantuntijarooli niin kaunokirjallisuuden, elokuvien ja muun median tuntijana kuin erityisesti tiedonhallinnan ja tiedon kriittisen arvioinnin osaajana. Kirjastojen ansiosta jokaisen käytettävissä on tietovarantoja oman maailmankuvan kehittämiseen, opastusta ja keinoja aktiivisena kansalaisena toimimiseen sekä toimivat tietokoneet ja tietoliikenneyhteydet niillekin, joilla ei laitteita kotona ole tai joiden koulutus ei takaa riittävää medialukutaitoa. Kirjastoissa viihtymisen rinnalle ja erityisesti kirjavarastomaisen, kokoelmalähtöisen palvelun sijalle nousee entistä vahvemmin kansalaistaitojen ylläpito ja kansalaisten oman oppimisen tukeminen. Mitä enemmän yhteiskunta eriarvoistuu ja mitä useampi kansalainen jää matalan koulutuksen varaan, sitä tärkeämpiä kirjastojen uudistuvat palvelut ovat paikkaamassa osaamisen aukkoja myös mediakasvatuksen osalta.

5.1 Ajatuksia jatkosta

Hyvin suunniteltu kirjastojen mediakasvatus on tavoitteellista, pedagogisesti harkittua, osallistavaa ja tasa-arvoista jokaisen kansalaisen kannalta. Jotta mediakasvatuksesta saadaan helposti lähestyttävä ja asiakkaita lähellä oleva palvelu, sitä on kehitettävä pitkäjänteisesti ja siihen on suunnattava resursseja ja kirjaston on hyvä etsiä aktiivisesti yhteistyökumppaneita toiminnan tueksi. Jo yhdenvertaisuuden vuoksi kirjastojen mediakasvatustoiminta olisi tärkeää saada vakiintumaan ympäri maata. Toiminnan tueksi on tarpeellista linjata, mitä erityisesti kirjastojen mediakasvatustoiminnalla tavoitellaan ja miten se asettuu muiden toimijoiden mediakasvatuksen kanssa yhteen. Keskeiset linjaukset tulisi määritellä niin lapsille, nuorille kuin aikuisillekin suunnatun mediakasvatuksen osalta. Lopulta ei ole niinkään merkittävää, miksi kirjastojen mediakasvatustoimintaa kutsutaan tai missä sitä tehdään – kasvokkain asiakaspalvelutilanteessa, ryhmäkäynneillä vai verkossa – oleellisempaa on luoda ammattitaitoon nojaava ja luotettava palvelu, joka muuntuu aiheen, median ja käyttötarkoituksensa mukaan sekä yhteiskunnassa esiin nousseita asioita ja tilanteita seuraillen. Olisikin tärkeää selvittää, minkälaista kirjastojen mediakasvatukseen liittyvä toiminta konkreettisesti nyt on ja mitä pedagogisia tavoitteita sillä toteutetaan ja kuinka hyvin sillä tavoitetaan kansalaiset. Mediakasvatuskentän kansainvälinen yhteistyö haastaa pohtimaan yleisten kirjastojen mediakasvatusta kansainvälisestä näkökulmasta. Lisäksi käytännön mediakasvatustoimijoiden kokemusten ja hyvien käytäntöjen jakamisesta olisi hyötyä niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.

6 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI

Koska arviointi laadullisessa tutkimuksessa kohdistuu erityisesti tutkimusprosessiin ja sen luotettavuuteen, tutkijan tullee paitsi tekijänä myös kokijana mahdollisimman selkeästi tiedostaa omat ajatuksensa ja asenteensa (Eskola ja Suoranta 2008, 17, 208). Olen rakentanut tämän tutkimuksen niin, että sen kulmakivinä ovat mediakasvatus, kirjasto, kirjaston asiakkaiden – oikeastaan siis kenen tahansa – mediankäyttö sekä kirjastoissa toteutettava mediakasvatus, johon tutkimuskysymyksenikin liittyi. Jokainen aihekokonaisuuksista etenee aikajanalla. Aiheiden taustaksi olen etsinyt tietoja niiden historiasta ja jatkanut nykyhetken kautta pohtimaan niiden tulevaisuuksia parin vuosikymmenen päähän. Päädyin hakemaan tutkimukselle pohjaa menneestä ajasta kahdesta syystä. Ensinnäkin koen sen selkeäksi näkökulmaksi: halusin pohtia, mitä tarkoitusta kirjastojen toiminta milloinkin on palvellut ja sitä kautta lähestyä mediakasvatuksen yhteyttä kirjaston palveluihin. Toinen syy historiallisen näkökulman valintaan liittyy siihen, että ammattini kautta olen ollut pitkään tekemisissä niin kirjastotoimen kuin kirjastojen mediakasvatuksen kanssa, enkä voinut välttää siltä, että tutkimuksen aihe toi mieleen muistoja. Olen siis paikoin kirjoittanut asioista, jotka muistan tai jotka olen itse kokenut ja olen myös merkinnyt niissä kohdin selkeästi omiksi kokemuksiksi. Saadakseni aiheeseen omaa muistelua laajemman otteen, halusin etsiä samoista asioista lähdemateriaalia. Väistämättä kuitenkin omat kokemukseni ovat saattaneet vaikuttaa siihen, millaisiin asioihin ole kiinnittänyt huomiota. Kaiken historiallisen taustoituksen tarkoitus on kuitenkin ollut toimia taustatukena ajatuksille siitä, millainen kirjastojen ja niissä tehtävän mediakasvatuksen tulevaisuus voisi olla.

En ole pyrkinyt etsimään totuutta tämän tutkimuksen aineistosta; ylipäättään kun koetetaan miettiä, mikä tulevaisuudessa olisi mahdollista, ei totuus ole oleellinen päämäärä. Tutkimuksen aineisto kerättiin elämysmenetelmällä, jossa vastaajat ovat mielikuvitustaan käyttäen kirjoittaneet vastauksistinsa. Vastaus on siis vastaushetkessä tuotettu teksti – jonain toisena hetkenä vastaus olisi saattanut olla erilainen. Elämysmenetelmällä kerätyn aineiston tarkoituksena onkin tarjota aineksia tutkimuksen tekijän ajatuksille ja näkökulmille (Eskola & Wallin 2015, 64–65). Elämysmenetelmä osoittautui kevyeksi, mielenkiintoiseksi ja lopulta vaativaksi aineistonkeruun menetelmäksi. Itse aineiston keruuprosessi oli helppo: tein Facebook-päivityksenä ilmoituksen nettiin, ja vastaukset

tulivat sähköpostiin, joka säästi käsialojen tulkinnan tai haastattelujen purkamisen vaivan. Saamiini vastauksiin oli erittäin mielenkiintoista tutustua, sillä ne kertoivat erilaisista kirjastotodellisuuksista ja heittäytyminen aiheeseen näkyi vastaajien teksteistä. Analysoin aineiston teemoittelemalla vastaukset ja tyypittelemällä niistä lopuksi esimerkkivastaukset, joihin hyödynsin teemoittelun avulla löytyneitä yleisimpiä vastauksissa esiintyneitä teemoja. Vaativinta oli jatkaa monisävyisten lähdeaineiston pohjalta ja luoda sellaisia omia ajatuksia, joissa kiteytyisi jotain oleellista.

Elämymenetelmään liittyy vastaajan innostaminen kirjoittamaan oma tarina kehyskertomuksen pohjalta. Tavallisesti kehyskertomukset ovat lähes toistensa kopioita, ja eroavat vain jonkin tutkimusaiheen kannalta oleellisen asian kohdalla (Eskola 1997, 17–19). Omat kehyskertomukseni toteuttivat tämän idean tasolla, mutta käytännössä ne olivat ohjeen sovellus. Ne jäljittelivät lyhyttä uutistekstiä ja kertoivat saman asian vastakohtaparina – kirjastot säilyvät tulevaisuudessa vs. kirjastojen toiminta lakkaa tulevaisuudessa – mutta teksteinä ne olivat täysin erilaiset (ks. liite 3). Tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista arvioida, millainen vaikutus tällä soveltamisella oli kirjoitettuihin vastauksiin. Lisäksi sähköisesti kerättyjen vastausten yleisenä heikkoutena on, että tutkimuksen tekijä ja vastaaja eivät välttämättä kohtaa. Silloin tieto siitä, onko vastaajalla ollut joitain tutkimukseen tai vastaamiseen liittyviä kysymyksiä tai ongelmia, ei tule niin helposti tutkimuksen tekijän tietoon, kynnys ottaa yhteyttä voi olla liian korkea. Aineistonkeruuviestissäni jaoin vastaajille sähköpostiosoitteen lisäksi myös puhelinnumeroni mahdollisten kysymysten varalle. Yksi vastaajista tekikin tarkentavia kysymyksiä ennen vastaustekstinsä lähettämistä.

Olen pyrkinyt niin lähdeaineistoa käyttäessäni kuin johtopäätöksiä kirjoittaessani toimimaan perustellusti. Olen kunnioittanut sekä tutkimuseettisiä vaatimuksia että vastaajien ilmaisemia toiveita henkilöllisyyden suojaamisesta niin, että aineistoa kuvaillessani en maakuntaa tarkemmin ole kertonut, mistä vastaukset on lähetetty. En ole siteerannut yhtäkään vastausta kokonaan tai niin, että siitä selviäisi henkilökohtaisia tietoja vastaajasta. Tämän tutkielman alkuasetelmana ei ole varsinaista hypoteesia, vaan tarkoituksena on pikemmin ollut selvittää tilannetta. Ylimalkainen ennakkooajatukseni kuitenkin oli, että kirjaston ja mediakasvatuksen yhteinen tulevaisuus osoittautuisi aineiston perusteella hauraaksi tai pahimmassa tapauksessa katoavaksi. Ennakointiini vaikutti tieto siitä, että kirjastojen mediakasvatustoiminnalle on pitkään kaivattu yhteisiä linjauksia ja että kirjastoissa voi yhä olla epäselvyyttä siitä, mitä mediakasvatus oikeastaan on. Kokemukseni mukaan kirjastojen mediakasvatuksesta myös keskustellaan vähemmän kuin aikaisemmin. Lopulta vastaus tutkimuskysymykseeni rakentui kuitenkin päinvastaiseksi väittämäksi: kirjastojen mediakasvatustoiminta on muuttunut. Enää kuulee harvoin puhuttavan esimerkiksi erityisistä

mediakasvatustyöpajoista, vaan mediakasvatuksellisesta ajattelusta on monisyisempää ja se toteutuu osana erilaista toimintaa, yhtenä siihen liittyvän pedagogisen näkökulman kautta.

LÄHDELUETTELO

Alava, Joni (2015) Kirjasto pelissä: pelit ja pelaaminen Suomen yleisissä kirjastoissa. Pro gradu - tutkielma. Informaatietieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto. Verkossa:

<http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/97505/GRADU-1435211173.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu: 7.5.2019.

Asetus kansankirjastoista. Suomen asetuskokoelma 144/1928. Verkossa:

[https://fi.wikisource.org/wiki/Asetus_kansankirjastoista_\(1928\)](https://fi.wikisource.org/wiki/Asetus_kansankirjastoista_(1928)) Viitattu 18.8.2018.

Buckingham, David (2003) Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Polity Press, Cambridge.

D'Ignazio, Catharine (2017): Creative data literacy - Bridging the gap between the data-haves and data-have nots. Information Design Journal 23(1), 6–18 © 2017 John Benjamins Publishing Company DOI: 10.1075/idj.23.1.03dig. Verkossa: <http://www.jbe->

[..platform.com/content/journals/10.1075/idj.23.1.03dig](http://www.jbe-..platform.com/content/journals/10.1075/idj.23.1.03dig) Viitattu: 7.5.2019.

Enter ry. Verkkosivut: <https://www.entersenior.fi/> Viitattu: 17.5.2019.

Eronen, Riitta (1998) Mitä lukeminen on? Kotimaisten kielten keskus. Nyt. Julkaistu myös: Helsingin Sanomat, Kieli-ikkuna, 11.8.1998. Verkossa:

https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmakkieli-ikkuna_%281996_2010%29/mita_lukeminen_on

Eskola, Eija (2009) Yleisten kirjastojen toiminta maailmansotien välisenä aikana. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 290–311.

Eskola, Jari (1997) Eläytymismenetelmä tiedonhankintamenetelmänä; lyhyt oppimäärä. Teoksessa: Jari Eskola: Eläytymismenetelmäopas. Tampereen yliopisto. Tampere, 5-40.

Eskola, Jari (1998) Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. TAJU. Tampere

Eskola, Jari (2001): Eläytymismenetelmän autuus. Artikkeliteoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Toim. Aaltola, Juhani ja Valli, Raine. Chydenius--instituutin julkaisuja 2/2001. PS-kustannus, Jyväskylä.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1997) Tarinoita ja taulukoita tarinoista – esimerkki eläytymismenetelmäaineiston analysoinnista. Teoksessa: Jari Eskola: Eläytymismenetelmäopas. Tampereen yliopisto, 81-102.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (8. p. 2008) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Wallin, Anna (2015) Eläytymismenetelmä: Perusteet ja mahdollisuudet. Julkaisussa: Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 56-69.

Eskola, Jari, Mäenpää, Tiina & Wallin, Anna (2017a) Digitalisoituva ja monikielistyvä eläytymismenetelmä aikamme muutosten tutkimusvälineenä. Artikkeliteoksessa Jari Eskola & Tiina Mäenpää & Anna Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017. Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere University Press 2017. Tampere, 6-14. Verkossa: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102485/Eskola_ym_Elaytymismenetelma_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 26.5.2019.

Eskola, Jari & Karayilan, Sanna & Kaski, Terhi & Lehtola, Tiina & Mäenpää, Tiina & Nishimura-Sahi, Oshie & Oede, Anu-Maarit & Rantanen, Mari & Saarinen, Sirkku & Toivikko, Päivi & Valtonen, Marianna & Wallin, Anna (2017b) Eläytymismenetelmä 2017. Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille. Artikkeliteoksessa Jari Eskola & Tiina Mäenpää & Anna Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017. Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere University Press 2017. Tampere, 266-293. Verkossa: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102485/Eskola_ym_Elaytymismenetelma_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 26.5.2019.

Eskola, Kati & Eskola, Jari (1998): Tuottaako eläytymismenetelmä ainoastaan stereotypioita? – esimerkkinä teatterissa käymisen tutkiminen. Teoksessa Jari Eskola: Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä. TAJU, Tampereen yliopiston julkaisujen myynti. 321-337.

Facebook, Mediakasvatusta kirjastossa –ryhmä.
<https://www.facebook.com/groups/306724909337582/> Viitattu 29.11.2017.

Grönberg, Kristina ja Varjo, Sami: Vaasan lukuseuran kirjasto. Kirjastot.fi, Digi, Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa. Verkossa: <http://digi.kirjastot.fi/collections/show/8> Viitattu: 18.8.2018.

Haataja, Anita ja Koskenvuo, Karoliina (2017): Äitiyspakkaus mullisti äitien terveyden seurannan. Lehdessä: Sosiaalivakuutus 2/2017. Tutkimukset ja tilastot 2.6.2017.
<https://sosiaalivakuutus.fi/aitiyspakkaus-mullisti-aitien-terveyden-seurannan/> Viitattu 23.11.2017.

Haavisto, Tuula (2007) Mediakasvatus ja kirjastot. Teoksessa: Heikki Kynäslähti, Reijo Kupiainen ja Miika Lehtonen (toim.) Näkökulmia mediakasvatukseen. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2007. Helsinki, 117-122. Verkossa: <http://www.mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/06/ISBN978-952-99964-1-4.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

HE 238/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta. Vireilletuloasiakirja. Eduskunta. Verkossa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_238+2016.pdf Viitattu: 26.6.2019.

Heinonen, Anne (2011a) Kirjastokasvatusta ja mediakasvatusta - katsaus kirjaston ja koulun yhteistyöhön. Suomen kirjastoseura. Helsinki.

Heinonen, Anne (2011b) Biblioteksfostran och mediefostran – en blick på samarbetet mellan bibliotek och skola. Finlands biblioteksörening. Helsingfors.

Heinonen, Anne (2014) Mediakasvatus lasten ja nuorten kirjastotyössä. Artikkelijulkaisussa Mika Mustikkamäki. Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa; suosituksia ja suuntaviivoja. Suomen kirjastoseura. Helsinki. 23-26. Verkossa: https://suomenkirjastoseura.fi/files/Mediakasvatus/mediakasvatus_koko%20julkaisu%20netiss%2024%202%202014.pdf Viitattu; 07.4.2018.

Heinonen, Anne (2017) Monilukutaituri mediaviidakossa. Työpajamalleja kirjaston & koulun yhteistyöhön. Porsse-kirjastot & Mediakasvatuskeskus Metka. Verkossa: <http://mediametka.fi/metka/hankkeet/> Viitattu: 07.4.2018.

Helmet: Monikielinen kirjasto. Verkossa: https://www.helmet.fi/fi-FI/Kirjastot_ja_palvelut/Monikielinen_kirjasto Viitattu: 18.5.2019.

Helmet: Taskukirjasto. Verkossa: [https://www.helmet.fi/fi-FI/Ekirjasto/Taskukirjasto/Taskukirjasto\(3547\)](https://www.helmet.fi/fi-FI/Ekirjasto/Taskukirjasto/Taskukirjasto(3547)) Viitattu: 18.5.2019.

Helminen, Milla (2016) Mediakasvatusta kirjastossa. Satumainen mediamatka. Pro gradu -tutkielma. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Tampereen yliopisto. Verkossa: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99644/Gradu-1472805655.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu: 7.5.2019.

Hirvonen, Riikka (2012) Lasten mediankäytöt ja kotien mediakasvatus lasten kertomina. Julkaisussa: Saara Pääjärvi (toim.) (2012) Lasten mediabarometri 2011. 7-11 -vuotiaiden lasten mediankäyttö ja kokemukset mediakasvatuksesta. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012, Helsinki, 17-53. Myös verkossa: <https://mediakasvatus.com/publications/ISBN978-952-67693-1-8.pdf> Viite tarkistettu 27.6.2019.

Hongisto, Salla (2014) Lukemisen personal trainer. Kirjastoammatit-sarja, osa 3: Lukuvalmentaja. Kirjastolehti 19.2.2014. Verkossa: <http://kirjastolehti.fi/artikkelit/lukemisen-personal-trainer/>

Ikkunoita tutkimusmetodeihin I (2001) Toim. Aaltola, Juhani ja Valli, Raine. Chydenius-instituutin julkaisuja 2/2001. PS-kustannus, Jyväskylä

Ikonen, Risto (2000) Mitä se on se 'kasvatus'? Artikkelijulkaisussa: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 31, 118-129. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä. Verkossa: http://www.academia.edu/16134065/Mit%C3%A4_se_on_se_kasvatus Viitattu 4.10.2018.

Joukkoviestinnän talous ja kulutus 1.18 Joukkoviestintien päivätavoittavuus 2010–2015 https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http://pxweb2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/joukko_viestintatilasto/data/118.xls

Järvelin, Ilmi (2009) 1950-luku: kehityksen vuosikymmen vanhentuneesta laista huolimatta. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 367-383.

Kalevalaseura: Kalevalasta. Verkossa: <http://kalevalaseura.fi/kalevalasta/> Viitattu 18.8.2018.

Kansallisbiografia: Kivi Aleksis (1834–1872). Biografiakeskus. SKS. Verkossa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2826> Viitattu 2.7.2018.

Kansalliskirjaston hakupalvelu. Kansalliskirjasto. Verkossa: <https://kansalliskirjasto.finna.fi/> Viitattu 7.5.2019.

Kansankirjastolaki 1829. Suomen asetuskokoelma 131/1928. Verkossa: <https://fi.wikisource.org/wiki/Kansankirjastolaki> Viitattu 18.8.2019.

Kaski, Terhi, Wallin, Anna & Eskola, Jari (2017). ”Ei asiat niin huonosti tässä koulussa ole, mutta kyllähän turvallisuutta voisi aina parantaa”. Turvallisuuskulttuurin rakentuminen osana oppilaitoksen toimintakulttuuria. Artikkeliteoksessa Jari Eskola & Tiina Mäenpää & Anna Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017. Perusteema ja 11 muunnelmää. Tampere University Press 2017. Tampere, 196–219. Verkossa: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102485/Eskola_ym_Elaytymismenetelma_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 26.5.2019.

KAVI (2019), Medialukutaito Suomessa. Kansalliset mediakasvatuslinjaukset. Luonnos Lausuntopalvelussa. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti. Verkossa: <https://www.lausuntopalvelu.fi/Proposal/DownloadProposalAttachment> Viitattu: 29.10.2019.

Kerava: KirjastoON. Verkossa: <https://kerava.verkkokirjasto.fi/web/arena/kirjastoon> Viitattu: 18.5.2019.

Kirkko-Laki Ja Ordningi. Kokoonpantu 1686. Verkossa: <http://www.mlang.name/arkisto/kyrkio-lag-1686.html> Viitattu 2.7.2018. Viitattu 18.8.2018.

Kirjastokysely 2019: Yleisten kirjastojen käyttäjäkysely 2018. Taloustutkimus, Kirjastot.fi, Aluehallintovirasto ja Opetus- ja kulttuuriministeriö. Verkossa: http://survey.taloustutkimus.fi/dashboard/kirjastot_avoin_suomi/ Viitattu: 7.5.2019.

Kirjastoasetus 2013, Valtioneuvoston asetus kirjastoista 406/2013. Verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130406> Viitattu: 26.6.2019.

Kirjastolaki 1961. Suomen asetuskokoelma 235/1961. Verkossa: [https://fi.wikisource.org/wiki/Kirjastolaki_\(1961\)](https://fi.wikisource.org/wiki/Kirjastolaki_(1961)) Viitattu 18.8.2018.

Kirjastolaki 1986. Suomen asetuskokoelma 235/1986. Verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1986/19860235> Viitattu 18.8.2018.

Kirjastolaki 1998. 4.12.1998/904. Verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1998/19980904> Viitattu 20.8.2018.

Kirjastolaki 2016: Laki yleisistä kirjastoista 29.12.2016/1492. Verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492> Viitattu 18.8.2018.

Kirjastoseuran verkkosivut <https://suomenkirjastoseura.fi/mita-kirjastoseura-tekee/> Viitattu: 7.5.2019.

Kirjastoseura: Mitä kirjastoseura tekee? Kirjastoseuran historia. Verkkosivut: <https://suomenkirjastoseura.fi/mita-kirjastoseura-tekee/> Viitattu: 7.5.2019

Kirjastot.fi, Verkkosivusto: www.kirjastot.fi Viitattu: 7.5.2019.

Kirjastot.fi, Yleisten Kirjastojen Hankerekisteri. Verkkosivusto: <https://hankkeet.kirjastot.fi/> Viitattu: 26.6.2019.

Kirjastot.fi, Tapahtumapankki. Verkkosivusto: <https://www.kirjastot.fi/tapahtumapankki>

Kirjastotilastot: Suomen yleisten kirjastojen tilastot. Tilastohaku. Kirjastot.fi. Verkossa: https://tilastot.kirjastot.fi/?show_year=2018#results Viitattu 8.5.2019.

Koivusalo-Kuusivaara, Raisa (2007): Lapset, media ja symbolinen vuorovaikutus. Suomalaisten, englantilaisten ja saksalaisten lasten mediasuhteen tarkastelua. Viestinnän julkaisuja 14. Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos. Verkossa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23421/lapsetme.pdf;sequence=2> Viitattu 13.11.2017.

Kotilainen, Sirkku (1999) Mediakasvatuksen monet määritelmät. Teoksessa: Sirkku Kotilainen, Mari Hankala & Ullamaija Kivikuru (toim.) Mediakasvatus. Edita, Helsinki, 31-42.

Kotilainen, Sirkku (2001) Mediakulttuurin haasteita opettajankoulutukselle. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Acta Universitatis Tampereensis 807. Myös verkossa: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67105/951-44-5072-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu: 7.4.2018.

Kotilainen, Sirkku (toim.) (2009) Suhteissa mediaan. Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 99. Jyväskylän yliopisto.

Kotilainen, Sirkku (2009): Johdanto: Suhteet mediaan – avainkokemuksia nykyculttuurissa. Teoksessa: Sirkku Kotilainen (toim.): Suhteissa mediaan. Nykyculttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 99. Jyväskylän yliopisto, 7-18.

Kotilainen, Sirkku (2011) Tukea pienten lasten mediakasvatukseen. Teoksessa: Sirkku Kotilainen (toim.) 2011: Lasten mediabarometri 2010: 0-8 –vuotiaiden mediankäyttö Suomessa. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2011. Helsinki, 68-70.

Kotilainen, Sirkku ja Kivikuru, Ulla (1999) Mediakasvatus ihanteiden ja todellisuuden ristipaineissa. Teoksessa: Sirkku Kotilainen, Mari Hankala & Ullamaija Kivikuru (toim.) Mediakasvatus. Edita, Helsinki, 13-30.

Kotilainen, Sirkku, Sintonen, Sara, Tuominen, Suvi, Uusitalo, Niina & Vainionpää, Jorma (2005) Mediakasvatuksen kansalliset kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset. Teoksessa: Sirkku Kotilainen & Sara Sintonen (toim.) Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisu 5/2005. Helsinki, 11-17. Saatavana myös verkossa:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76042/omth_2007_20.pdf?sequence=1
Viitattu: 7.5.2019.

Kotilainen, Sirkku & Suoranta, Juha (2005) Mediakasvatuksen kaipuu – ajatuksia alan tutkimuksen kehittämistarpeista. Teoksessa: Sirkku Kotilainen & Sara Sintonen (toim.) Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisu 5/2005. Helsinki, 73-77. Saatavana myös verkossa:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76042/omth_2007_20.pdf?sequence=1
Viitattu: 7.4.2018.

Koulutoimen ylihallitus (1887: Alamainen kertomus Suomen kansakoulu-toimen kehittymisestä lukuvuosina 1865–1886. Helsinki. Verkossa:

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/93524/xkansak_a_1865-1886_1887_dig.pdf?sequence=1 Viitattu 3.7.2018.

Kumpulainen, Kristiina, Sintonen, Sara, Vartiainen, Jenni, Sairanen, Heidi, Nordström, Alexandra, Byman, Jenny & Renlund, Jenny (2018) Kurittomat palaset: Monilukutaitoa opitaan ilolla. Kiriprintti, Helsinki. Myös verkossa: <https://docplayer.fi/111272493-Kurittomat-palaset-monilukutaitoa-opitaan-ilolla.html> Viitattu: 7.5.2019.

Kupiainen, Reijo (2015) Digiloikasta pedaloikkaan. Julkaisussa: Isabella Holm & Rauna Rahja (toim.) Minne menet, mediakasvatus? Mediakasvatusseuran 10-vuotisjulkaisu. Mediakasvatusseura, Helsinki, 65-66.

Kupiainen, Reijo & Sintonen, Sara (2009) Medialukutaidot osallisuus mediakasvatus. Helsinki University Press/Palmenia.

Kupiainen, Reijo, Sintonen, Sara ja Suoranta Juha (2007) Suomalaisen mediakasvatuksen vuosikymmenet. Teoksessa: Heikki Kynäslahti, Reijo Kupiainen ja Miika Lehtonen (toim.) Näkökulmia mediakasvatukseen. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2007. Helsinki, 3-26. Verkossa: <http://www.mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/06/ISBN978-952-99964-1-4.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

Kynäslahti, Heikki, Kupiainen Reijo ja Lehtonen, Mika (toim.) (2007) Näkökulmia mediakasvatukseen. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2007.
<http://www.mediakasvatus.fi/publications/ISBN978-952-99964-1-4.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

Lahtinen, Sara (2018) Aikuisten mediakasvatus yleisissä kirjastoissa. Pro gradu -tutkielma. Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media. Tampereen yliopisto. Verkossa: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/103259/1524466872.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
Viitattu: 7.5.2019.

Loukola, Marja-Leena (2010) Perusopetuksen aihekokonaisuudet. Muistio 27.1.2010 perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistustyöryhmälle. Liite 2. Opetushallitus. Verkossa: https://www.oph.fi/download/119831_Aihekokonaisuudet_Kokonaistarkastelu_Liite_2.pdf

Lukuliike, esite. Verkossa:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161031/Lukuliike-esite.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

Lukuliike, verkkosivu. <https://lukuliike.fi/> Viitattu: 7.5.2019.

Media Coach. Mediakasvatusseura ry, verkkosivu. <https://mediacoach.info/> Viitattu 20.10.2019.

Mediakasvatusta kirjastossa. Facebook-ryhmä.

<https://www.facebook.com/groups/306724909337582/> Viitattu: 24.2.5.2019.

Mediametkaa! (2006) - Mediakasvattajan käsikirja kaikilla mausteilla. Ruhala, Anu & Niinistö Hanna (toim.) Mediakasvatuskeskus Metka. Helsinki

Mediametkaa! (2007) Osa 2 - Kasvattajan matkaopas lasten mediamaailmaan. Leena Pentikäinen, Anu Ruhala & Hanna Niinistö (toim.) Mediakasvatuskeskus Metka. Helsinki.

Mediametkaa! (2010) Osa 5 – Kirjasto kohtaa mediakulttuurin. Anu Ruhala, Antti Pentikäinen & Hanna Niinistö (toim.) Mediakasvatuskeskus Metka. Helsinki

Mediametkaa! (2012) Osa 6 – Kirjasto kutsuu mediaseikkailuun. Anu Ruhala, Hanna Niinistö & Antti Pentikäinen (toim.) Mediakasvatuskeskus Metka. Helsinki.

Mediametkaa! (2018) Osa 10 - Mediakasvatuksen parhaat käytännöt. Maija Puska (toim.) Mediakasvatuskeskus Metka, Helsinki.

Mediakasvatuskeskus Metka ry. Järjestön verkkosivut: <http://mediametka.fi/> Viitattu 7.5.2019.

Merilampi, R-S. 2014. Mediakasvatuksen perusteet. Avain. Helsinki.

Milgram, Stanley (1984) Tottelemisen käyttäytymistieteellinen tutkimus. Teoksessa: Ilkka Taipale (toim.) Ydinsota ja ihmisen mieli. Jyväskylä: Rauhankirjat, 206-224.

Monikielinen kirjasto. Verkkosivu: https://www.helmet.fi/fi-FI/Kirjastot_ja_palvelut/Monikielinen_kirjasto

Viitattu 13.11.2019.

Mustikkamäki, Mika (2014) Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa; suosituksia ja suuntaviivoja. Suomen kirjastoseura. Helsinki. Verkossa:

https://suomenkirjastoseura.fi/files/Mediakasvatus/mediakasvatus_koko%20julkaisu%20netiss%2024%202%202014.pdf Viitattu; 17.5.2019.

Mäenpää, Tiina, Annala, Johanna, Mäkien, Marita, Wallin, Anna & Eskola, Jari (2017) Opettajat sanoittamassa suhdettaan uuteen yliopistoon. Teoksessa: teoksessa Jari Eskola & Tiina Mäenpää & Anna Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017. Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere University Press 2017. Tampere, 43-67. Verkossa:

http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/102485/Eskola_ym_Elaytymismenetelma_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 26.5.2019.

Mäkinen, Ilkka (2009) Kirjastot ennen kansallisuusaatetta: Yleisten kirjastojen esihistoria 1800-luvun alkuun. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 13–72.

Mäkinen, Ilkka (2009b) 1800-luvun alkupuoli: Kohti kansankirjastoja. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 73–135.

Mäkinen, Ilkka (2009c) Pitäjänkirjastojen läpimurto. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 136–150.

Mäkinen, Ilkka (2009d): Kirjasto fennomaanien kansansivistysohjelmassa. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 151–72.

Mäkinen, Ilkka (2009e) Kirjastot sodassa, sota kirjastossa. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 311–354.

Mäkinen, Ilkka (2009f) 1950-luvun perintö. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 355–366.

Mäkinen, Ilkka (2009g) Yleinen kirjasto hyvinvointiyhteiskunnassa 1960-luvun alusta vuosituhannen vaihteeseen. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 384–453.

Mäkinen, Ilkka (2017) Kirjasto. Teoksessa: Kaarle Nordenstreng & Hannu Nieminen (toim.) Suomen mediamaisema. 4. uudistettu laitos. Tampere: Vastapaino, 282–301.

Noppari, Elina (2014) Mobiilimuksut. Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos, osa 3. Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET: Tampereen yliopisto. Myös verkossa: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95272/mobiilimuksut_2014.pdf?sequence=1 Viitattu 5.7.2017.

Noppari, Elina, Uusitalo, Niina, Kupiainen, Reijo & Luostarinen, Heikki et.al (toim.) (2008) ”Mä oon nyt online!” Lasten mediaympäristö muutoksessa. Tampereen yliopisto Tiedotusopin laitos Julkaisuja Sarja A 104/2008. Myös verkossa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/65730/978-951-44-7293-0.pdf?sequence=1>

Nordenstreng, Kaarle & Nieminen, Hannu (toim.) (2017) Suomen mediamaisema. 4. uudistettu laitos. Vastapaino, Tampere.

Nurmela, Juha & Kohvakka, Rauli (2017) Kotitaloudet digikotitalouksiksi. Verkkojulkaisussa: Matti Lehti & Matti Rossi (toim.) Digitaalinen Suomi 2017, 141–157. <http://view.creator.24mags.com/suomidigi/digibook2017#/page=146> Viitattu 21.8.2018.

Okko, Marjatta (2008). Uutta kohti. *Informaatiotutkimus*, 5(1), 1–2. Verkossa: <https://journal.fi/inf/article/view/1273> Viitattu 18.8.2018

OKM1: Opetus ja kulttuuriministeriö, Vastuualueet, Kirjastot, kirjastoverkko. <http://minedu.fi/kirjastoverkko> Viitattu 8.4.2018.

OKM2: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Kirjastoa koskevia lakeja ja asetuksia. Verkossa: <https://minedu.fi/kirjastot/lainsaadanto> Viitattu 21.8.2018.

OKM3: Pisa-tutkimus ja Suomi. Verkossa: <https://minedu.fi/pisa> Viitattu 26.6.2019.

OKM 21/2011: Serola, Sami ja Vakkari, Pertti: Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa. Tutkimus kirjaston hyödyistä kuntalaisten arkielämässä. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:21. Helsinki. Verkossa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75430/OKM21.pdf> Viitattu:7.5.2019.

OKM 23/2012: Kirjastot ja media. Selvitys mediakasvatuksen tilasta yleisissä kirjastoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:23. Helsinki. Verkossa: <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/OKM23.pdf> Viitattu: 17.5.2019.

OKM 11/2013: Hyvä medialukutaito. Suuntaviivat 2013-2016. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:11. Helsinki. Verkossa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75278/OKM11.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu 26.6.2019.

OKM 2017: Opetusministeri huolissaan lukutaidon heikkenemisestä. Kansallinen lukutaitofoorumi vastaamaan lukutaidon ja lukuinnon haasteeseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Ajankohtaista. 31.10.2017. Verkkoartikkeli: https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kansallinen-lukutaitofoorumi-vastaamaan-lukutaidon-ja-lukuinnon-haasteeseen Viitattu: 17.5.2019.

OM 5/2005: Kotilainen, Sirkku & Sintonen, Sara (toim.) Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisu 5/2005. Saatavana myös verkossa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76042/omth_2007_20.pdf?sequence=1 Viitattu:7.5.2019.

OM 20/2007: Niemelä, Seppoa & Wakeham, Maria. Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:20. Verkossa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76042/omth_2007_20.pdf?sequence=1 Viitattu 27.9.2018.

Oodi, Helsingin keskustakirjasto. Lehdistötiedote 25.3.2019: Keskustakirjasto Oodin miljoonan kävijän raja menee rikki huomenna tiistaina 26.3. Verkossa: <https://www.oodihelsinki.fi/medialle/> Viitattu: 7.5.2019.

OPH 2019, uutinen: Lukutaito on jokaisen supervoima – Opetushallitus koordinoi valtakunnallista työtä lukemisen edistämiseksi. Uutinen 20.03.2019. Opetushallituksen verkkopalvelu, beta-versio. <https://beta.oph.fi/fi/uutiset/2019/lukutaito-jokaisen-supervoima-opetushallitus-koordinoi-valtakunnallista-tyota> Viitattu: 7.5.2019.

OPM 1/ 2003: Kirjastostrategia 2010. Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka. Opetusministeriön julkaisuja 2003:1. Helsinki. Verkossa: <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-460-6> Viitattu: 7.5.2019.

OPM 5/2004: Heinisuo, Rami, Koskela, Sanna ja Saine, Reetta: Kirjastopalvelut kaikilla mausteilla. Palvelutuotannon tila, tarpeet ja tulevaisuuden linjauksia. Opetusministeriön julkaisuja 2004:5. Helsinki. Verkossa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80404/opm05.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

OPM 44/2006: Kirjaston kehittämisohjelma 2006-2010. Kirjasto maaseudun ja taajamien monipalvelukeskuksena. Opetusministeriön julkaisuja 2006:44. Helsinki. Verkossa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79513/opm44.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

OPM 29/2007: Sinko, Pirjo (toim.) (2007) Ehdotus toimenpideohjelmaksi mediataitojen ja -osaamisen kehittämiseksi osana kansalais- ja tietoyhteiskuntataitojen edistämistä. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:29. Helsinki. Verkossa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79687/tr29.pdf> Viitattu: 7.5.2019.

OPM 10/2004: Mediaväkivalta. Lapset ja media. Luonnos toimintaohjelmaksi 2005-2007. Opetusministeriön monisteita 2004:10.

OPS 1970: Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö: Oppiaineiden opetussuunnitelmat. Nide 2. Opetusministeriö.

OPS 2004: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus. Helsinki. Verkossa: https://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf

OPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2014:96. 4.p. Helsinki. Verkossa: www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf Viitattu: 7.4.2018.

Palsa, Lauri (2016) Käsitteellisestä hajanaisuudesta medialukutaitojen moninaisuuteen. Teoksessa: L. Pekkala, S. Salomaa & S. Spišák (toim.) Monimuotoinen mediakasvatus. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin julkaisuja 1/2016. Helsinki, 36–53. Verkossa: https://www.mediataitokoulu.fi/monimuotoinen_mediakasvatus.pdf Viitattu 7.5.2019.

Paro, Leena (2015?): Kirjastohistoriaa. Kirjastot.fi, Digi, Yleisten kirjastojen digitoimaa aineistoa. Verkossa: <http://digi.kirjastot.fi/items/show/122249> Viitattu 2.4.2018.

Litmanen-Peitsala, Päivi (2017) Millaista digiopastusta kirjastoissa annetaan jatkossa? Kirjastoalan keskiössä -blogi 13.12.2017. Kirjastot.fi. <https://blogit.kirjastot.fi/tag/digitaalinen-kuilu/> Viitattu 18.5.2018.

Pääjärvi, Saara (toim.) (2012) Lasten mediabarometri 2011. 7-11 -vuotiaiden lasten mediankäyttö ja kokemukset mediakasvatuksesta. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2012. Helsinki.

Rantakari, Eeva ja Teinilä, Leena (1978) Lastenkirjastojen työmuodot. Teoksessa Lastenkirjasto-opas. Suomen kirjastoseura. Helsinki, 48-67.

Rasa, Perttu (2014) Aikuisväestön medialukutaitojen tukeminen. Artikkelijulkaisussa Mika Mustikkamäki. Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa; suosituksia ja suuntaviivoja. Suomen kirjastoseura. Helsinki. 26-28. Verkossa:

https://suomenkirjastoseura.fi/files/Mediakasvatus/mediakasvatus_koko%20julkaisu%20netiss%2024%202%202014.pdf Viitattu; 07.4.2018.

Relander, Jukka & Jarmo Saarti, Jarmo (toim.) (2006) Kirjaston kuolema. Helsinki: BTJ.

Rokka, Pekka (2011) Peruskoulun ja perusopetuksen vuosien 1985, 1994 ja 2004 opetussuunnitelmien perusteet poliittisen opetussuunnitelman teksteinä. Väitöskirja, Kasvatustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. Verkossa:

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66741/978-951-44-8456-8.pdf?sequence=> Viitattu 7.4.2018.

Ronkainen, Suvi, Pehkonen, Leila, Lindblom-Ylänne, Sari ja Paavilaine, Eija (2011) Tutkimuksen voimasanat. WSOYpro, Helsinki.

Ruokamo, Heli, Kotilainen, Sirkku ja Kupiainen, Reijo (2016) Mediakasvatusta nyt ja tulevaisuudessa. Teoksessa: L. Pekkala, S. Salomaa & S. Spišák (toim.): Monimuotoinen mediakasvatus. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin julkaisuja, 1/2016. Helsinki. 17-34. Verkossa: https://www.mediataitokoulu.fi/monimuotoinen_mediakasvatus.pdf Viitattu: 7.5.2019.

Sallmén, Pirjo (2009) Mediakasvatusta vai mediasivistystä kirjastosta? Teoksessa Seppo Verho (toim.) Mediakasvatus kirjastossa. BTJ. Helsinki. 9-26.

Sallmén, Pirjo (2012) Mediakasvatus ei ole atomitiedettä. Artikkelijulkaisussa: OKM 23/2012: Kirjastot ja media. Selvitys mediakasvatuksen tilasta yleisissä kirjastoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:23. Helsinki. Verkossa: <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/OKM23.pdf> Viitattu: 17.5.2019.

[Sallmén, Pirjo \(2016\) Kirjasto mediakasvatuksen kolmantena tilana. Pro gradu -tutkielma. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Tampere. Verkossa: https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99643/GRADU-1472801889.pdf?sequence=1](https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99643/GRADU-1472801889.pdf?sequence=1) Viitattu: 7.5.2019.

[Salonen, Kaija \(1978\) Katsaus lastenkirjastotoiminnan kehitykseen. Teoksessa: Lastenkirjasto-opas. Suomen kirjastoseura. Helsinki. 7-35.](https://suomenkirjastoseura.fi/files/Katsaus%20lastenkirjastotoiminnan%20kehitykseen.pdf)

Sassi, Sinikka (2009): Mitä kuuluu yleisölle verkkoviestinnän aikakaudella? Teoksessa: Kotilainen, Sirkku (toim.): Suhteissa mediaan. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 99. Jyväskylän yliopisto, 21-40.

Savolainen, Tarja (2011) Lapset ja media. Kolmen hankekokonaisuuden arviointi. Cup oren verkkojulkaisu 27/2011. <https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2011/lapsetjamedia.pdf> Viitattu 17.5.2019.

Seppänen, Antti (2018) ”Sinne vain on niin mukava mennä”, Yleisten kirjastojen asiakaskyselyn tulokset 2018. Aluehallintovirastojen julkaisuja 47/2018. Etelä-Suomen aluehallintovirasto. Opetus- ja kulttuuritoimen vastuualue. Hämeenlinna. Verkossa:

<https://www.avi.fi/documents/10191/10616116/Julkaisu-47-ESAVI-yleiset-kirjastot-ak-2018.pdf/6bea2edc-ddba-4d69-ab57-f4a042bd06b6>

Siljander, Pauli (2002) Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen. Otava. Helsinki.

Sintonen, Sara (2005): Johdanto. Teoksessa: Sirkku Kotilainen & Sara Sintonen (toim.) (2005) Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja 5/2005. Helsinki, 28-30.

Sipoo, Koulutuspalvelut (2019) Digipassi. Verkkosivu:

https://sites.google.com/view/unelmienoppimaisemasipoossa/oppilaalle-f%C3%B6r-elev/digipassi?fbclid=IwAR2HPnfKyViQ83xV7zX_sgyvRjmR8TyPa10H5WVjlrW9r3ECKp_6SLQnv9M Viitattu 26.6.2019.

SSMA 2018: Loppuraportti Tekes-tutkimushankkeesta: Smarter Social Media Analytics. Kuluttajatutkimuskeskus ja Tietojenkäsittelytieteen laitos, Helsingin yliopisto 2016-2018. Verkossa: <https://blogs.helsinki.fi/smartersocialmedia/files/2018/09/SSMA-Loppuraportti-public.pdf> Viitattu: 9.9.2018.

STV 1903a: Suomen tilastollinen vuosikirja. Uusi sarja. Ensimmäinen vuosikerta 1903 Tilastollisen päätoimiston julkaisema. Helsinki. II. Väestö 7. Kunkin läänin väkiluku kaupungeissa ja maaseudulla vuoden 1900 lopussa jakaantuneena kielen sekä uskontunnustuksen mukaan. Verkossa: http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67177/stv_1903.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 5.4.2018.

STV 1903b: Suomen tilastollinen vuosikirja. Uusi sarja. Ensimmäinen vuosikerta 1903 Tilastollisen päätoimiston julkaisema. Helsinki. II. Väestö 15b. Väestö sivistyskannan mukaan jakaantuneena vuosina 1880–1900. Verkossa: http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67177/stv_1903.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 5.4.2018.

Sulkunen, Sari (2012) Suomalaisnuorten lukutaidon ja lukuharrastuksen muuttuminen vuodesta 2000. Julkaisussa: Sulkunen, Sari ja Välijärvi, Jouni (2012) (Toim.) PISA 09. Kestääkö osaamisen pohja? Opetus- ja Kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:12. Helsinki. 12-33. Verkossa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79125/okm12.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Viitattu: 26.6.2019.

Suomen kirjastoseura (2016) Opetus- ja kulttuuriministeriölle. Lausuntopyyntö 22.9.2016. Verkossa: <https://suomenkirjastoseura.fi/files/lausunnot-ja-kannanotot/Suomen%20kirjastoseuran%20lausunto%20kirjastolaista%2022092016.pdf> Viitattu: 26.6.2019.

Suomen kirjastoseura, historia. Mitä kirjastoseura tekee? Kirjastoseuran historiaa. Verkossa: <https://suomenkirjastoseura.fi/mita-kirjastoseura-tekee/historia/> Viitattu 26.6.2019.

Suoninen, Annikka (2011) Lasten mediankäytöt vanhempien kertomina. Teoksessa Sirkku Kotilainen (toim.) Lasten mediabarometri 2010: 0-8 –vuotiaiden mediankäyttö Suomessa. Mediakasvatusseuran julkaisuja 1/2011. Helsinki, 15–44.

Suoninen, Annikka (2013): Lasten mediabarometri 2013. 10–12 –vuotiaiden tyttöjen ja poikien mediankäyttö. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 62. Helsinki. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastenmediabarometri2012.pdf> Viitattu 29.11.2017.

Suoninen, Annikka (2014) Lasten mediabarometri 2013: 0-8-vuotiaiden mediankäyttö ja sen muutokset vuodesta 2010. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 75. Helsinki.

SVT 1: Suomen virallinen tilasto: Joukkoviestintä [verkkojulkaisu]. ISSN=2323–6329. Mediatalous: Eräiden laitteiden yleisyys kotitalouksissa. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 31.8.2017]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/jvie/>

SVT 2: Suomen virallinen tilasto: Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [verkkojulkaisu]. ISSN=2341-8699. 2016, Liitetaulukko 1. Kotitalouden tietokoneet kotitalouden nettotulojen, asuinpaikan kaupunkimaisuuden ja kotitalouden koon mukaan 2016, %-osuus kotitalouksista. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.7.2017]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/sutivi/2016/sutivi_2016_2016-12-09_tau_001_fi.html

SVT 3: Suomen virallinen tilasto: Ajankäyttötutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1799–5639. Ajankäytön Muutokset 2000-Luvulla 2009, Liitetaulukko 1. Yli 10-vuotiaiden ajankäyttö (82 luokkaa) vuosina 1987–1988, 1999–2000 ja 2009–2010, miehet ja naiset yhteensä. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 11.9.2017]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/akay/2009/05/akay_2009_05_2011-12-15_tau_001_fi.html

SVT 4: Suomen virallinen tilasto. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta. Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2017. http://tilastokeskus.fi/til/sutivi/2017/13/sutivi_2017_13_2017-11-22_fi.pdf Viitattu: 7.9.2018.

SVT 4: Suomen virallinen tilasto: Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö [verkkojulkaisu]. ISSN=2341-8699. 13 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 12.9.2018]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/sutivi/2017/13/sutivi_2017_13_2017-11-22_tie_001_fi.html

Suviehto, Pirjo (2014): Kirja kasvun välineenä. Suomenkieliset ensikirjat 1970–2010 –luvuilla. Varhaiskasvatuksen Tiedelehti - Journal of Early Childhood Education Research Vol. 3, No. 2, 2014, 2–26. Verkossa: <http://jecer.org/wp-content/uploads/2014/08/Suviehto-issue3-2.pdf> Viitattu 23.11.2017.

Teinilä, Leena (1978) Lastenkirjastotyön tavoitteita. Teoksessa: [Lastenkirjasto-opas. Suomen kirjastoseura. Helsinki. 36-45.](#)

Tieteen termipankki 11.05.2019: Kielitiede: mediakielitaito. Verkossa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:mediakielitaito>

Tilasto Eräiden laitteiden yleisyys kotitalouksissa 1998-2016. Verkossa: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=http://pxweb2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/joukko_viestintatilasto/data/116.xls

Tilastokeskus 2017: Suomen virallinen tilasto. Tiede, teknologia ja tietoyhteiskunta. Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2017. http://tilastokeskus.fi/til/sutivi/2017/13/sutivi_2017_13_2017-11-22_fi.pdf Viitattu 7.4.2018.

Tilastokeskus PX-Web, 005 - Yleiset kirjastot Manner-Suomessa 1999-2017. Tilastokeskuksen PX-Web -tietokannat. Verkossa: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_klt_klt/statfin_klt_pxt_005.px#_ga=2.135583217.1592841013.1535056510-670106638.1535056510 Viitattu: 7.4.2018.

Troot Network (2018a) Verkkosivu: <https://troot.network/fi/> Viitattu: 9.9.2018.

Troot Network (2018b) Tuben vaikuttavuus 2018. Verkossa: https://gallery.mailchimp.com/51dcac922895b595252311872/files/c69bebcf-3eea-4139-affc-f12c526d064d/Tuben_vaikuttavuus_2018.pdf Viitattu: 9.9.2018.

Tuomi, Pirjo & Saarti, Jarmo (2015) Uusi julkisjohtaminen kirjastoissa – Kirjasto käyttäjiä vai käyttäjät kirjastoja varten. Teoksessa Jukka Relander & Jarmo Saarti (toim.) Kirjaston kuolema. Helsinki: BTJ, 13-26.

Unesco (1994) Unescon yleisten kirjastojen julistus. Hyväksytty marraskuussa 1994. Unescon koulukirjastojulistus. Hyväksytty joulukuussa 1998. Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon sopimuksia ja suosituksia n:o 21. Suomen Unesco-toimikunta. Helsinki 2001. Verkossa: <https://minedu.fi/documents/1410845/3898342/Unescon+Yleisten+kirjastojen+julistus+ja+Koulukirjastojulistus.+Helsinki+2001.pdf> Viitattu: 26.6.2019.

Uusitalo, Niina, Vehmas, Susanna & Kupiainen, Reijo (toim.) 2011. Naamatusten verkossa. Lasten ja nuorten mediaympäristön muutos, osa 2. Tampereen yliopisto. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Myös verkossa: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65438/naamatusten_verkossa_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 7.4.2018.

Walamies, Terhi (2011): Lastenhavainnointien ja haastattelujen antia. Teoksessa Sirkku Kotilainen (toim.): Lasten mediabarometri 2010: 0-8 –vuotiaiden mediankäyttö Suomessa. Mediaskasvatusseuran julkaisuja 1/2011. Helsinki, 45-56. Verkossa:

<http://mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2018/06/ISBN978-952-99964-6-9.pdf> Viite tarkistettu 27.6.2019.

Vatanen, Pirjo (2002): Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Informaatiotutkimus 21 (1), 24-28. Verkossa:

<https://journal.fi/inf/article/download/1646/1493/> Viitattu 20.8.2018.

Vatanen, Pirjo (2009): Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa: Ilkka Mäkinen (toim.): Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Finland, 223–289.

Verho, Seppo (toim.) (2009) Mediakasvatus kirjastossa. BTJ. Helsinki.

Viestintävirasto (2016): Yhä useampi suomalainen viihtyy netti-tv:n äärellä. Verkossa:

<https://www.viestintavirasto.fi/tilastotjatutkimukset/katsauksetjaartikkelit/2016/yhauseampisuomala-inenviihtyynetti-tvnaarella.html> Viitattu 12.9.2018.

Vilmilä, Fanny (2015) Media + lapsi + kasvatus, Mediakasvatuksen tutkimuksellinen kehittäminen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 157, Verkkojulkaisuja 80. Verkossa: http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/mediakasvatuksen_tutkimuksellinen_kehittaminen.pdf Viitattu: 7.5.2019.

Virrankoski, Pentti (2016): Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen. E-kirja.

VNK 2007: Harjuhahto-Madetoja, Katrina, Ahonen, Ville-Veikko, Hyvärinen, Susanna & Teppana, Mira (2007): Suomalaista tietoyhteiskuntaa rakentamassa – Hallituksen tietoyhteiskuntaohjelma 2003-2007. Loppuraportti. Valtioneuvoston kanslia, tietoyhteiskuntaohjelma. Helsinki. Verkossa: https://vnk.fi/documents/10616/622950/2007_Suomalaista+tietoyhteiskuntaa+rakentamassa.pdf/ecf3693-a556-4223-9a25-c54c0668d3c9?version=1.0 Viitattu 27.9.2018.

Välijärvi, Jouni (2002) Millainen on suomalaisten nuorten lukutaito. Artikkelijulkaisussa Jouni Välijärvi ja Pirjo Linnakylä (toim.) Tulevaisuuden osaajat. Pisa 2000 Suomessa. Koulutuksen tutkimuslaitos. 9–40. Verkossa: <https://ktl.jyu.fi/fi/pisa/d054>. Viitattu: 26.6.2019.

Välijärvi, Jouni ja Linnakylä, Pirjo (2002) (toim.) Tulevaisuuden osaajat. Pisa 2000 Suomessa. Koulutuksen tutkimuslaitos. Verkossa: <https://ktl.jyu.fi/fi/pisa/d054> Viitattu 26.6.2019.

YKN 2013: Yleisten kirjastojen neuvosto (2013) Kansalaisen kirjasto. Olennainen osa suomalaista osaamista. Yleisten kirjastojen suunta 2016–2020. Verkossa: <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/yleisten-kirjastojen-suunta-2016-2020-web.pdf> Viitattu 20.10.2019.

YKN 2019: Yleisten kirjastojen neuvosto (2019) YKN:n suositus digitaaloista ja digituen antamisesta kirjastoissa. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/digitaalo-suositus.pdf> Viitattu 20.10.2019.

Yle uutiset 9.11.2016. Enontekiön sivistyslautakunta haluaisi lakkauttaa lakisääteisiä toimia budjetin tasapainottamiseksi. Verkossa:

https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/enontekion_sivistyslautakunta_haluaisi_lakkauttaa_lakisaateisia_toimia_budjetin_tasapainottamiseksi/9279810 Viitattu 3.7.2018.

Ylikangas, Heikki (1994): Sattuma vaiko selviö. Miksi Suomen kirjastolaitos sai alkunsa Vaasassa 1794? Suomen kirjastolaitoksen 200-vuotisjuhla, juhlapuhe Vaasassa 9.9.1994. Verkossa:

<https://www.tritonia.fi/sukkula/juhlakirja/sattuma.html> Viitattu 2.4.2018.

LIITTEET

Liite 1: Ilmoitus Mediakasvatusta kirjastossa -Facebook-ryhmässä 6.12.2014.

Liite 2: Aineistonkeruuseen sähköpostiviestissä liitetty saatekirje.

Hei!

Suurkiitos siitä, että lähdet mukaan miettimään kirjaston tulevaisuutta. Käytän vastauksia aineistona mediakasvatuksen Pro gradu -tutkielmaan, jonka teen Tampereen yliopistolle.

Vastaajien nimet tai sähköpostiosoitteet eivät tule näkyviin Pyydän kuitenkin, että vastaisit myös muutamaa henkilötietokysymykseen, jotka ovat tehtävän lopussa.

Vastaa kysymykseen täysin siltä pohjalta, mitä aiheesta nopeasti mieleesi juolahtaa - ei tarvitse etsiä lähdeaineistoa, kaikki vastaukset ovat sellaisenaan yhtä oikein.

Kysymys on word-liitteenä. Voit vastata liitteeseen ja tallentaa sen mukaan vastaukseesi tai voit vastata suoraan sähköpostiin.

Palauta vastaus mielellään viikon sisällä ja viimeistään 5.12.2014.

Vastaan mielelläni kysymyksiin, joita tämä herättää!

Terveisin

Anne Heinonen

Heinonen.K.Anne@student.uta.fi

GSM xxxxxxxxxxxx

Liite 3: Kehyskertomukset

Kehyskertomus A:

Uutinen marraskuussa vuonna 2035

Eduskunta äänesti tänään kirjastolain muuttamisen puolesta. Suomen kirjastoseuran laatiman aloitteen pohjalta yli kolmekymmentä vuotta vanhaan lakiin tehdään muutoksia, jotka laajentavat kirjastojen tehtäviä tuntuvasti. Myös kirjastojen tavoitettavuutta parannetaan ja vakinaisen henkilökunnan määrä kaksinkertaistetaan tulevan vuoden aikana.

Aloitteen taustalla on Peruspalveluministeriön tuore julkaisu yleisten kirjastojen merkityksestä kansalaisille. Kirjastopalveluiden käyttö lähti 2020-luvulla nousuun, joka on jatkunut tasaisena myös tällä vuosikymmenellä. Lainmuutoksella halutaan turvata tärkeän toiminnan edellytykset myös tulevaisuudessa.

Kirjoita lyhyesti, mitä yllä oleva uutinen tuo mieleesi. Voit kertoa esimerkiksi, mikä on johtanut tilanteeseen tai mitä sen jälkeen seuraa. Voit eläytyä ja käyttää mielikuvitusta - kaikki vastaukset ovat yhtä oikein.

Kehyskertomus B:

Uutinen marraskuussa vuonna 2035

Suomen viimeinen yleinen kirjasto lopettaa toimintansa vuodenvaihteessa. Aikanaan suosituimpien julkisten palveluiden joukkoon noussut kirjastolaitos lakkautetaan tehtäväkentän supistutta ja asiakaskäyntien romahdettua viimeisen kymmenen vuoden aikana. Suomen Kirjastoseuran aloite kirjastotoimen uudelleenjärjestämiseksi ei saanut suurta kannatusta. Myös lopettamista vastustaneet kansalaisaloitteet keräsivät vain niukasti allekirjoituksia.

Yleisen kirjastolaitoksen lakkauttaminen vaatii lainmuutoksen. Eduskunnan äänestyksessä kirjastolain muuttamista kannatettiin lähes yksimielisesti. Tänä vuonna tuli kuluneeksi 242 vuotta ensimmäisen yleisen kirjaston perustamisesta.

Kirjoita lyhyesti, mitä yllä oleva uutinen tuo mieleesi. Voit kertoa esimerkiksi, mikä on johtanut tilanteeseen tai mitä sen jälkeen seuraa. Voit eläytyä ja käyttää mielikuvitusta - kaikki vastaukset ovat yhtä oikein.